

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLE ENSTİTÜSÜ
İLAHİYAT ANABİLİM DALI
İSLAM MEZHEPLERİ TARİHİ BİLİM DALI

**GÜNÜMÜZ ALEVÎ DEDELERİNİN ESERLERİNE
GÖRE ALEVİLİK**

Yüksek Lisans Tezi

İBRAHİM BOZKURT

İstanbul, 2009

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLE ENSTİTÜSÜ
İLAHİYAT ANABİLİM DALI
İSLAM MEZHEPLERİ TARİHİ BİLİM DALI

**GÜNÜMÜZ ALEVÎ DEDELERİNİN ESERLERİNE
GÖRE ALEVÎLİK**

Yüksek Lisans Tezi

İBRAHİM BOZKURT

Danışmanı: PROF. DR. MUSTAFA ÖZ

İstanbul, 2009

Marmara Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Tez Onay Belgesi

İLAHİYAT Anabilim Dalı İSLAM MEZHEPLERİ TARİHİ Bilim Dalı Yüksek Lisans öğrencisi İBRAHİM BOZKURT'ın GÜNÜMÜZ ALEVİ DEDELERİNİN ESERLERİNE GÖRE ALEVİLİK adlı tez çalışması, Enstitümüz Yönetim Kurulunun 16.07.2009 tarih ve 2009/12-34 sayılı kararıyla ile oluşturulan jüri tarafından oy birliği / ~~oy çokluğu~~ ile Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Öğretim Üyesi Adı Soyadı

İmzası

Tez Savunma Tarihi : 07.12.2009

1) Tez Danışmanı : PROF. DR. MUSTAFA ÖZ

2) Jüri Üyesi : PROF. DR. MAZLUM UYAR

3) Jüri Üyesi : PROF. DR. ALİ DURUSOY

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	I
KISALTMALAR	IV
ÖNSÖZ	V

GİRİŞ

I- ARAŞTIRMANIN KONUSU, AMACI VE YÖNTEMİ	1
II- ARAŞTIRMANIN KAYNAKLARI	2

BİRİNCİ BÖLÜM ALEVİLİĞİN KISA TARİHÇESİ

I- ALEVİLİK NEDİR?	16
II- KIZILBAŞLIK NEDİR?	20

İKİNCİ BÖLÜM TEMEL İNANÇLAR

I- ALEVİLİKTE İNANÇ	24
II- ALEVİLİKTE İBADETLER	27
A-Kelime-i Şehadet	29
B-Namaz	29
C-Oruç	31
1-Muharrem Orucu	32
2-Hızır Orucu	33
3-Dilek Orucu	34
D-İnfak-Zekat-Fitre	34
E-Hac	35
III- ALEVİLİKTE DİN NEDİR?	36

IV- MEZHEP NEDİR?	37
V- TARİKAT NEDİR?	39
VI- DÖRT KAPI KIRK MAKAM	39
A- Şeriat	40
B- Tarikat	40
C- Marifet	41
D- Hakikat	41
VII- YEDİ FARZ ÜÇ SÜNNET	42
VIII- İLK İMAN EDENLER MESELESİ	43
IX- İMAMET MESELESİ	43
A- Kırtas Olayı	43
B- Usame'nin Ordusu	44
C- Sakife Olayı	45
D- Ebu Bekir, Ömer ve Osman'ın Halifelikleri	46
X- HZ. ALİ'NİN HALİFELİĞİ	49
XI- ON İKİ İMAM	52
XII- KERBELA OLAYI	54
XIII- HZ. MUHAMMEDİN YAZILAMAYAN VASİYETNAMESİ	56
XIV- TEVELLÂ-TEBERRÂ	57
XV- ALEVİLİKTE MAKAMLAR	58
A-Dedelik	58
B-Mürşit	60
C- Pir	61
D- Talip	62
XVI- ALEVİLİKTE ELİNE, BELİNE, DİLİNE SAHİP OLMA DÜSTURU	63

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TEMEL RİTÜEL VE UYGULAMALAR

I- ALEVİLİKTE CEM-KIRKLAR MECLİSİ-SEMAH TÖRENLERİ	65
A- Cem'de On İki Hizmet	69
B- Cem Töreninin İcrası	71

II- ALEVÎLİKTE MUSAHİPLİK	73
III- ALEVÎLİKTE KURBAN	74
A- İçeri Kurbanları	75
B- Dışarı Kurbanları	75
IV- EVLİLİK KURUMU	76
V- SÜNNET VE KİRVELİK	78
VI- DÜŞKÜNLÜK NEDİR?	80
VII- ALEVÎLİKTE BAYRAMLAR	81
A-Nevruz Bayramı	81
B-Hıdırellez Bayramı	82
C-Kurban Bayramı	82
VIII- ALEVÎLİKTE CENAZE HİZMETLERİ	82
A- Ölüm Halinde Olana Ne Yapılır?	82
B- Kişi Ölünce Yapılacak İlk İşlemler	83
C- Cenazenin Yıkanması	84
D- Cenazenin Kefenlenmesi	85
E- Helallik Almak	86
F- Cenaze Namazı	86
G- Ölünün Toprağa Verilmesi	88
H- Ölüyü Dardan İndirmek	88
I- Cenaze Konusunda Bilinmesi Gerekli Diğer Hususlar	89
SONUÇ	90
KAYNAKÇA	92

KISALTMALAR

a.g.e.	:	Adı geçen eser
bkz.	:	Bakınız
Bşk.	:	Başkan
c.	:	Cilt
<i>DİA</i>	:	<i>Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi</i>
hz.	:	Hazreti
vd.	:	Ve devamı
vb.	:	Ve benzeri
s.	:	Sayfa
b.	:	İbn
nşr.	:	Neşreden
İİBF	:	İktisadi İdari Bilimler Fakóltesi
ABD	:	Amerika Birleşik Devletleri
a.s.	:	aleyhisselam
s.a.v.	:	sallallahu aleyhi ve sellem
trz.	:	tarihsiz
trc.:	:	tercüme
S.M.:	:	Abdülbaki Gölpınarlı'nın eser adında sallallahu aleyhi ve sellem anlamında
K.V.	:	kerremallahu vechehu

ÖNSÖZ

Alevilik özellikle ülkemizde önemli bir inanç kesimini ifade etmektedir. Ülkemizde Sünnî kesim çoğunluğu teşkil etmekle birlikte Alevî mezhebinden olanların azımsanamayacak bir nüfusa sahip oldukları bilinmektedir. Ancak onların kendilerinin de rahatsız olduğu haklarında çok farklı doğru yanlış birçok anlayışlar bulunmaktadır. Onları en doğru şekilde anlamanın en önemli yöntemi “İnanç Önderleri” diye tabir ettikleri dedelerin ifadelerine başvurmak olmalıdır. Dedelik geleneği genellikle sözlü nakillere dayanmaktadır. Ancak son zamanlarda Alevî dedeleri Alevî kültürü, inancı ve ritüelleri hakkında bir takım kapsamlı bilgiler içeren eserler vermeye başlamışlardır. Ayrıca bu konuyla ilgili Alevî vakıf ve dernekleri tarafından “İnanç Önderleri”nin bir araya geldiği ve Aleviliği ortaya koymaya çalıştıkları toplantılar da yapılmaktadır. Halkımız arasında “mum söndü” gibi bazı yanlış anlaşılan ve kendilerine göre büyük bir iftira olan bir takım olumsuz kanaatler de yaygın hale gelmiştir.

Biz bu araştırmamızda günümüz Alevî dedelerinin yazdıkları eserleri inceleyip onların inanç, ibadet, ahlak anlayışı ve geleneklerini tespit etmeye çalıştık. Çalışmamız kaynaklar ve yöntemle ilgili bir girişten sonra üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde Alevilik ve Kızılbaşlık hakkında bilgi verilmekte; ikinci bölümde Aleviliğin inanç esasları, mezhep anlayışları, imametle ilgili düşünceleri,

Ehl-i Beyt sevgisi, dedelik anlayışı ve diğer makamlar, “eline-diline-beline sahip olma” düsturu; üçüncü bölümde ise, ritüel ve uygulamalar ele alınmaktadır. Bu son bölümde Alevilikte cem, kırklar meclisi, semah törenleri, musahiplik, kurban, evlilik, sünnet ve kırvelik, düşkünlük, bayramlar ve cenaze konuları işlenmektedir. Genelde Alevî dedelerinin eserlerinden yararlanıldığı için mümkün olduğu kadar öz bilgi verilmeye çalışılmıştır. Şüphesiz çok ince detaylara girildiğinde bu çalışmanın büyük bir hacimde olması gerekirdi.

Çalışmamızda bize rehberliklerini esirgemeyen muhterem Prof. Dr. Mustafa ÖZ ve Prof. Dr. Mazlum UYAR hocalarıma teşekkür ederim. Ayrıca yöntem ve metot konusunda yardımlarını esirgemeyen sayın Doç. Dr. İlyas ÜZÜM hocaya ve bilhassa çalışmamızda büyük ilgi gösteren Mehmet YAMAN Dedeye teşekkürlerimi arz ederim. Kaynakları tenkit, tetkik ve redaksiyon konusundaki yardımları, katkıları ve maddî manevî desteği dolayısıyla sevgili babam Prof. Dr. Nebi BOZKURT'a da özellikle teşekkür ederim.

Ayrıca kaynakları sağlamamda yardımcı olan Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM) çalışanlarına da teşekkürlerimi arz ederim. 04.12.2009

İbrahim BOZKURT

GİRİŞ

I- ARAŞTIRMANIN KONUSU, AMACI VE YÖNTEMİ

Günümüzde veya yakın geçmişte yaşayan Alevî dedelerinin ve dede soyluların eserlerinin tezimizde konu edilmesinin en temel sebebi; Alevîliğin birinci derecede önderleri sayılan, Alevîliği öğrenen ve öğreten, hayatlarında uygulama hassasiyetine sahip dedelerin dilinden konunun anlatılmasıdır. Dini konularda, inanç ve ibadetlerde Alevî dedelerinin düşüncelerinin derli toplu bir şekilde görülmesi ve birçok dedenin görüşlerinin bir araya getirilmesinin Alevîlik konusunun daha iyi anlaşılmasını sağlayacağı kanaatindeyiz.

Çalışmamızı hazırlamaya çalışırken öncelikle konunun sınırlarını çizmek açısından tezin başlığını “Günümüz Alevî Dedelerinin Eserlerine Göre Alevîlik” olarak belirledik. Günümüzden kastın ne olduğunu anlamak açısından Cumhuriyet Dönemi’nin iyi bir sınırlama olacağını düşündük. Alevîlikle ilgili Alevîlerin yazmaya başladığı eserler, başka bir ifadeyle bizim ulaştığımız kaynakların hemen hemen tamamı 90’lı yıllardan sonra yazılmış eserlerdir.

Kaynaklara ulaşma çabalarımız esnasında bazı Alevî dedeleri ile de görüşerek yardımlarına başvurduk. Kaynak toplama faaliyetlerimizi genellikle Karacaahmet Sultan Dergâhı, Şahkulu Dergâhı ve Cem Vakfı gibi kurumların kitap satış yerlerinde gerçekleştirdik. Temin ettiğimiz eserlerin dedelere ve dede soylulara ait olmasına çalışma konumuz itibariyle özellikle dikkat etmeye çalıştık.

Ayrıca ulaşılabildiğimiz kaynaklarda bazı dedelere ait diğer mezhep mensuplarını eleştiren, hatta bazen hakarete varan sözler yer almakta olup bunlara konumuzla ilgili olmadığı kanaatine vararak yer vermedik. Şahıslara ait görüşlerin diğer dede ve kurumları bağlamadığını da burada belirtmekte fayda vardır.

Dede ve dedesoylu Alevîlerin yazmış oldukları kitaplar Alevî temel kaynakları sayılan ve özellikle dedelerde bulunan Buyruk, Menakıb, Cönk, Vasiyetname gibi eserlere dayandığı ve dedeler eserlerini ortaya koyarken bu kaynaklardan istifade ettikleri için konuların anlatımında genel olarak benzeşmeler görülmektedir. Bu çalışmamızda aynı konu üzerindeki tekrarlar yerine birbirleriyle farklı olan hususları belirtmeyi daha uygun bulduk.

Gelenekleri, inanç sistemleri ve uygulamaları genellikle şifahi olarak günümüze kadar gelmiş olan Alevîlik hususunda yazılı kaynak bulmak çok güç olmaktadır. Sözlü

geleneğe dayalı olarak gelen ve yazılı kaynakları son dönemlerde ortaya çıkan Alevîlik, dedelerin nesiller geçtikçe ellerindeki eski yazı, risale ve kaynakları okuyamamaları ve bunları sadeleştirerek günümüz insanının anlayacağı bir şekilde kitaplaştırmamaları Alevîliği anlama ve yorumlama açısından en önemli problemi teşkil etmektedir. Günümüzde Alevîlikle ilgili dedelerin yaptığı çalışmalar artmakla birlikte, bilimsel bir metodolojinin genellikle kullanılmadığı görülmektedir. Bu yüzden bazı eserleri, okuyan herkesin anlayamaması gibi bir problemle karşılaşmaktadır. Son zamanlarda Alevî dernek ve vakıfları tarafından bazı bilimsel toplantılar yapılmış ve Alevîliğin esasları ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bunlardan biri Cem Vakfı tarafından 16-19 Ekim 1998 tarihinde İstanbul’da düzenlenmiş ve bildiriler “*Anadolu İnanç Önderleri Birinci Toplantısı (16-19 Ekim 1998) Alevî İslâm İnancının Öncüleri Dedeler, Babalar, Ozanlar Ne Düşünüyor?*” adıyla yayınlanmıştır. Adı geçen vakfın 12-14 Mayıs 2000 tarihinde İstanbul’da düzenlediği Anadolu İnanç Önderleri İkinci Toplantısı’nda yapılan konuşmalar ve bildiriler yine aynı adla yayınlanmıştır. Bu toplantılarda Alevîlikle ilgili birçok konuya değinilmiş ve adlarından da anlaşılacağı üzere dedeler, babalar ve ozanların görüşlerine yer verilmiştir. Ayrıca Alevî dernek ve vakıfları tarafından çıkarılan *Cem* gibi dergilerde değişik konularda makaleler yayınlanmıştır. Biz özellikle bildirilerden, dedelerin eserlerinde yer verilen konularla ilgili bazı hususlarda yararlanmaya çalıştık. Ancak çalışmamıza Alevî dedelerinin kitaplarını temel kaynak seçtiğimizden bu oldukça sınırlı kalmıştır.

Eserlerini inceleme fırsatı bulduğumuz Alevî dedelerinin hemen hemen tamamı geçmişte ve günümüzde Alevîlerin birçok sıkıntı ile karşılaştıklarını; devletin ve kurumlarının bunların halli yolunda hiçbir girişimlerinin olmadığını ifade etmektedirler. Bazı mahrumiyetlerin gerçekleşmiş olduğunu ifade eden dedeler ayrıca devlet ve Alevî toplumu tarafından halihazırda yapılması gereken düzenlemeler ve çalışmalar ile ilgili de bir takım öneriler sunmaktadırlar. Biz bu görüşleri, yukarıda da belirttiğimiz gibi, çalışmamızın dışında bırakıp sadece Alevîliğin esaslarıyla ilgili tanıtıcı bilgiler vermeye çalıştık.

II. ARAŞTIRMANIN KAYNAKLARI

Çalışmamızda başvurduğumuz eserlerle ilgili bilgilere geçmeden önce Klasik Alevî kaynakları hakkında genel bir bilgi vermenin yerinde olacağını düşünmekteyiz.

1-*Buyruk Kitapları*: İmam Cafer ve Şeyh Safi'ye atfedilen Buyruklarda Alevîliğin inanç esasları yer alır. Halk arasında "Buyruk" adıyla bilinen bu kitaplar "Menakıb-ı İmam Cafer-i Sadık, Hutbe-i Dûvaz-deh¹ İmam, Menakıb-ı Seyyid Safi"dir.²

2- "*Cönk*" ve "*Divan*" *Kitapları*: Alevî ozanlarının nefes ve deyişlerinin yer aldığı kitaplardır. Bu kitaplar Seyyid Nesimi, Şah İsmail Hayati, Pir Sultan Abdal, Virani Baba, Kul Himmet, Derviş Muhammed gibi Alevî ozanlarının şiirlerini içermektedir.³

3- "*Vilayetname*", "*Makalat*" ve "*Fevaid*" *Kitapları*: Velayetname-i Hacı Bektaş-i Veli ve Fevaid, Makalat adlarıyla bilinen ve Hacı Bektaş Veli'ye atfedilen kitaplar.⁴

4- *Yeminî'nin "Faziletname-i İmam Ali" Adlı Kitabı*: Yeminî Alevîlerin Yedi Ulu Ozanı'ndan biridir.

5- *Fuzuli'nin "Saadete Ermişlerin Bahçesi" (Hadikatü's-Suada) adlı kitabı*.

6- *Seyyid Ali Sultan, Hacım Sultan, Şücaettin Veli, Demir Baba, Otman Baba gibi erenlerin menkıbelerini anlatan risale, menakıbname ve vilayetname kitapları*: Risale-i Virani Baba, Menakıb-ı Hacım Sultan, Menakıb-ı Koyun Baba, Velayetname-i Seyyid Ali Sultan, Baba İlyas-ı Horasani Menakıbı, Şuca Baba Velayetnamesi, Otman Baba Velayetnamesi vb.

7- *Maktel-i Hüseyin Kitapları*: Kerbela olayını konu alan Maktel-i Hüseyin (Kastamonulu Şazi'nin Maktel, Yahya b. Yahşi'nin Maktel, Edhem'in Vaka-i Kerbela, Hacı Nurettin'in Vakıa-i Kerbela, Cami'nin Saadetname, Lamii'nin Maktel-i Al-i Resul, Ali Ferruh'un Kerbela, İbnülemin Ali Haydar İlmi'nin Haile-i Kerbela, Kazım Paşa'nın Riyaz-ı Asfiya Makalid-i Aşk) adlı kitapları.

8- "*Risale-i Hüsniye*" adlı kitap.

9- "*Kumru Kenz-il Mesaib*" ve "*Gülzâr-ı Hasaneyn*" adlı kitaplar.

10- "*Cabbar Kulu*" ve "*Cavidan*"⁵ isimli kitaplar.

İlyas Üzüm "*Kültürel Kaynaklarına Göre Alevîlik*" adlı eserini üç temel kaynağa dayandırmıştır. Bunlardan birincisi; *Vilayetname-i Hacı Bektaş Veli, Demir Baba*

¹ Dûvaz-deh: Farsça 12 anlamına gelmektedir. On iki imamı öven nefeslere genel olarak bu kelimedenden kısaltma olarak dûvaz denir. Dûvazlar halk edebiyatı nazım şekillerinden biri olmuştur.

² Yaman Mehmet, *Alevîlik (İnanç-Edeb-Erkan)*, Garip Dede Türbesi Yayınları, İstanbul 2007, s. 240

³ Yaman, a.g.e., s. 240

⁴ Yaman, a.g.e., s. 240

⁵ Yaman, a.g.e., s. 241

Vilayetnamesi, ikincisi; *Pir Sultan Abdal Deyişleri*, üçüncüsü ise; *Fütüvvetnâme*, *Menakıbnâme*, *Menakıb-ı Evliya*, *Menâkibu'l-Esrar*, *Buyruk*, *İmam-ı Cafer Buyruğu*, *Şeyh Safi Buyruğu* gibi buyruklardır.⁶

Yukarıda belirttiğimiz gibi biz bu çalışmamızda adı geçen klasik kaynaklardan ziyade bilhassa son dönemde yaşayan dede ve dede soyluların kitaplarını ele aldık. Çalışmamızın başında onların kısa öz geçmişleriyle incelediğimiz ve çalışmamıza konu olan kitapları hakkında özet bilgiler vermeye çalışacağız. Bu bilgiler çoğunlukla eserlerin giriş ve son kısımlarında yer alan tanıtıcı bölümlerden alınmıştır.

1-Dr. Ali Yaman

1968'de Ankara'da doğdu. Tanınmış Alevî Ocaklarından Hıdır Abdal Sultan Ocağı'ndandır. İstanbul'da başladığı ilkokulu ve ortaokulu Erzincan'da, lise öğrenimini ise İstanbul'da bitiren yazar, 1993'te Uludağ Üniversitesi İİBF Uluslar arası İlişkiler Bölümü'nden mezun oldu. 1994'te İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Siyasi Tarih Yüksek Lisans Bölümüne girdi. 1996'da bu bölümden konusunda ilk olan "Alevîlik'te Dedelik Kurumu ve İşlevleri" adlı teziyle mezun oldu. 1996 yılında İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslar arası ilişkiler Bölümü'ne girdi. 2001 yılında bu bölümü başarı ile tamamlayarak "Dedelik Kurumu Ekseninde Değişim Sürecinde Alevîlik" adlı tezi ile bilim doktoru oldu.

Türkiye, Almanya, ABD, Kazakistan ve Kırgızistan'da çeşitli gazete ve dergilerde makaleleri ve kitapları yayınlandı. 1996'da aylık Cem dergisinin yazı işleri müdürlüğü görevinde bulundu. Çeşitli Alevî dernek ve vakıflarında üye ve yönetici olarak görev aldı. 2002 yılında Ahmet Yesevi Uluslar arası Türk Kazak Üniversitesi'nde göreve başladı. 2004 yılı yazında Alevîlik konusunda misafir araştırmacı olarak Heidelberg Üniversitesi'ne davet edildi.⁷

Hali hazırda kendisi dede olmayan, fakat babası dede olduğu için çalışmamızda eserlerine yer verdiğimiz Dr. Ali Yaman; Alevîlik-Bektaşilik alanlarında önemli çalışmalar yapmış ve bu konuda çok sayıda kitabı yayınlanmıştır. Ahmet Yesevi Uluslararası Kazak-Türk Üniversitesi eski Mütevelli Heyeti Başkanı Namık Kemal Zeybek'in önerisiyle 2002-2005 yılları arasında Kazakistan, Özbekistan ve

⁶ İlyas Üzüm, *Kültürel Kaynaklarına Göre Alevîlik*, Horasan Yayınları, İstanbul 2002, s. 12 vd., s. 67 vd.

⁷ Yaman Ali, *Kızılbaş Alevî Ocakları*, Elips Kitap, Ankara 2006, s. 215-216

Kırgızistan'da gerek öğretim üyesi, gerekse araştırmacı olarak çeşitli görevlerde bulunmuştur. Yeditepe Üniversitesi Antropoloji bölümünde misafir öğretim üyesi olarak Din Antropolojisi dersleri vermiş olup, Anadolu ve Orta Asya'da din siyaset alanında araştırmalarını sürdürmektedir. Kazakça, Kırgızca, Özbekçe gibi Orta Asya Türk dillerinin yanı sıra, İngilizce ve az düzeyde Rusça bilmektedir.

Orta Asya'dan Anadolu'ya Yesevîlik, Alevîlik, Bektaşîlik

Dr. Ali Yaman tarafından kaleme alınan eser Elips kitap tarafından Ocak 2006 yılında Ankara'da basılmıştır. Kitap başındaki ve sonundaki eklerle birlikte toplam 260 sayfa olup yazara göre Orta Asya'dan Anadolu'ya Yesevîlik, Alevîlik, Bektaşîlik konusunda farklı bir bakış açısı edinmek isteyenlere rehberlik edecek bir kitaptır. Konuları itibariyle öncelikle Yesevîlik yolu, Yesevîlikle ilgili çalışmalar ve bu çalışmalar esnasında karşılaşılan problemler, Yesevîliğin kurucusu ve önde gelen şahıslarından bahsedilmektedir. Yesevîliğin yayılma ve etki alanlarından da bahseden yazarımız Alevîlik-Bektaşîlik konusuna geçerek genel bir değerlendirme yapmış, kavramlar hususuna açıklık getirmeye çalışarak bazı tartışmalar etrafında görüşlerini açıklamıştır. Cumhuriyet sonrası Alevîliğine de değinen yazarımız Alevîliğin sorunları ve devletin bazı kurumlarının alması gereken karar ve tedbirler hususundaki görüşlerini de bu eserde açıklamaktadır.

Kitabının sonlarına doğru Ali Yaman, Alevîliğin bazı ritüel ve inanışlarıyla ilgili bilgi vermekte ve Alevîlik eğitimi konusunda düşüncelerini dile getirmektedir.

Kızılbaş Alevî Ocakları

2006 yılında Elips Kitap tarafından Ankara'da basılan eser toplam 216 sayfadır. Dr. Ali Yaman bu eserinde Alevî dedeleri ve ocaklarının yapısı hakkında bilgiler vermektedir. Öncelikle araştırma alanlarını belirleyen yazar bu bölgelerde bazı kavramların anlayış şekillerine yer vermektedir. Daha sonra dedeler ile ilgili ortaya atılan bazı iddialara yanıt bulmaya çalışan yazarımız Ocak siteminin yapısı, dedelerin görev ve işlevleri ve günümüzde bu kurumların işlerlik durumu ve Alevîliğin önde gelen bazı ocakları hakkında bilgiler vermektedir. Kitabın ilk bölümü Türkçe ikinci bölümü ise İngilizce olarak hazırlanmıştır.

Alevîlik-Bektaşilik Bibliyografyası

Alevîlikle ilgili yazılmış eserlere, yazar ve basım yeri gibi diğer bilgilere ulaşılabilir kitap Dr. Ali Yaman tarafından kaleme alınarak Alevî-Bektaşî Kültür Enstitüsü tarafından 1998 yılında Almanya'nın Mannheim şehrinde basılmıştır. Kitap toplam 351 sayfadan oluşmaktadır. Kitabın giriş kısmı hem Türkçe hem de İngilizce olarak verilmektedir. Öncelikle Alevîlikten bahseden Süreli Yayınlar ve Ansiklopedilerin isimlerini sıralayan yazarımız, daha sonra sırasıyla Alevîlikle ilgili Türkçe Kitaplar bölümünde 1172 adet eserin adı, yazarı, basım yeri ve yılı, yayınevi bilgilerini vermektedir. Türkçe Makaleler kısmında toplam 1311 makalenin konu, yayın yeri, cilt-fasikül, yıl ve sayfa numarası bilgileri yer almaktadır. Yabancı Dillerde Kitaplar Bibliyografyası bölümünde yazarımız 153 kitabın ve Yabancı Dillerde Makaleler Bibliyografyası bölümünde 269 makalenin bilgilerini vermektedir. Elyazmaları ve Nadir Eserler Bibliyografyası bölümünde toplam 160 eserle ilgili yazar, kitap adı, basım yeri ve yılları hakkında bilgiler yer almaktadır. Yazar kitabının sonunda kişi adı indeksi vererek eserinden yararlanmayı kolaylaştırmıştır.

Alevîlikte Dedelik ve Ocaklar

Karacaahmet Sultan Derneği Yayınlarından çıkan kitap 2004 yılında İstanbul'da basıldı. Toplam 447 sayfadan oluşan kitabın başında yazar kitapta kullandığı tabloların isimlerini sıralamaktadır. Daha sonra konu seçimi, amacı, metodoloji, araştırmanın süresi, sınırları ve problemleri, araştırmanın varsayımlarıyla ilgili bilgiler veren yazar Alevîlik ve Toplumsal Değişme hususunda bilgiler vermektedir. Alevîlikteki kurumlardan bahseden yazarımız Alevîlerin etnik yapısıyla ilgili bilgiler ve Alevî yöreleri, coğrafi çevresini tanıtmaktadır. İkinci bölümünde dedelik kurumundan bahsedilen kitapta dedelik kurumunun kökenine ilişkin kavramsal ve tarihsel bilgiler verilmektedir. Ayrıca dedelik kurumunun geleneksel yapısıyla birlikte bu geleneksel yapının çözülmesiyle dedelik kurumunun fonksiyonunun analiz edildiği çalışmada, dedelik kurumunun değişimiyle ilgili araştırmalar yapılmıştır. Bu araştırmalarla dedelerle ilgili çok yönlü bilgiler saptanmış ve kitapta bu bilgilere yer verilmiştir. Aile yapılarına değinilerek evlilikle ilgili bilgiler verilmiştir. Ayrıca ekonomik yapı, siyasal davranışlar, tercihler ve beklentiler ile ilgili tespitlerinde bulunmaktadır. Bununla

birlikte Alevîlikle ilgili birçok husus, inanç, ibadetler gibi hususlarda dedelerin görüşlerine yapılan anket çalışmaları çerçevesinde yer verilmektedir.

2-Mehmet Yaman

1940 yılında Erzincan'ın Ocak köyünde doğmuştur. Karaca Ahmed Sultan evlatlarından Seyyid Hıdır Abdal Sultan'ın türbesi bulunan köy, yediyüz yıldır "Düşkünler Ocağı" görevini sürdürmektedir. İstanbul Yüksek İslam Enstitüsünden 1967 yılında mezun olan Mehmet Yaman Dede, Pertevniyal Lisesi ve diğer birçok eğitim kurumunda öğretmenlik yapmıştır. Arapça, Farsça ve İngilizce bilmektedir.

Küçük yaşlardan beri Cem törenlerinde bulunmuş, aynı hizmetleri kurucusu olduğu Karaca Ahmed ve Şahkulu Dergâhlarında sürdürmüştür. Şahkulu'nda açtığı "Alevîlik Kursları"nı, daha sonra Avrupa'ya taşımış, özellikle Almanya'nın Mannheim kentinde Alevî Kültür Merkezi'nde üç yıldır açtığı kurslarda "Alevîlik İlkeleri, İnanıcı, On iki Hizmet ve Cenaze Hizmetleri..." gibi konularda öğrenci yetiştirmiş ve sertifikalarını vermiştir.

Osmanlıca'yı da iyi bilen Mehmet Yaman Dede, köylerden topladığı yüzlerce el yazması kitabın arşivini kurmuş, dedelerden elde ettiği şecereleri de Türkçe'ye çevirmiştir. Konuyla ilgili çalışmaları devam etmektedir.

Alevîlik (İnanç-Edeb-Erkan)

Garipedede Türbesi Koruma Onarma ve Yaşatma Derneği tarafından 2007'de İstanbul'da yayınlanan kitap toplam 552 sayfadan ibarettir. Din, İslam Dini, Mezhep, Tarikat gibi kavramları açıklayarak kitabına başlayan yazar Hilafet ve İmamet meseleleri üzerine görüşlerini dile getirmektedir. Daha sonra Alevî, Bektaşî, Kızılbaş ve Rafizîler hususuna giren yazarımız Anadolu'da Alevîlik öncesi gelişmelerle ilgili tarihi bilgilere değinerek, Kızılbaşların öldürülmesi için Osmanlılar döneminde verilmiş olan fetvalardan örnekler vermektedir.

Ayrıca basında Alevîlikle ilgili atılan iftiralara, özellikle Mum Söndü iftiralarına çok sert bir dille tepki veren yazar Alevîlerin yapmaları gereken çalışmaları ve devletten beklentilerini dile getirmiştir.

Bektaşîliğin doğuşu ve Alevî dedeleri ve ocakları ile ilgili bilgi verilmekte ve Alevîlikte ibadete geçilmektedir. İnsanların birbirlerine yaklaşımlarının nasıl olması

gerektiği ve Alevîlerin İnanç ve Ahlak hususundaki düşüncelerini kendi ağızlarından vermektedir.

Kitapta ayrıca Alevîlikle ilgili ritüellere yer verilmekte olup Kırklar Meclisi, cem töreni, semah, dede talip ilişkisi, dualar, musahiplik, düşkünlük, Kербela gibi konularda bilgiler yer almaktadır.

Kitapta Kurban ile birlikte diğer ibadetlere yer verilmekte oruç, bayramlar, on iki imam, dört kapı kırk makam, doğum ve ad verme, kirvelik, sünnet, evlenme, ölüm ve cenaze hizmetleri, temizlik gibi hususlara geniş yer verilmektedir.

Ayrıca yazar Diyanet İşleri başkanlığının tertip etmiş olduğu “Alevîlik-Sünnîlik” paneli konusunda düşüncelerine de kitapta geniş bir yer vermektedir.

Erdebilli Şeyh Safi ve Buyruğu

Mehmet Yaman dedenin Alevî-Bektaşî Klasikleri serisiyle çıkardığı eserlerinin ilkidir. 1994 yılında İstanbul’da yayınlanan kitap 155 sayfadır. Kitaba öncelikle Şeyh Safi’nin ataları ile ilgili yerli ve yabancı araştırmacıların görüşlerine yer vererek başlayan yazar Şeyh Safi’nin yaşam şeklinin küçük yaştan itibaren nasıl olduğu konusuna değinerek devam etmektedir. Şeyh Safi’nin mezhebi ve Buyruğu hakkında bilgi verildikten sonra Buyrukta yer alan konulara yer verilmektedir. Buyruğa göre bir Alevînin nasıl yaşaması gerektiği, Namaz, Zikir, Abdest, İbadet, Hac gibi konularda Buyruk’ta geçen bilgilere yer verilmiştir.

Ayrıca Buyruk’un Talip ve özellikleri, Münafıklık, Halifelik, Musahiplik gibi hususlardaki görüşleri de yer almaktadır. İbadet ve inanç ile ilgili hususlarında yer aldığı eser, deyiş ve dualarla sona ermektedir.

Alevîlik’te Cem

Mehmet Yaman tarafından 2003’te İstanbul’da yayına hazırlanan kitap Can Yayınları tarafından basılmıştır. Cem törenlerinin ayrıntılı bir şekilde nasıl gerçekleştiği ve bu törenlerde okunacak dua, nefes ve düvazlarında yer aldığı eserde Cem töreninde uyulması gereken genel kurallar liste halinde yer almaktadır. On iki hizmetin de ayrıntılarıyla açıklandığı kitap 85 sayfadan oluşmakta ve kitabın sonunda Cem törenleriyle ilgili fotoğraflara da yer verilmektedir.

Alevîlikte Cenaze Hizmetleri

Can Yayınları tarafından yayınlanan kitap 2003'te İstanbul'da yayınlanmıştır. Toplam 84 sayfadır. Kitabın başında bu kitabın tüm Alevî Kültür Merkezlerinde açılacak "Alevîlik Kursları"nda canlarımıza-öğrencilerimize Cenaze Hizmetlerini tam anlamıyla öğretmek, eğitmek için ders kitabı olarak hazırlandığı ibaresi yer almaktadır. Hasta ziyaretinin önemi ve nasıl olması gerektiği ile başlayan kitap, Alevîlerin kişinin ölümü öncesinde, ölüm anında ve sonrasında cenaze ile ilgili uygulamaları, bu uygulamaları yapması gereken kişiler ve cenaze hizmetleri esnasında okunacak düvaz ve dualardan ibarettir. Ayrıca kabir ziyaretine de değinilen kitapta türbe ve yatır ziyaretleri de konu edilmektedir.

3-Ahmet Uğurlu

Erzincan'ın Vagaver köyünde, 1932 yılında dünyaya geldi. Orta öğrenimini Bursa'da tamamladı.

Alevîlikte Cem ve Musahiplik

Alevîliğin tanımıyla başlayan, dört kapı kırk makam, okumak, namaz, abdest, kaza ve kader, kul hakkı, oruç, nikah, kirvelik vb. konuları kendine özgü tarzıyla anlatan ve 118 sayfadan oluşan kitapta yazar, bahsedilen ibadet ve inanç konularında sürekli Kur'an'dan ayetlerle deliller getirmektedir.

4-İsmail Onarlı

Malatya'ya bağlı Arapgir ilçesinin Onar köyünde 1949'da doğdu. Bayat boyu beylerinden Şeyh Hasan'ın 1224'te kurduğu Onar köyü; Selçuklular'ın Vakıf şeklinde zaviyesiyle birlikte Anadolu'da kurdukları ilk yerleşim birimlerindedir. Şeyh Hasan Ocağı diğer adıyla "Sultan Onar Ocağı"nın merkezi Onar köyü olup, İsmail Onarlı'da Şeyh Hasan soylu ve ocak mensuplarından.

İlkokulu doğduğu köyünde okuyan Onarlı; orta öğrenimini İzmit Lisesi ve Sultan Ahmet Sanat Okulu'nda tamamlayarak, Bursa Hv. Mot. Arç. Ok. K.lığı Ulaş. Asb. Snf. Ok.'nu bitirerek, Hv. Ulaş. Asb.'ı olarak 1969'da yaşama atıldı. 1970'li yıllarda başladığı Tarih, Alevîlik ve Halk Edebiyatı araştırmaları çeşitli dergilerde yayınlanan Onarlı, sivil

toplum kuruluşlarında, Alevî vakıf ve derneklerinde kurucu, yönetici, üye olarak görev yaptı.

Alevîlik'te Cem ve Musahiplik Nedir?

Karaca Ahmet Sultan Kültür Derneği tarafından 2003 yılında İstanbul'da basılan kitap toplam 160 sayfadır. Kitabın birinci bölümünde yazar Alevîliğin tanımıyla birlikte inanç sistemi, musahipliğin tarihçesi ve cemler, cemlerin çeşitleri, abdest, namaz, on iki hizmet, oruç, zekat, fitre, infak gibi ibadet ve inanç konularına değinmektedir. İkinci bölümde cem ve on iki hizmet konusu daha geniş anlatılmakta ve mutlaka dua, nefes ve düvazlara yer verilmektedir.

Arap Alevîliği (Nusayriler)

Etik Yayınları tarafından 2006 yılında İstanbul'da basılan kitap toplam 287 sayfadır. Arap Alevîleri hakkında tarihi bilgilere yer verilen kitapta Nusayrilerin bir çok hususta yanlış anlaşılmış oldukları ve her zaman kendilerine önyargıyla yaklaşmış olduğu vurgulanmaktadır. Kitapta Arap Alevîlerinin, Hz. Ali inancı ve geleneği, kutsal yerleri ve günleri, toplumsal ilişkileri, çeşitli örf ve adetleri, bayramları, türbe inancı ve Hızır kültü, ölüm ve reenkarnasyon inançları gibi konulardan bahsedilmektedir.

5-Hüseyin Orhan

1938 yılında Malatya'nın Minayık köyünde (Kuyudere) doğdu. Zeynel Abidin evlatlarından olduğunu ifade eden Hüseyin Orhan 1989-1996 yılları arasında Şahkulu Sultan Dergâhında, 1996-1999 yılları arasında ise Küçükçekmece Garip Dede türbesinde –Cemevi- dede olarak görev yapmıştır. Ayrıca 1964 yılından beri, mahalli ses ve saz sanatçısı olarak, İstanbul Radyosunda yedi, Ankara radyosunda ise bir kaset çalışması yapmıştır.

Alevîlikte İbadet

Hüseyin Orhan Dede tarafından kaleme alınan eser Garip Dede Yayınları tarafından 2003'te İstanbul'da basılmıştır. Kitap Alevîliğin tanımıyla başlamakta, daha sonra tarihi süreçle ilgili bilgiler verilmektedir. İbadetlerin nasıl yapılması gerektiği, amacı, gece yapılmasının sebepleri, oruç, hac, zekat gibi konularda Alevîlerin uygulama

ve düşünceleriyle ilgili bilgiler verilmektedir. Daha sonra birbirleriyle çok ilintili olmayan Ehli Beyt Hakkında Hadisler, Dar'ın ortaya çıkışı, üçler, beşler, yediler, Alevîliğin kadına bakışı, kız isteme gibi konulara değinilmektedir.

6-İbrahim Özer

1934 yılında Elazığ'ın Sün köyünde doğdu. İmam Zeynel Abidin evlatlarından Gocaseyit neslinden Murtaza Dede'nin oğlu olduğu kitabında yer almaktadır. Mürşit ailesinden, "Ağuiçen Ocağı"ndan olan Özer; Cem, Cemaat içinde büyümüş ve söylemiştir. Yazarın kendi anlatımıyla; 1952 yılında Elazığ'da Etibank irtibat bürosunda göreve başladı. 1958 yılında askerlik dönüşü, Adana'ya gelerek belediyede işe başladı. Genel İş Sendikası kurucuları içerisinde yer aldı. 1979 yılında belediyeden emekli oldu ve İstanbul'a yerleşti. Bir erkek iki kız toplam üç çocuk babasıdır.

Tanrı ve İnsan (Kemalat Yolu)

Kitap, Gözde Yayınları tarafından Adana'da 1996 yılında ilk baskısını yapmış olup 296 sayfadan oluşmaktadır. Hikmetin farklı alanlardaki evrimlerinden bahsedilmektedir. Dünyadan ahirete, dört anasırdaki evrim, insan yaşamında gerçekleşen evrimlerden bahseden yazar Allah'ın sıfatları ve kulda Allah sıfatları konusunda düşüncelerini dile getirmektedir. Daha sonra Ehl-i Beyt konusuna değinen yazarımız Allah'ın sevdiği kullar, mazlumun gözyaşı konularına değindikten sonra Alevilikte Tasavvuf, bazı deyişler, nasihatler ve Kur'an'dan ayetlerle kitabını sona erdirmektedir. Ayrıca kitapta konulardan sonra veya aralarda ayet ve hadislerden deliller de getirilmektedir.

7- Hasan Şanlı (Hayri Dede)

1944 yılında Tunceli'nin Ovacık ilçesinde doğmuştur. Babası Derviş Cemal ocağından Alevî dedesi Seyyit Mustafa'dır. İlkokulu 1950-1956 yıllarında köyünde okumuştur. 1958'de mürşidinden icazet almış. 1962'de Kur'an okuma ve hocalık için Molla Hıdır kendisine icazet vermiştir. 1960 yıllarından sonra yazar, Marx, Engels, Lenin ve Stalin hakkında incelemeler yapmıştır. Hocası Esat Korkmaz'ın kendi üzerindeki etkisinden söz etmektedir.

Alevîlik ve Kurban

Can Yayınları tarafından İstanbul'da ilk baskısı 2001 yılında yapılan kitap 159 sayfadır. Alevîliğin mezopotamyadaki izlerinden bahsederek başlayan kitapta Alevîliğin kökenlerine dair bilgilerden bahsedilmekte din adamları, Alevî dedeleri, İnanç, Alevîlerdeki makamlar ve özellikleri hakkında bilgiler verilmektedir. Musahiplik kurumu, ölüm ve sonrasında bahseden kitap Zerdüştlük, Mazda inancı⁸ gibi teolojik sistemlerde yer alan bazı kavramlara da değinmektedir. Cem törenleri ve Anadolu Alevîliğinin tanrı anlayışıyla konulara devam eden kitap sevgi kavramı üzerinde durarak Alevîlikte Kurban konusuna geçmektedir. İlk çağlardan başlayarak kurban konusunun tarihi arka planı hakkında bilgi veren yazar Kur'an'da kurban konusundan bahsederek kurban ile ilgili deyişlerle kitabını sona erdirmektedir.

Munzur Efsanesi

Can Yayınları tarafından 2001 tarihinde İstanbul'da yayınlanmıştır. Eser 128 sayfa olup Munzur Dağı'nda gerçekleşen bir efsaneden söz etmekle birlikte Alevî kültürü hakkında da bilgiler vermektedir. Mesela; Alevîlerin önemli günleriyle alakalı olarak, 1- "Gaxand" (yılın başında ilk Perşembe günü), 2- Keleş Hızırı: Ocak ayının ikinci perşembesi, 3- Hızır Orucu: Ocak Ayının son haftası Salı, Çarşamba, Perşembe günü üç gün oruç tutulması, 4- Haftamal (Nevruz), 5- Kurban Bayramı, 6- Muharrem Ayı, 7- Mayıs Ayı vb. günlerden, "Ölü Aşısı" ve diğer geleneklerden söz etmektedir.

8-Celal Özer

1956 Sivas Sinekli (Düzova) köyü doğumlu, Anadolu'daki dede ocaklarından Şah İbrahim Veli Ocağı'ndandır. Babası aynı ocaktan İlyas Özer Dede'dir.

Hakikat'te Muhabbet

Celal Özer Dede Yayınları tarafından 2006'da İstanbul'da basılan kitap 264 sayfadan oluşmaktadır. Konuları ele alış şekli açısından biraz karışık olan eser daha çok ahlakî meselelere değinmekle birlikte ele alınan bazı hususlarda Kur'an'dan ayetleri

⁸ Bu inancın Mazdeizm (Zerdüştilik) veya Mazdekiyye (Mezdekiyye) yani Mezdek tarafından İran'da ortaya atılan Düalist dini hareketle ilgisi olmayıp yazarın konuyla ilgili görüşleri, "Mazda dini inancına adını veren Mazda kelimesi de yine anadilimde Ma biz anlamındadır. "z" eki sanırım çoğuldur. Maz okunur. Mazda bizi verdi anlamındadır" şeklindedir.

kendi düşüncelerine göre yorumlayarak deliller getirmektedir. Alevîlik ile ilgili inanç, ibadetler, imamet, on iki imam, makamlar, cem törenleri vb. birçok mesele ele alınmaktadır. Ayrıca yazar İncil'den de, bazı konularla ilgili ayetlere bölüm, bab ve ayet numarası da vererek değinmektedir.

9-Tur Seyit Derviş

Erzincan vilayetinin Tercan kazasına bağlı Başköy'de 1936 tarihinde doğdu. Baba ve annesi Şah Mansur soyuna mensuptur. 1944-49 yılları arasında ilkokulu Mitini köyünde okudu. 1950'de ailesi Ankara'ya göç ettikten sonra, Askeri Ağır Bakım Çırac Okulu'nun otomobil tamiri bölümünde okuyarak mesleki eğitim almıştır. Daha sonra piyasada otomobil tamircisi olarak çalışmıştır. Askerlik sonrası Ankara'da taksi şoförlüğü yapan yazar 1961'de Devlet Su İşleri'nde çalışmaya başlamış, aynı zamanda çalışırken akşam lisesine de devam etmiştir. 1966 yılında Almanya'nın Köln şehrine işçi olarak gitmiştir. Almanya Alevî Cemaatleri Federasyonu'nun kuruluşunda aktif rol alarak 1993'e kadar Federasyon Başkanlığını yapmıştır.

Erkânname (Alevîliğin İslam'da Yeri ve Alevî Erkânları)

Kitabın birinci baskısı Erenler Yayın tarafından Rüsselsheim'de 2002 yılında basılmıştır. İkinci baskı Can Yayınları tarafından 2002 yılında İstanbul'da gerçekleşmiştir. Kitap toplam 560 sayfa olup genel olarak Alevîliğin İslam'da yeri ve Alevî erkanlarından bahsetmektedir. Yazarımız kitabına İslamiyet öncesi Arap Yarımadasının durumunu anlatarak başlamakta, İslamiyet'in doğuşuyla ilgili bilgiler vermektedir. Hz. Peygamber'in savaşlarından da bahseden eser on iki imamlar devrine geçmektedir. On iki imamların doğum ve ölüm tarihleri verilmekte İmam Hasan ve Hüseyin'den bahsedilerek Kerbela Vakası anlatılmaktadır. Daha sonra ibadetlere geçen yazarımız oruç, çeşitleri ve tutulma şekilleri ile ilgili bilgiler vermektedir. 3. bölümde yazar Alevîliğin yayılışı, Evlad-ı Rasul'ün gördüğü zulüm, Ehl-i Beyt inancının Orta Asya'da yayılması gibi konulara değinmektedir. Daha sonra Alevîliğin İslam'da yeri, tek tanrıcılık, Alevîlerde inanma ve tapınma, Alevîliğin tanımı, Kızılbaşlık, ibadet gibi konulara değinmektedir. Yazar Alevî inancındaki erkanları yazdığı 5. bölümde gece ibadeti, cem, musahiplik, görgü, düşkünlük, dardan indirme, nikah, sünnet, kurban gibi konularını uygulamalarıyla ayrıntılı bir şekilde anlatmaktadır.

Günümüzde Alevîlik ile ilgili yazılmış Türkçe kitap ve makaleler ile yabancı dillerde yazılmış kitap ve makalelerin listesi ve bazı elyazmaları, nadir eserler bibliyografyası hakkında daha geniş bilgi için Dr. Ali Yaman'ın Alevîlik-Bektaşılık Bibliyografyası isimli eserine bakılabilir.

BİRİNCİ BÖLÜM
ALEVİLİĞİN KISA TARİHÇESİ

I- ALEVİLİK NEDİR?

Alevîliğin tanımıyla ilgili kaynaklarda yer alan bilgiler birbirine yakın olmakla birlikte kapsam bakımından daha geniş şekilde Alevîliği tarif eden görüşler de yer almaktadır. Burada bu tanımlamalardan bazılarına yer vererek Dedeler'in tanımı ile ilgili mukayese yapma imkânı vermeye çalışacağız.

Ali Yaman'a göre, Arapça nisbet ifade eden Alevî terimi, "Ali'ye mensup, Ali'ye ait" demektir. Alevîlik genel olarak Hz. Ali'yi sevmek ve onun soyunun yani Ehl-i Beyt'in yolundan gitmek olarak tanımlanabilir. İslam Peygamberi Hz. Muhammed'in soyu, kızı Fatıma ile evlenen Hz. Ali'den devam etmiştir. Peygamberin vefatından sonra üçüncü halife olan Hz. Ali birinci imamdır.⁹

"... Alevî deyimi, (İmam Ali'ye bağlı olan ve onu seven kişi) anlamına gelir" diyen Mehmet Yaman devamla, "Ehl-i Beyt veya Âl-i abâ diye anılan Ali, Fatıma, Hasan ve Hüseyin'i içine alan Hz. Muhammed'in yakınları, Alevî olsun Sünnî olsun Müslümanların büyük çoğunluğunca sevilir ve sayılır"¹⁰ demektedir.

Ahmet Uğurlu'ya göre, Alevîlik; İslamiyet'in özüdür. Al-i İmran Sûresinin 19. ayeti hükmünce, Allah, 124 bin peygamber ve dört hak kitabın emri üzerine hareket ederler. Allah ve O'nun Rasûlü ve O'nun Ehl-i Beyti'nin yoluna tabidirler.¹¹

Dr. Ali Yaman Alevî terimiyle ilgili; "Bugün hala Suudi Arabistan, Mısır, Yemen ve İran gibi ülkelerde "Alevî" kavramı Hz. Ali **soyundan gelenler** için kullanılır" şeklinde bir tespitte bulunmaktadır.¹²

İsmail Onarlı, Alevîliğin tanımını şu şekilde yapmaktadır: "Alevîlik Nedir? Sorusuna, Ocakzâde Dedeler; Allah'a kul, Hz. Muhammed'e ümmet, Hz. Ali'ye talip olmak, Hz. Hüseyin gibi ser vermek ve o yolda gitmek, 4 Kapı 40 Makam 360 Menzili bilmek, bir seyyid ocağına bağlı olmakla Alevî olunur ve o insana da Alevî denir" (şeklinde cevap vermektedirler).¹³

Hüseyin Orhan Dede ise Alevîlikte ibadetle ilgili kitabında Alevîliği şöyle tarif etmektedir:

⁹ Yaman Ali, *Orta Asya'dan Anadolu'ya Yesevilik, Alevîlik, Bektaşilik*, Elips Kitap, Ankara 2006, s. 101

¹⁰ Yaman Mehmet, a.g.e., s. 55

¹¹ Uğurlu Ahmet, *Alevîlikte Cem ve Musahiplik*, Erzincan 1995, s. 8

¹² Yaman Ali, a.g.e., s. 101

¹³ Onarlı İsmail, *Alevîlik'te Cem ve Musahiplik Nedir?*, Karacaahmet Sultan Derneği Yayınları, İstanbul 2003, s. 8

“Allah’ın birliğine, Hz. Muhammed Mustafa’nın hak peygamber olduğuna, Aliyyü’l Mürteza’nın mürşit ve imamlığına inanan, Allah, Muhammed, Ali, Ehl-i Beyt ve On İki İmamı seven, bunların ismini zikreden, Ehl-i Beyt-i Rasul’ün düşmanlarına teberra¹⁴ edip Muhammed, Ali dostlarına tevella¹⁵ kılan, on iki imama ikrar edip mürşide iradet getiren, Ehl-i Beyti ve Ku’an’ı birbirinden ayırmayıp bu iki emanete hıyanet etmeyen, bütün Peygamberlerin hak Peygamberleri olduğuna ve başta dört büyük kitap olmak üzere Peygamberlere inen 104 kitaba inanan, kul ve komşu hakkı ile birlikte, insana sevgi ve saygı gösteren, nefesine ağır geleni başkalarına yapmayan, laikliği içeren ve bu çerçevede Atatürk ilke ve devrimlerine sahip çıkıp bu ilkeleri savunan, yeniliklere açık olan bir yol veya bir başka deyişle inançlar manzumesidir.”¹⁶

Hüseyin Orhan’a göre, Ali objesinin temsil ettiği Alevîlik, özünden saptırılmış, dayatmacı, cebriyeci, hatta zalim ve kan dökücü bir din anlayışına karşı Peygamberin murat ettiği amacı; hem İslamiyet’in gerçek mesajıyla örtüşen dini anlayışı; hem Hz. Ali’nin yetkinliğini, liyakatını ve rey’ini; hem Muhammed-Ali’den gelen nesle özgü imameti; hem de Tevhid-Risalet-Maad’dan oluşan “İslamın Şartı”nın Velâyet ve Adalet ilkesiyle birlikteliğini kapsamıştır.¹⁷

Ali Yaman’a göre, Alevî-Bektaşî inancını eski Türk inançları ile İslam’ın birleşimi şekillendirmiştir.¹⁸

Sözlü geleneğe dayalı olması nedeniyle daha çok “din adamı” yani dede merkezli bir nitelik gösteren Alevîlik, yöresel farklılıkların oluşumuna daha müsait bir yapı sergilemektedir. Bu yapı dedelere, inanç ve onunla ilgili konularda belli ölçülerde bağımsız hareket edebilme, farklı uygulamaları yapma gücü kazandırmaktadır.¹⁹

İsmail Onarlı’ya göre bugünkü anlamıyla: “Orta-Asya Türk illerinde belirginleşip kesinleşen Alevîlik; Gök-Tanrı, Atalar ve Tabiat Kültleri gibi Türk inançlarıyla;

¹⁴ Teberra: Ehl-i Beyt’e düşman olanlara, Kerbelâ’da İmam Hüseyin’i şehit edenlere lânet etmektir.

¹⁵ Tevellâ: Ehl-i Beyt’i cân-ü gönülden sevmektir.

¹⁶ Orhan Hüseyin, *Alevîlikte İbadet*, Garip Dede Yayınları, İstanbul 2003, s. 13

¹⁷ Orhan, a.g.e., s. 25

¹⁸ Yaman Ali Dr., *Kızılbaş Alevî Ocakları*, s. 42

¹⁹ Yaman Ali, a.g.e., s. 35

Şamanizm, Budizm, Zerdüş, Mani, Mazdek vb. dinlerin etkisiyle biçimlenmiş; bilahare, bu öğretinin öncüleri, Türkistan-Horasan-Deylem-Akrat-Dersim (Maraş-Elbistan-Adıyaman-Malatya-Elazığ-Tunceli) hattıyla veya Mekke-Medine-Kûfe-Basra-Necef-Bağdat-Halep-Hatay güzergahıyla gelen; evliyalar-erenler-babalar-dedeler-şeyhler-pirler-mürşitler vasıtasıyla Anadolu'ya taşınan "Alevî Öğretisi": Geçiş bölgelerinde çeşitli kült ve kültürleri de özümseyerek; Musevilik-Hıristiyanlık-Saben-Hermetizm-Paulikienizm vb. eski Anadolu-Mezopotamya-Mısır uygarlıkları olmak üzere, çok çeşitli inanç-felsefî düşüncelerin ve kültürlerin etkilenmesiyle; Anadolu'da harmanlanıp, aynı havuzda yoğrulup şekillenmesi (aynı potada erimesiyle/sentezi) sonucu: İslamî (toparlanma) şemsiye altında bir yaşam biçimi, bir inanç ve kültür sistemi, bir sosyo-ekonomik toplumsal düzen (model) haline Alevîlik gelmiştir..."²⁰

Ali Yaman'a göre, Anadolu'da Alevîliğin oluşumuna yol açan unsurlar ağırlıklı olarak atalar kültü, doğa kültürleri, Gök Tanrı kültü ve kamlık/Şamanlık gibi Eski Türk inançları ile İslam'ın kaynaşmasına dayanmaktadır.²¹

Seyyid Derviş Tur Alevîliği şu şekilde tarif etmektedir: "Alevîlik, Allah, Muhammed, Ali kutsallığını kalbinde taşıyan, Hz. Ali'nin adaletinden ayrılmayan, temelinde insan sevgisi bulunan, hoşgörü, hümanist ve her dine, her mezhebe, her inanca saygı duyan bir inançlar bütünüdür. Dil, din, ırk, renk farkı gözetmeyen; eline, diline, beline sahip olma ilkelerini şart koşan bir düşüncedir. Laik, demokratik, eşitlikçi, paylaşımcı, özgür bir düşüncedir. Şeriatın tutucu ve bağınaz kurallarına bağlı olmayan, icmanın İslam'a yaptığı ilaveleri reddeden, İslam dinini Sünnî şeriatından ayrı yorumlayan bir inançtır."²²

Seyyid Derviş Tur, *Erkânname* isimli kitabında Alevîlikle ilgili, "her şekliyle, Karmatiliğin aynısı olduğunu göstermektedir" demektedir ve ibadet şeklinin de onlardan geldiğini ifade etmektedir. Derviş Tur sözlerine devamla: "Şu bir gerçektir ki Karmati inancı bireyin ibadetini, onun iman, itikat, inanış ve bilgi derecesi ile uyumlu

²⁰ Onarlı İsmail, *Arap Alevîliği (Nusayriler)*, Etik Yayınları, İstanbul 2006, s. 15-16

²¹ Yaman Ali, *Orta Asya'dan Anadolu'ya Yesevilik, Alevîlik, Bektaşilik*, s. 101

²² Tur Derviş, *Erkânname (Alevîliğin İslam'da Yeri ve Alevî Erkânları)*, Can Yayınları, İstanbul 2002, s. 285

bir yapıda ele almıştır. Düzenlerini de ona göre yapmışlar.” diyerek Alevîlik ile Karmatiliğin benzerliklerini hatta aynılığını ortaya koymaktadır.²³

Ayrıca Derviş Tur devamla: “Karmatilerdeki dört makamı, Anadolu Alevîliği’ndeki dört kapıyla karşılaştırınca, her düzeni ile ve Ehli Beyt’e bağlılığı ile Karmatiliğin devamı olan Anadolu Alevîliği karşımıza çıkıyor. Karmatiler deyince, Arap bedevisi ile ilgisi olmayan, Emevi Sünnî şeriatını kabul etmeyen, gizemci bir örgütlenme ile Muhammed Ali’nin yürüttükleri “Tariki müstakimi” yürütenleri görüyoruz” demektedir ve Karmatilikle benzerlikler ve hatta Anadolu Alevîliğinin Karmatiliğin devamı olduğuna dair görüşlerine kitabının ilerleyen sayfalarında da yer vermektedir.²⁴

İsmail Onarlı Arap Alevîliği (Nusayriler) isimli kitabında Alevîlik için şunları söylemektedir:

“M. 610 yılı sonrası “Kırklar Meclisi”nde somut olarak şekillenmeye başlamış olan İslam Dini “Adem’den Muhammed’e” değin gelmiş ve son veda haccıyla olgunluğa ulaşmış ve Gâdirhûm’da Hz. Ali’yi vasi tayiniyle din tamamlanmıştır. Çok sonra, seyitlerin devamı olarak, Anadolu’ya gelip yerleşmiş Hazreti Pir Hünkar Hacı Bektaş Veli’nin yol göstericiliğinde, dini ve siyasi önderliğinde; Anadolu’da ve diğer çevre bölgelerin ve dönemin koşullarına uygun olarak; Şeyhlerin, Dedelerin, Babaların (Urum Erenleri, Bacıları, Anaları, Abdalları, Dervişleri... ve ulu ozanlarımızın deyiş ve nefesleriyle) himmetleriyle (emekleri, gayretleriyle) yeniden hayat bulan inancın adı da İslam’ın ta kendisi olan Alevîlik’tir...”²⁵

Ali Yaman’a göre, dedelik kurumu da dahil, bugün bilinen Alevîliğin sosyal ve dinsel organizasyonu, Kızılbaş Türk boylarınca kurulan Safevi Devleti’nin önder şahsiyeti Şah İsmail (1487-1524) döneminin ürünüdür.²⁶

Alevîliğin İslam’ın içinde mi yoksa dışında mı olduğuna dair Ali Yaman şunları ifade etmektedir: “Alevîleri İslam dışı sayan iki zihniyet vardır. Bunlar aşırı İslamcılar

²³ Tur, a.g.e., s. 240. Karmatiler aşırı Şii İsmailiyye koluna bağlı bir zümredir. Karmati adının nereden geldiği hakkında değişik görüşler vardır. Asıllarının Libya’dan getirilen Garamalılar veya Garamantlar olduğu ve adlarının Arap dilinde Karâmita veya Karmatiyyûn şeklinde kullanıldığı veya Ârâmî lehçesinde gizleyen, hileci anlamına kurmatâdân geldiği söylenir. Fatimî İsmailî hareketi Karmatîlik olarak nitelendirilmiştir. Genel kabule göre Karmatîler 255 (869) yılında Abbasilere karşı düzenlenen Zenc isyanı sırasında ortaya çıkmışlardır. (bk. Sabri Hizmetli, “Karmatîler”, *DİA*, XXIV, s. 510 vd.)

²⁴ Tur, a.g.e., s. 242

²⁵ Onarlı, a.g.e., s. 13

²⁶ Yaman Ali, a.g.e., s. 103

ve bazı ateist/sol eğilimlidir. Aşırı İslamcılara göre Alevîlik “sapık bir inanç”tır. Bunlar “mumsöndü” yaparlar. Alevî kökenli olan ve olmayan ateist/sol zihniyete göre ise Alevîlik İslam’ın içinde olamaz. Onlar İslam deyince Sünnî İslam’ı anlarlar, İslam’a karşı belirgin bir antipatileri olduğu söylenebilir. Bu iki düşüncede doğru değildir ve duygusaldır. Alevîlerin tamamına yakını kendilerini İslam’ın içinde sayarlar, ama burada kastedilen Sünnî İslam inancı değildir.”²⁷

İbrahim Özer Dede Alevîlikle ilgili düşüncelerini şöyle dile getirmektedir: “Bana kalırsa Alevîlik Ali Evi’dir. Yani Hz. Ali’nin ev halkı gibidir veya öyle olmalıdır. Ali Evi ikilikten, nifaktan, gıybetten ve şehvetten uzak arı ve temizdir. Gönülleri daima insan, vatan ve millet sevgisi ile doludur. Alevîlik anlayışında kulun kuldan razı olmasıyla Allah’ında ondan razı olacağı inancı ve anlayışı vardır.”²⁸

Ali Yaman’a göre Alevîler, özellikle 1960’lar sonrasında büyük ölçüde sol hareketler içinde yer almışlardır. Aslında sağ grupların içerisinde yer alan Alevîler bulunmakla birlikte, hakim zihniyet tarafından Alevî olmak solculukla eş anlamlı kabul edilmiş ve marjinalite daha da artmıştır. Günümüz Türkiye’sinde ve özellikle Avrupa ülkelerinde Alevîler dernekler, vakıflar ve cemevleri şeklinde örgütlenmişlerdir. Tarafsız araştırmacılara göre Türkiye’de en az 15 milyon Alevî bulunmaktadır. Erzincan, Sivas, Tunceli, Tokat, Kahramanmaraş, Malatya Alevî nüfusun en yoğun bulunduğu illerdir.²⁹

II- KIZILBAŞLIK NEDİR?

Mehmet Yaman Kızılbaşlık teriminin hangi maksatlarla kullanıldığından bahsederken “Alevî Dedelerinin bu terimin kullanımı hakkındaki düşünceleri aslında Kızılbaşlık kelimesinin aşağıda ifade edilen rivayetlerde belirtilen çıkış noktalarının dışında çeşitli çevrelerce (tarihte ve günümüzde) Alevîleri tahkir amacıyla kullanıldığı düşüncesinin yaygın olduğunu göstermekte ve günümüzde bu terimin kullanılmamasının sebebine ışık tutmaktadır” demektedir.

Kızılbaşlık şu rivayetlere dayanır:

²⁷ Yaman Ali, *Alevîlik-Bektaşilik Bibliyografyası*, Alevî-Bektaşî Kültür Enstitüsü, Mannheim 1998, s. 23

²⁸ Özer İbrahim, *Tanrı ve İnsan (Kemalat Yolu)*, Gözde Yayınevi, Adana 1996, s. 144

²⁹ Yaman Ali, *Orta Asya’dan Anadolu’ya Yesevilik, Alevîlik, Bektaşilik*, s. 104

1-Uhud Savaşında, Hz. Muhammed'i korumak için kendini siper eden Ebu Dücâne'nin başındaki sarık al kana boyanmış, kızıl olmuştur.

2-Hayber Savaşında Hz. Ali başına kırmızı sarık sarmıştı.

3-Sıffîn Savaşı'nda, Muaviye askerlerinden ayırt etmek için Hz Ali askerinin başlarına kırmızı sarık sardırılmış, kendisi de bağlamıştır.

4- Hz. Ali, Kûfe'de İbn-i Mülcem'in vurduğu kılıçla başından yaralanmıştı. Başındaki bez, akan kanlarla kızıl tâc'a benzemişti.

5- Safevi soyunun atası sayılan Şâh Fîruz, bazen başına kırmızı külah giyerdi. Kaynaklarda da Zerrîn Külah, (yani kızıl külahlı) Fîruz Şah olarak anılmaktadır.

6- Şeyh Cüneyd'in oğlu Şeyh Haydar, babasını öldüren Sultan Halil'den öç almak için Şirvan'a yürürken, askerine kırmızı sarık bağlattı.

7- Şah İsmail'in ordusu (Kızılbaş Ordusu) Kızıl sarıklı idi.³⁰

Yine Yaman kitabında, "Kızılbaş sözcüğü, genel olarak, bu benzeyişlerden değil, Alevî-Bektaşileri asıl adlarıyla anmak istemeyenlerin onları kötülemek kastıyla söyledikleri bir söz, bir ad olarak ortaya çıkmıştır. Alevî-Bektaşî nefeslerinde, Kızılbaş deyiminin, kendilerine dost olmayanlar tarafından uydurulmuş bir söz olduğu açıklanmakta"³¹ demektedir.

"Tarihi kaynaklarda, özellikle Osmanlı devri el yazmalarında İran'dan Kızılbaş diye bahsedilmekte, Anadolu ve Türkmen oymaklarından da Kızılbaş Taifesi olarak söz edilmektedir"³² diyen Mehmet Yaman dede "Osmanlı yönetimi, adalet isteyen Alevî halkını, 'Dinsiz, Kızılbaş, kâfir, öldürülmeleri vaciptir...' gibi fetvalarla ezmeye çalışmış ve ezmiştir de. Yavuz Selim döneminde, Anadolu'ya adamlar gönderilerek, Kızılbaşların yediden yetmişe tespiti yapılmış ve kırk bin Alevî öldürülmüştür. Ehl-i Beyt'i sevmekten ve adalet istemekten başka bir suçu olmayan Alevîlere, Kızılbaş sıfatının takılması ve törenlerinde mum söndü yaptıkları iftirası bu dönemde devlet eliyle körüklenmiş ve masum halkımız Alevî-Sünnî diye parçalanmıştır"³³ demektedir.

İsmail Onarlı'ya göre Kızılbaşlık 15. yüzyılda teorik olarak şekillenmeye başlamış ve 16. yüzyılda politik ve askerî bazda oluşmuştur. Alevîliğin siyasi-ihtilalci bir

³⁰ Yaman Mehmet, a.g.e., s. 22

³¹ Yaman Mehmet, a.g.e., s. 51

³² Yaman Mehmet, a.g.e., s. 52

³³ Yaman Mehmet, a.g.e., s. 53

organizasyonudur. Kızılbaşlık siyasetinin temellerini Hâcî Bektaş Veli Dergâhı Postnişini, Balım Sultan ile Şah İsmail Hayatî atmışlar ve teorize etmişlerdir.³⁴

Seyyid Derviş Tur'a göre Kızılbaşlık; Allah'ı ve Resulu uğruna canını, malını adamış, bu yolda ölmek var dönmek yoktur yeminini başına sardığı kırmızı sarık ile ilan eden kişi veya kişilerdir.³⁵

İlyas Üzüm'ün verdiği bilgiye göre Kızılbaş adı 10. yüzyıldan itibaren İslamiyeti kabul etmeye başlayan ve bu yeni dini önceki bir takım inanç ve gelenekleriyle kendilerine has biçimde bağdaştıran, konar göçer Türkmen oymakları için değişik coğrafya ve dönemlerde kullanılan çok sayıdaki isimlerden biridir. Kara kalpak, yeşil baş gibi, başlıkla alakalıdır. Kızılbaş ismiyle ilgili olarak nakledilen, Şeyh Haydar'ın bir gün rüyasında diğer imamlarla birlikte Hz. Ali'yi gördüğü ve onun verdiği emir üzerine müritlerine on iki dilimli kırmızı börk giydirdiği şeklinde bir rivayete dayanır. Kızılbaşlık Türklerin İslamiyeti kabule başlayış dönemi, Hurufi tesirler ve Şii tesirler etkisinde üç değişik dönemde doktrinini tamamlamıştır.³⁶

Safevi Devletinin kurulması esnasında ve sonraki dönemlerde Anadolu'da ve İran'da bulunan Osmanlı muhalifi Kızılbaşlar için "Rafizî" terimi de kullanılmıştır.³⁷

³⁴ Onarlı, a.g.e., s. 197

³⁵ Tur, a.g.e., s. 286

³⁶ Bk. İlyas Üzüm, "Kızılbaş", *DİA*, XXV, s. 546 vd.

³⁷ Bk. Mustafa Öz, "Rafizîler", *DİA*, XXXIV, s. 397

İKİNCİ BÖLÜM
TEMEL İNANÇLAR

I. ALEVİLİKTE İNANÇ

Hayri Dede (Hasan Şanlı) inancı; “Bilimin bittiği yerde doğa üstü bir güç var sanılarak ona bağlanma durumudur. Yani insanoğlu yenik düştüğü bir doğal olayın karşısında bu olaya sebebiyet veren doğal bir gücün varlığını sanır ve inanır” şeklinde ifade etmektedir³⁸.

Şanlı’ya göre, eğer hayal gücü pratikte yaşamla bağımlı halde işletilirse; o zaman inançlar ortaya çıkar. İnançlar pratikte yaşamla denetlenmesi durumunda inanç olmaktan çıkar, bilgi olur. İnançlar yaşamda pratikte denetlenmemesi durumunda ise, denetimsiz kalmış olur ve hayal gücünün sınırsız özgürlüğünü de kullanarak boş inançları doğurur³⁹.

Tanrısal gücü simgeleyen mitler, simgeler, semboller; insanın insanlığını kendi dışına yansıttığı yollardan başka bir şey değildir. Bu nedenle Tanrı insan doğasının dışıdır. Kendi gerçeğini doğaüstü bir güce-töze yükleyen insan ikileşmiş, çift kimlikli olmuş ve kendi gerçeği ile yabancılaşmıştır diyen Şanlı, “İnsanın doğa ve toplumun kör güçleri karşısında hissettiği bağımlılık duygusu yabancılaşmayı yaratmıştır. Bu yabancılaşmadan kurtulabilmek için doğaüstü güçlere değil, insanla, insanlarla ilgili bir din geliştirmek gerekiyordu. İşte Anadolu Alevî Bektaşiliği doğa tanrıcılığı insan tanrıcılıkla tamamlayarak bu anlayışı yaşama geçirdi. İnancı insanın insana, insanın çevreye, doğayı insanın topluma saygısına sevgisine dönüştürürken, dini insanın ve doğanın bilgisine çevirdi⁴⁰.

Seyit Derviş Tur kitabında Hz. Peygamber’in Ümmi oluşuyla ilgili görüşlerini şu şekilde dile getirmektedir: “Kur’an Hz. Muhammed’in okur yazar olmadığını, “Ümmi” (Cahil) olduğunu vermiyor. İslam tarihlerini incelediğimiz zaman, Hz. Hatice’nin kervanının başındayken, 4 sene devamlı Basra Körfezine gittikçe, orada Hıristiyan, Musevi ve Budizm’i inceleyen ilim sahibi bir okur yazar Muhammed karşımıza çıkıyor. “Ümmî” kelimesinin anlamı: “Okur yazar olmayan” değildir. Tasavvufta “Ümmîlik”, şüphesiz, temiz inanan, iman sahibi olmak demektir. İlmen de “Ümmîlik”, “Akli ve gönlü ile dünya kirlerinden arınmış tertemiz bir arılıktır.” Onun için Alevî inancında

³⁸ Şanlı Hasan (Hayri Dede), *Alevilik ve Kurban*, Can Yayınları, İstanbul 2001, s. 18

³⁹ Şanlı, a.g.e., s. 20

⁴⁰ Şanlı, a.g.e., s. 21

Hz. Muhammed'e, hiçbir zaman okur yazar değilmiş, cahilmiş gibi bakılmaz. Ona dünyanın en temiz, ilahi nuru gözü ile bakılır ve anılır.⁴¹

Ahmet Uğurlu Dede'nin inanç hakkındaki görüşleri de aşağıdaki gibidir:

Allah-Muhammed-Ali üçlüsünde düğümlemek suretiyle İslamiyet'e sömürsüz bir derinlik getirmiş ve onu dinin sahibi ve kurucusu olan Hz. Muhammed'in Ehl-i Beyti'ne teslim etmiştir.⁴²

İsmail Onarlı'ya göre, Alevîlikte "Vahdet-i Vücut" nazariyesinin de üstünde, yaratana yaratılanın birliği ve tümlüğü "Vahdet-i Mevcud" anlayışı vardır. Alevî inancında varoluş, Tanrı'nın kendi özünden var olan her şeyin fişkırmasıdır. Alevî Tanrı'yı kendi özünde-içinde bilir. Alevî inancında yer, gök, deniz, her şey Tanrı ile (sıfatıyla) doludur. Alevîlikte Doğa-Tanrı-İnsan birdir, bütündür. İnsan Ali doğanın ta kendisidir. Alevî yoluna adını veren kurucusu Hz. Ali'ye bağlılık, imandır.⁴³

Seyyid Derviş Tur'a göre, Alevî inancı olan Tasavvuf da ise, insan Allah ile varlıklar arasında her şeyi kendinde toplayan, bir Beled (kent), bir belâgat (doğruyu ve güzeli konuşan), Halife (Vekil) olarak gösteriliyor. Görülüyor ki, insan Allah ile kainat arasında bir bağlantı köprüsü şeklinde, bir birleştirici görevini yüklenmiş bulunmaktadır. Böyle olunca da, tüm varlıklar, insanda tecelli etmek suretiyle, Hakk'a ulaşacaklarını bilmektedir. Alevî inancında Hz. Muhammed, bir aracı olarak değerlendirilmez. O Hakk'la Hak olmuş, yaratana yüz yüze, içli dışlı olmuş, yaratanın emir ve isteklerini, yaratılmışa sunmuştur.⁴⁴

Ayrıca Tur sözlerine devamla, "Alevî inancında "Tasavvufta", Hz. Muhammed ile Allah arasında üçüncü bir aracı olduğuna inanılmıyor. Tasavvufta Cebrail, Hz.

⁴¹ Tur, a.g.e., s. 31. Bir görüşe göre Hz. Peygamber'e ümmî denilmesi içinden çıktığı toplumla alakalıdır. Araplara genel olarak "ümmî" deniliyordu. Nitekim Kur'an'da "ümmîlere içlerinden, kendilerine ayetlerini okuyan, onları temizleyen, onlara Kitab'ı ve Hikmet'i öğreten bir peygamber gönderen O'dur. Kuşkusuz onlar apaçık bir sapıklık içindeydiler." (Cuma Suresi 62/2) ayetinde belirtildiği gibi... Ayrıca Arap Yarımadasına göre kuzeyde yaşayan Mısır, Fenike, Mezopotamya kültürlerine göre göçebe hayatı yaşayan Araplar yazı ve diğer medeniyet konularında daha geriydiler. Edward Chiera'nın *Kilden Kitaplar* adlı eserinden öğrendiğimize göre ilk Sumer tabletlerinde göçebelere "Ev yapmasını ve buğday ekmesini bilmeyen ahali" diye küçümseyerek söz edilmektedir bk. Edwad Chiera, *Kilden Kitaplar (They Wrote on Clay)* trc. Ali Muzaffer Dinçöl, İstanbul, 1964, s.33. Hz. Peygamber de içinde yaşadığı Arap toplumunun ümmî olduğunu, yazmayı bilmediğini belirtmektedir. (Ahmed b. Hanbel II, 122,129). İbnü'l-Esir, Hz. Peygamber'in bu sözünü onların analarından doğdukları gibi kaldıkları ve okuma-yazma ve hesap bilmediklerine yormuştur. (bk. *en-Nihaye fi Garibi'l-Hadis*, I,165)

⁴² Uğurlu, a.g.e., s. 10

⁴³ Onarlı, a.g.e., s. 21

⁴⁴ Tur, a.g.e., s. 33

Muhammed'in, Tanrısal öze buluşan, içgüdüsel zekasının, sezgisel aklının yarattığı kutsal bir varlıktır. Düşünecek olursak: O akılı, o düşünceyi, o zekayı veren yüce Allah değil midir? Allah'ın izni ve inayeti olmadan Hz. Muhammed, o cahiliye devrinde, o devrimi başarabilir miydi? O zaman üçüncü bir aracıya ne gerek var? İşte şeriatçı Sünnî inancı ile aramızda Kur'an yorumundaki farklılıktan kaynaklanan tapınma ve inanma farkı da budur"⁴⁵ demektedir.

İsmail Onarlı'ya göre, "Alevîler, Hz. Ali ve Hz. Muhammed'in yol kardeşi (Musahip) anda yoldaş olduğuna inanırlar", ayrıca Onarlı sözlerine devamla, "Sünnîlerde doğrudan doğruya Allah'a verilen kimi sıfatların Alevîler tarafından Hazreti İmam Ali için de kullanıldığı görülmektedir. Pek çok deyiş ve nefeste Hazreti İmam Ali, Allah için kullanılan "rahman, rahim, onsekizbin alemleri vareden, yaratan, yağmuru yağdıran, şimşegi çaktıran vb." olağanüstü özellikte bir yüce kişilik olarak anılmaktadır"⁴⁶ şeklinde tespit bulunmaktadır.

İsmail Onarlı kitabında Hz. Ali'nin kutsallığıyla ilgili şunları söylemektedir: "Hz. İmam Ali'nin kutsallık gerçeğini savunan, buna içtenlikle inanan müminlerin zahir ehli tarafından anlaşılması tamamen olanak dışıdır. Bu inanın İslam'a aykırı olduğunu iddia etmek, İslam'ı Sünnî, Şii veya başka bir ifadeyle zahiri/dışsal anlayışa hapsedmek demektir. İslam'ın batini yönünü yani Alevî/Bektaşî inancını yadsımak demektir. Hazreti İmam Ali'nin kutsallığını İslam dışı bir sapkınlık olarak görmek abestir, anlamsızdır. Hatta bize göre küfürdür/kafirliktir."⁴⁷

Alevî inancı, yalnız onu yaşayan insanlarla bugüne kadar gelmiştir diyen Derviş Tur, Alevî inancını öğrenmenin tek yolunun, o güzelim inancı, aile düzeninde ve günlük yaşamda yaşamak olduğunu ifade etmektedir. Çünkü, inanıp iman ettikten sonra, o ortama girdiğin zaman şek ve şüphen kalmaz. İkrar verdiğin o yol, seni Mürşid'e, Pir'e, Rehber'e, Musahip'e götürür diyerek sözlerine devam eden Derviş Tur, bu durumun insanın benliğini, kibrini, kinini, nefisini terbiye ettiğini, şerri ve kötü huyları atıp, hayra yönlendirdiğini, dünya kirlerinden arındırıp, dört kapı kırk makamın icraatına yönlendirdiğini belirtmektedir. Derviş Tur'a göre burada erkana girmek farzdır. Çünkü orası, insanı kamil yolunu açar. Böylece temiz, şeffaf bir toplum yaratır. Bir insan

⁴⁵ Tur, a.g.e., s. 34

⁴⁶ Onarlı, a.g.e., s. 28-29. Alevîliğin bir birinden farklı bir çok fırkaları olup bunlar gulat tabir edilen grupların inanışlarıdır.

⁴⁷ Onarlı, a.g.e., s. 30

araştırmacı, yazar, ne olursa olsun, eğer bu anlatılan Alevî inancını yaşamıyorsa, Alevîlik hakkında yazdığı 100 tane kitap da olsa, hepside yanlış ve eksiklerle dolu olur.⁴⁸

Onarlı'ya göre, genel olarak Alevîlikte İşlam'ın şartı 40'tır. İmanın şartları da bu kırk şart içinde değerlendirilir. Alevîler Allah'a sevgiyle yaklaşırlar korkuyla değil. Bu nedenle Snnîlerde var olan ve imanın şartları arasında sayılan "şerr'in Allah'tan geldiğine" inanmak Alevîlerde yoktur. Kader anlayışı ve yorumlanışı farklılık arzietmekte, insanın iradesiyle eylemi ile rabıtalandırılmaktadır.⁴⁹

"zellikle Emeviler dönemi kaderciliğin baş tacı edildiği dönemdir. İnsan kötü bir iş mi yaptı, bağla kadere gitsin, alın yazısıdır der kurtulursun. Oysa bu davranış Allah'ın insanlara bağışladığı aklını inkardan gelme demektir. Kişi aklını kullanmayıp, kötü iş yaparsa ve buna da Tanrı yazgısı derse, o kişinin Tanrı'nın emrini yerine getirmekten başka ne suçu olabilir ki... Tövbe haşa suç Tanrı'nın olmuş olur ki... Aklın alacağı şey değil... Kader varsa sorumluluk yok, bireyin sorumluluğu varsa kader yok"⁵⁰ demektir Ahmet Uğurlu Dede kitabında. Ayrıca, "Kaza ve kader Allah'tan olsaydı, Allah Peygamberlerini gönderip kullarını uyarmaya gerek duyar mıydı? Çünkü alın yazısının yerine gelmesi gerekirdi"⁵¹ diyerek kaza ve kaderin varlığı konusundaki görüşlerini de ortaya koymaktadır.

Erkânname'ye göre, Alevî inancında, Allah'a yaklaşma anı, huşu içerisinde vecde gelip o anı yakalamaktır diyen Dervış Tur, "İşlam'daki bu güzel değerlere sahip olan Alevî inancında, "Evrende her gördüğün Hakkın yarattığı cisimlere, 'Haktır gözü ile bakmazsan, Hakk'ı göremezsin' diye bir inanış vardır"⁵² demektir.

II. ALEVİLİKTE İBADETLER

Mehmet Yaman'a göre, Alevî inançlarını, tarikat esaslarını, erkan ve geleneklerini içine alan "*Menkb'l-Esrar*" ya da Alevîlerin deyimiyle "*Büyük Buyruk*" adı verilen kitap, Alevî tarikatında Namaz, Abdest, Hac, Kâbe, Âdem'e Secde anlayışını şöyle açıklar:

⁴⁸ Tur, a.g.e., s. 266,267

⁴⁹ Onarlı, a.g.e., s. 62

⁵⁰ Uğurlu, a.g.e., s. 35

⁵¹ Uğurlu, a.g.e., s. 36

⁵² Tur, a.g.e., s. 278

Şeriat ehli olan kimseye lazım olan, namaz kılmak, oruç tutmak, hacca gitmek, gücü yeterse de malının zekatını vermektir.

Tarikat ehli olan kimseye lazım olan, meskenet ıssı olup (kendi varlığından sıyrılıp, bütün anlamıyla yok olan bir can olup), bir kez can-ı gönülden yüzünü yere koyup tazarru-niyaz eylese (Tanrı'ya yalvarıp yakarsa), hak katında makbule geçer.⁵³

“İbadet insanı Allah'a, onun emrettiği ve öğütlediği iyilik ve güzelliklere kısaca adam olmaya yöneltir” diyen Hüseyin Orhan dede, “Ahlakı güzel olmayıp inancı olmayan bir insanın, itikadı, itikadı olmayanın, imanı, imanı olmayanın da, ibadeti olmaz, yani insanın hem içini hem de dışını temiz tutması gerekmektedir”⁵⁴ şeklinde tespitte bulunmaktadır.

Hüseyin Orhan Dede ibadetlerin hangi dilde yapılacağıyla ilgili görüşlerini şu şekilde ifade etmektedir: “Kur'an-ı Kerim'deki ayetler çok açık olup, herkesin (ve bütün canlı mahlukatların) ibadetini kendi dilinde-lisanında yapması gerektiği, tartışmaya mahal bırakmayacak şekilde belirtilmiştir. Zaten insanoğlunun anlamadığı bir dil ile ibadet etmesi de ne akla ne de mantığa uygun düşmektedir. Bu nedenle biz Alevîler ibadetlerimizi Türkçe yaparız.”⁵⁵

Celal Özer'e göre, bir kişi Ehl-i Beyt'i bilmedikçe ve onları sevmedikçe binlerce yıl oruç tutsa, binlerce namaza dursa, binlerce hacca gitse, bir gün gelir bu yaptıkları bir paçavra gibi suratına çarpılır. Çünkü amaç şekil olmayıp aşk ve sevgidir.⁵⁶

Derviş Tur'un ibadetle ilgili görüşlerine gelince: “Kur'an'da ibadeti emreden yüzün üzerinde ayet var. Bunların hepsi de, günün hemen hemen her zamanında Allah'ı zikir edin, yani Allah'ın adını dilinizden kesmeyin, sevgisini de gönlünüzden çıkartmayın diyor. Beş vakit namaz kılacaksınız diye, Kur'an'ın hiçbir yerinde yoktur. 'Gece, Rabbine secde et' emri, gece ibadetinin daha kutsal olduğunu açıkça ortaya koyuyor. Onun için Alevîler, ibadetlerini ve Cemlerini gece yaparlar.”⁵⁷

Ayrıca Seyyid Derviş Tur ibadetin iki şekilde yapıldığını ifade ederek; “birincisi zikir ibadeti, ikincisi secde (niyaz) ibadetidir ki, kişinin kendisiyle hesaplaşmasıdır. Bu secde ibadeti, Cem evlerinde Cuma akşamları toplu olarak yapıldığı gibi, her Alevî

⁵³ Yaman Mehmet, a.g.e., s. 156

⁵⁴ Orhan, a.g.e., s. 92

⁵⁵ Orhan, a.g.e., s. 96

⁵⁶ Özer Celal, a.g.e., s. 31

⁵⁷ Tur, a.g.e., s. 282

inancını taşıyan canlar da, akşamları o gün bilerek veya bilmeyerek yaptığı yanlışlıkların affı için, yaptığı iyiliklerinde mükafatı için iki secdelik ibadetini yaptıktan sonra yatmalıdır” demektedir.⁵⁸

A- Kelime-i Şehadet:

İsmail Onarlı kelime-i şehadetin nasıl olacağına kitabında şöyle yer vermektedir:

“Üçyüzün üzerinde birebir görüştüğüm dede “kelime-i tevhid” hususunda aynı görüşü belirtmişlerdir.”

Şöyle ki:

“Eşhedü en la ilahe İllallah

Eşhedü Enne Muhammedün Resülullah

Eşhedü Enne Ali-y’yun Veliyullah Vasi’yi Rasülullah...”⁵⁹

B-Namaz:

Mehmet Yaman dedenin kitabında geçtiği şekilde, Şeriata göre, namazı cemaatle kılmanın hayrı ve sevabı çoktur derler, nerede cemaat çoksa, oraya giderler. Tarikata göre ise: Mürşid huzurunda cem olup (toplanıp) sohbet halkasında (Cem’de, halka namazında) oturmak, günahını ele vermek (söylemek) ve bin günaha bir özür niyaz eylemek (dilemek) de öyledir.⁶⁰

Mehmet Yaman Dede kitabında Şeyh Safi’nin namazla ilgili görüşlerini şu şekilde aktarmaktadır: Namaz’dan kastedilen, Niyâz’dır. Bu da, Hakk’a baş indirip, secde etmektir. Bir kişi secde’yi terk etse, Hak Taalâ’ya kulluk etmemiş olur, şeytan gibi lanetli olur. Bir köle, efendisine karşı gelip, buyruğunu tutmasa, âsi olur. Öyle olunca, efendi onu kapısından kovar. İmdi, talip olan kişi çalışıp, çabalayıp, gücü yettiğince göze-gönüle girmelidir. Çünkü, Gönül Hakk’ın Evi’dir. Hem, ev sahibi evinin dışında değildir. Bir kişi Hakk’ın evine girse, Hak ile birlikte olur.”⁶¹

Hüseyin Orhan Dede: “Gerek Hz. Muhammed gerekse Hz. Ali’nin gece bir vakit namaz kıldıkları bilinen bir gerçek olup, sadece hangi saatte namaz kıldıkları tartışma konusudur. Bütün bu gerçekler dururken ve Kur’an-ı Kerim’de böyle bir ayet yer

⁵⁸ Tur, a.g.e., s. 294

⁵⁹ Onarlı, a.g.e., s. 9

⁶⁰ Yaman Mehmet, a.g.e., s. 156-157

⁶¹ Yaman Mehmet, *Erdebilli Şeyh Safi ve Buyruğu*, İstanbul 1994, s. 48

almamasına rağmen icmai ümmet ve kıyası fukaha ile beş vakit gündüz namazına karar verilmiş olması gerçekten anlaşılabilir bir durum teşkil etmektedir” diyerek namazla ilgili görüşlerini dile getirmektedir.⁶²

Ahmet Uğurlu Dede'nin namazla ilgili görüşleri şu şekilde kitabında yer almaktadır: “Hicri tarih 17 yılında Halife Ömer tarafından bütün İslam ülkelerine emirname yazılır. Namazın beş vakit olduğunu, beş vakit ikişer rekat kılınması gerektiği duyurulur. Buradan da anlaşılacağı gibi beş vakit namaz halife Ömer zamanında yürürlüğe girmiştir. Emeviler, Kur'an dışı olan namazlarını kökleştirmek için ellerinden gelen her şeyi yapmışlardır. Beş vakit namazı halka kabul ettirebilmek için Hz. Muhammed'in Miraç'tan getirdiği ve bu namazları bizzat kendisinin kıldığını söylemişlerdir. Hatta daha da ileri giderek Hz. Ali'nin de beş vakti kıldığını ve şehadetinin de namaz esnasında olduğunu yazmışlardır. Hz. Muhammed ve Hz. Ali namaz kılsalardı (beş vakit) Hoca Ahmet Yesevi, Pir Hünkar Hacı Bektaş-ı Veli'de kılardı. Çünkü bu pirlar, onların izinden gelmişlerdir. Namazı ve camiye Emevi halifeleri başlattı ve günümüze kadar geldi.”⁶³

İsmail Onarlı kitabında, “Kur'an'da 80 kûsür yerde “secde” ve 264 yerde “dua” ibadeti faaliyeti geçmektedir ki, Alevîler de bu faaliyetleri “Niyaz” olarak yapmaktadırlar. Alevîler'de kible insanın cemalidir, kıyam salavat ile ayağa doğrulmadır, kıraat ise Kur'an sure ve ayetlerinin düvaz ve nefeslerle diz üstü gelinerek saz eşliğinde okunmasıdır. Rûku'ya varma, Secde'ye inme, Sücûd yere niyaz, alın koyma, çapraz el bağlama, boyun bükme gibi vücut ritüellerini; Alevî cem ibadetinin her safhasında görmek mümkündür. Bu ibadet biçimine “Halka Namazı” denir. Ramazan ve Kurban bayram ibadetleri iki secde halinde yapılan bayram cemi ile eda edilir”⁶⁴ demektedir.

Celal Özer Dede kitabında namazla ilgili şunları söylemektedir: “Şiddetli cehennem azabı ol açıktan açığa namaz kılan aynacılar içindir ki ellere Müslümanlık ve sofuluk göstermek için selamet ve تنها yerleri terk edip namazı açıktaki kırlarlar. Bunlar şol cemaattir ki namaz diye bütün işledikleri amel ve ibadetleri Allah için olmayıp menfaatlerini kazanmak için halkın gözüne girmek ve Müslüman sofu görünmelerinin

⁶² Orhan, a.g.e., s. 98

⁶³ Uğurlu, a.g.e., s. 28-29

⁶⁴ Onarlı İsmail, *Alevîlik'te Cem ve Musahiplik Nedir?*, s. 25-26

icabıdır. Burada bahsi geçen namaz halka sofuluk satmak için gündüzün kılınan ve Kur'an'da yeri olmayan gündüz namazıdır.”⁶⁵

İbrahim Özer Dede Alevîlerin niçin namaz kılmadıklarını aşağıdaki şekilde izah etmektedir ve bazı örnekler vermektedir:

“Gerek Muaviye gerekse oğlu Yezid döneminden Abdülaziz dönemine kadar mescitlerde İmam Ali aleyhinde menfi propagandalar yapılmış, mescitlerde Hz. Ali'nin adı eşik altlarına konmuş; giren çıkana çiğnetilmiş ve Hz. Ali'ye küfürler îrad edilmiştir. Hutbelerde İmam Ali'ye küfürler söylenmiştir. Elbette ki sevdiklerine hakaret yapılan yere gitmeleri mümkün değildir.

Celal Özer dede ise namaz kıldırarak kişinin en temel özelliği olarak; “Alevîler İmam olacak kişi İmam Ali soyundan olmadıkça o kişiyi imam olarak kabul etmezler. Bir kişinin imam olabilmesi için İmam-ı Ali soyundan olması şartı ile birlikte, o kişinin aynı zamanda olgun, pişgin, hakikat ilmini bilen, halk arasında örnek bir insan olması koşulu aranır” demekte ve sözlerine devamla “bir diğer husus İslamiyet'in sadece beş vakit namaz olmadığını daha başka şekillerde de ibadet edilebileceğine inanırlar. Namazın tevhid, yani Allah'a yakarma olduğunu bu yakarışında Allah ile kul arasında gizli yapılacağını kabul ederler. Bu namaza riya karışmamalı gerekliliğine inanırlar ve ibadetleri gizli olarak gece yaparlar”⁶⁶ demektedir.

C- Oruç:

Mehmet Yaman'a göre, Alevîler, Ramazan orucu tutmazlar; onlar için bu ay hüzün ve matem ayıdır. Çünkü Hz. Ali bu ay içinde (Ramazan'ın 19'unda) şehit edilmiştir. (Ve 21'inde Hakk'a yürümüştür). Bu yüzden Kadir Gecesi'ne “Gadir (zulüm) Gecesi” derler. Ramazan Bayramını da Hz. Ali'yi şehit edenlerin sevindikleri (ve bayram yaptıkları) bir gün olduğundan kutlamazlar.⁶⁷

Derviş Tur kitabında “Alevî toplumu Ramazanda yalnız Kur'an'ın farzına ve Kadir gecesinin hürmetine, Ramazan ayının 26-27-28'inci, Kadir gecesine isabet eden günleri oruç tutarlar” demektedir.⁶⁸

⁶⁵ Özer Celal, *Hakikat'te Muhabbet*, Celal Özer Dede Yayınları, İstanbul 2006, s. 70-71

⁶⁶ Özer, a.g.e., s. 121

⁶⁷ Yaman Mehmet, *Alevîlik (İnanç-Edeb-Erkan)*, s. 282

⁶⁸ Tur, a.g.e., s. 133

Oruç zamanında, Alevî ve Ehl-i Beyt'i seven bütün insanlar yasa bürünmüş durumdadır, her türlü zevk, düğün ve eğlenceden, kadın ilişkilerinden uzak dururlar, su içmezler, iştah açacak etli ve tatlı yemezler, kahkaha ile gülmezler, Muharrem ayında düğün yapmazlar, kısaca yasa mateme uygun şekilde davranırlar.⁶⁹

1- Muharrem Orucu:

Hüseyin Orhan'a göre, Oruç nefsi ıslah etmek anlamına gelir. Oruç kelamın fuhuşundan nefsi emmarenin kabayih ve rezaletinden munkatı (kesilmek) olmaktadır. Sünnî vatandaşlar Ramazan orucu tutarken, Alevîlerin tuttuğu en önemli oruç Muharrem orucudur. Alevîler, Muharrem ayında 12 gün süreyle matem ve saygı orucu tutarlar. Bu oruç, 10 Muharrem 680 yılında Kerbela Çölü'nde 72 yandaşı ile birlikte Emevi padişahı Yezit tarafından şehit edilen İmam Hüseyin'in yasını tutmak içindir.⁷⁰

Ayrıca Mehmet Yaman, "Kerbela olayından sağ kurtulan İmam Zeynel Abidin'den Ehl-i Beyt soyunun devamına şükranе olarak ve bütün peygamberlerin de Muharrem ayını kutsal kabul ettiklerine hürmeten Muharrem orucu tutulmaktadır"⁷¹ demektedir.

Yine Hüseyin Orhan'a göre, Oruç On iki İmamlar için 12 gün tutulurken, 3 günde Hz. Hüseyin'in amcasının oğlu Müslim ve 2 oğlu için tutulmaktadır. Bu oruç Muharrem orucundan üç gün evvel başlar ve masumlar orucu olarak adlandırılır. Alevîler 11 de tıraş 12 de aş diyerek, orucun on birinci günü tıraş olup temizlenir, on ikinci günü kurban keserek lokmasını yaparlar ve yanında da aşure pişirirler.⁷²

Derviş Tur kitabında Muharrem'in kutsallığının çok eskilere dayandığını ifade ederek Kerbela olayına kadar tarihlerin Muharremi aşağıdaki şekilde ifade ettiğini belirtmektedir:

- 1-Âdem Ata'nın tövbesinin kabul edildiği gün için, bir gün,
- 2- İbrahim Peygamber, Nemrut'un ateşinde yanmadığı gün için, iki gün,
- 3- Nuh Peygamber'in, gemisinin karayı bulduğu gün için, iki gün,
- 4- Musa Peygamber'in, kavmini Firavun'un şerrinden kurtardığı ve Allah ile bin bir kelam danışmasına, iki gün,

⁶⁹ Orhan, a.g.e., s. 104

⁷⁰ Orhan, a.g.e., s. 100-101

⁷¹ Yaman Mehmet, a.g.e., s. 265

⁷² Orhan, a.g.e., s. 103

- 5- Yunus Peygamber'in, balığın karnından kurtulduğu gün için, bir gün,
- 6- Eyüp Peygamber'in, dertlerine şifa bulduğu gün için, bir gün,
- 7- Yakup Peygamber, oğlu Yusuf Peygamber'e kavuştuğu için, bir gün.⁷³

2- Hızır Orucu:

Hüseyin Orhan'a göre, Alevîler için Muharrem Orucundan sonra gelen en önemli oruç Hızır Orucu'dur. Hızır orucu Hızır ile İlyas Peygamberlerin buluşma günü anısına saygıdır. Hızır (a.s.) ile Musa Peygamber bu tarihte buluşmuş ve üç gün boyunca söyleşmişlerdir. Bu muhabbete, oruç tutan katılmış sayılır. Bu saygıdan ötürü her yıl 3 gün süre ile oruç tutulur. Oruca genellikle eski takvime göre Ocak ayının son günü başlanırdı. Ancak, günümüz takviminde aradaki 12 günlük fark nedeniyle oruca başlama tarihi 13 Şubat olmuştur. Bu tarih bölgelere göre farklılık arz etmekle birlikte asıl olan süresinin 3 gün olmasıdır.⁷⁴

İsmail Onarlı'ya göre, bazı yörelerde Hızır Orucu; yine Şubat ayının ikinci haftası Perşembe gününden başlanarak, üçüncü hafta Perşembe gününe kadar 7 gün tutulur, Hızır kurbanı tığlanarak Cem yapılır.⁷⁵

Ahmet Uğurlu Dede'ye göre Hızır Orucu; Nuh Peygamber'in gemisi fırtınaya tutulmuş. Halk feryad-ü figan ederek "Yetiş Ya Hızır, Bizi Kurtar" diyerek dua etmişler. Allah katında duaları kabul olmuş ve fırtına dinmiş. O zaman Allah'a üç gün oruç nezretmişler. Bu oruç o günden bu güne aynı inançla tutulmaktadır ki, yüce Allah ve Hızır Aleyhisselam insanların böylesi dar günlerinde yardımcısı olsun.⁷⁶

Hasan Şanlı (Hayri Dede) ye göre Ocak ayının son haftası Salı, Çarşamba, Perşembe günü 3 gün oruç tutulurdu; oruçta sahura kalkılmazdı. Perşembe günü sabah kurbanlar kesilirdi. Dede gelip kurbanı tekbirlemeyince kurban kesilmezdi. Öğleden sonra bütün köy lokma pişirerek köyün orta yerindeki evliya mezarını ziyaret ederlerdi. Akşam ise pir evinde toplanıp cem yaparlardı. Hayri Dede, Hızır orucunun neden tutulduğunu dedelerinde bilmediğini söyler. Ancak dedeye sorsan şöyle anlatır: "Hasan

⁷³ Tur, a.g.e., s. 184-185

⁷⁴ Orhan, a.g.e., s. 104

⁷⁵ Onarlı, a.g.e., s. 36

⁷⁶ Uğurlu, a.g.e., s. 44

ile Hüseyin hastalanmıştı. Hz. Ali ile Fatime ana üç gün oruç tutmuştu da ondan” derler.⁷⁷

3- Dilek Orucu:

Üçüncü olarak tutulan oruçlar Dilek için tutulanlardır. Örneğin hastam iyi olursa şu kadar oruç tutacağım diye adak adayanların tuttuğu oruçlar bu türdür. Hüseyin Orhan’a göre, bu tür oruçlarında yine, Alevîler için özel bir önemi vardır. Çünkü çıkış noktası, Hz Muhammed ve Ehl-i Beyt’tir. Şöyle ki, Hz. Fatıma annemiz ve Hz. Ali, İmam-ı Hasan ve Hüseyin Hazretleri’nin iyileşmesi umuduyla, üç gün süreyle oruç tutmuşlar ve çocuklarının iyileşmesi için Allah’a yakarmışlardır. Alevîlerde onların bu geleneğini sürdürmüşlerdir.⁷⁸

D- İnfak-Zekat-Fitre:

İsmail Onarlı’ya göre, Alevîlikte “Kul Hakkı” birinci önceliklidir. Her şey insana endekslidir. Müminin malı ve kazancında diğer müminlerinde hakları vardır. Sosyal adalet kavramı olan “infak” şartı ve farzı; malın insanlık uğruna harcanmasını gerektirir. Zekat ve Fitre de bu bağlamda ele alınarak farz kılınmıştır. Alevîler de zekat “Hakkullah” içinde mütalaa edilmiştir. Kazancın beşte biri (1/5) Hakkullah olarak verilir ki bununda (1/5)’i fakirlere verilir. Fitre de yine yoksullara verilir.⁷⁹

Hüseyin Orhan, “Ehl-i Beyt’e bağlı Alevîler tıpkı atalarının yaptığı gibi, mallarının sadakalarını verirler. Gerek misafirperverlikte, gerek izzeti ikramda, gerek toplum içindeki yardımlaşmada, gerekse çeşitli kurum ve kuruluşlara yardımlarda da hep öncü rolü üstlenirler. Ve bunu yaparken de, Hz. Ali’nin şu sözünü akıldan çıkarmazlar: “Bir elinle verdiğini, diğer elin bilmeyecektir. Bir gözünle gördüğünü, diğer gözün görmeyecektir”⁸⁰ demektedir.

⁷⁷ Şanlı Hasan, *Munzur Efsanesi*, Can Yayınları, İstanbul 2001, s. 45

⁷⁸ Orhan, a.g.e., s. 105

⁷⁹ Onarlı, a.g.e., s. 38-39

⁸⁰ Orhan, a.g.e., s. 109

E- Hac:

Mehmet Yaman'a göre, Şeriat Kavmi, gücü yeterse Hacc'a giderler, yol yürürler, gidip Beytullah'ı (Kabe'yi) tavaf (ziyaret) ederler. Hak Teala'nın Beytullah'ı (Evi), müminlerin gönlüdür.⁸¹

Hüseyin Orhan dedeye göre ise, Hac olgusu, İslamiyet'ten sonra hemen hemen eski özelliğini korumuştur. Bugün Hac tapınması, İslamiyet'ten önceki gibi yapılmakta, Kâbe'nin çevresinde dönülmekte, Karataş⁸²'a el sürülerek onun kutsal olduğu benimsenmekte ve burasının Allah'ın evi olduğu kabul edilmektedir.⁸³

Ali Yaman kitabında, "Alevîler Tanrının evi olarak insanın kalbini benimsedikleri için, önemli olanın Gönül Kâbesini ziyaret olduğunu vurgulamaktadırlar. Hacı Bektaş Veli, Abdal Musa, Karaca Ahmet gibi velilerin türbelerinin ziyareti de Hac olarak görülmektedir"⁸⁴ şeklinde tespitte bulunmaktadır.

Hüseyin Orhan'a göre, (çeşitli ayetlerde de belirtildiği gibi), Alevîler, hac yerine, memleket yararına yapılan harcamalara, örneğin; yol, köprü, okul, hastane, Kızılay gibi çeşitli yardım kuruluşlarına ve orduya yapılan yardımlara büyük önem vermektedirler.⁸⁵

Mehmet Yaman, "Tarikat içinde Hacc'a gitmek, Mürebbi'nin (eğitici Mürşid'in) gönlüne girmektir. Zahirin Kabe'ye giden ayağı ile yürür gider. Amma, Gönül Kabesi'ne yüzü üzerine yürür gider"⁸⁶ der.

Ali Yaman'a göre Hac konusunda, Dedelere göre Hakkın cemali yani Tanrı her nereye dönülse o yandadır.⁸⁷ Ali Yaman'a göre, en büyük hac Tanrının evi olarak görülen gönül yapmaktır. Kul hakkının yenmemesi, kimseye haksızlık edilmemesi Gönül Kabesi'nin ziyareti demektir ki esas Hac budur.⁸⁸

Netice olarak, dedelerin neredeyse tamamının Hac konusundaki görüşleri birbiriyle aynılık arz etmektedir. Haccın insanların kalbine girmek, insanlara sevgiyle

⁸¹ Yaman Mehmet, a.g.e., s. 157

⁸² Hacer-i Esved

⁸³ Orhan, a.g.e., s. 106

⁸⁴ Yaman Ali, *Alevilikte Dedelik ve Ocaklar*, Karacaahmet Sultan Derneği Yayınları, İstanbul 2004, s. 307

⁸⁵ Orhan, a.g.e., s. 108

⁸⁶ Yaman Mehmet, a.g.e., s. 158

⁸⁷ Doğu da Allah'ındır batı da. Nereye dönerseniz Allah'ın yüzü (zâtı) oradadır. Şüphesiz Allah'(ın rahmeti ve nimeti) geniştir, O her şeyi bilendir. (Bakara, II, 115) ayetine telmih.

⁸⁸ Yaman Ali, a.g.e., s. 308

yaklaşmak, onlara haksızlık etmemek ve hayrî faaliyetlerde bulunmak olduğunu dile getirmişlerdir. Bu konuyla ilgili şu dörtlüğü tekrarlarlar:

Hararet nardadır, sacda değil
Keramet baştadır, tacda değil
Her ne arar isen kendinde ara
Kudüs'te Mekke'de, Hac'da değil⁸⁹

III. ALEVİLİKTE DİN NEDİR?

Din konusunun Alevî dedelerinin eserlerinde nasıl ele alındığına bakıldığında hemen hemen tamamının “din” kelimesi yerine “İslam” kelimesinin ve muhteviyatının açıklamasını yapmaya çalıştıkları görülmektedir.

Derviş Tur dinin tarifini şu şekilde yapmaktadır: “Yaratılan kulun, yaratan Allah’ın emirlerini tutması, birliğini tanıyıp, buyruğuna uyması” demektir. Ama bu hangi din olursa olsun Allah’ın birliğini tanıyan dinler arasında, ufak tefek ayrımlar da olsa, Allah’ın birliğini tanıdığı için özü aynıdır ve adı da dindir. İnsanların tapınma ve inanışlarındaki farklılık, din kelimesini tekilden çoğula götürmüştür. Biz Müslümanlar, yalnız Hz. Muhammed’in getirdiği dine İslam diyerek, Allah’ın birliğini tanıyan diğer dinlere, İslam değildir gözü ile bakmamız, Kur’an’a ters düşüyor ve bizi günaha götürüyor kanısındayım diyen Derviş Tur Kur’an’ın ayetlerinin incelenerek verdiği mesajlar üzerinde durulmadığını ifade edip insanların yanlış bilgilendirildiğini dile getirmektedir.⁹⁰

Alevî dedelerinden olan Mehmet Yaman kitabında, Alevî Bektaşî Topluluğunun İslam’a aşağıdaki kurallar çerçevesinde inanmış olduklarını belirterek İslam’ı; Hz. Adem’den beri tüm peygamberlerin insanlara öğretilerinin özü, Allah’ın bir olduğunu tanıtmak ve insanları doğruluğa çağırmaktır⁹¹ demektir. Yazara göre Din ise; doğruluğa, gerçeğe, eşitliğe ve iyiliğe inanmaktır. Asıl temeli Allah’ın birliğine ve Hz. Muhammed’in peygamberliğine inanmak ve aynı zamanda diğer peygamberlere, kutsal

⁸⁹ Anadolu İnanç Önderleri Birinci Toplantısı, İstanbul 2000, s. 111

⁹⁰ Tur, a.g.e., s. 39

⁹¹ Yaman Mehmet, a.g.e., s.22

kitaplara, meleklerle, ahiret gününe inanmak olan İslamlık'ta, Allah'ın birliği ve doğruluk esastır. Bu ilkelere bağlı olan Alevîlik İslam'ın özgün bir ekolüdür.⁹²

Seyit Derviş Tur *Erkânname*'sinde İslam'ı: “Hz. Muhammed'in getirdiği dinin temel esasları, Kur'an ve Ehl-i Beyt'tir. Kur'an'daki ayetlerin verdiği mesajlara göre İslam, yalnız Hz. Muhammed Mustafa'nın getirdiği din değildir. Kur'an açıkça şunu söylüyor: Kutsal kitaplar ile insanlığa mesaj veren, tek Tanrı'lı, Allah'ın birliğini tanıyan, Peygamberlerin getirdikleri dinler topluluğunun ismi, İslam'dır.”⁹³ şeklinde ele almaktadır.

Ahmet Uğurlu Dede'ye göre dinin esası ve temeli de Ehl-i Beyt'tir ve onlara muhabbettir.⁹⁴

Mehmet Yaman'a göre gerçek İslam; ahlak güzelliği ve “Razılık” demektir. Kul, Kuldan razı olmadıkça, Allah da razı olmaz.⁹⁵ Ahlaki yönden zayıf ve her türlü kötülüğü yapan insanların, fitne ve fesat çıkarıcıların, dini sömürenlerin gerçek müslüman olamayacaklarını ifade eden yazar dinin ne şekilde ve kimden öğrenileceğini de sorgulamaktadır.

IV. MEZHEP NEDİR?

“Bir dinin, görüş ayrılığı yüzünden ayrılan başlıca kollarına mezhep (yol, parti, ekol) denir” şekline mezhebi tarif eden Mehmet Yaman'a göre ilk belirli ayrılık, Hz. Ali'nin halifeliği döneminde ortaya çıkmıştır.⁹⁶

Ahmet Uğurlu'ya göre, Alevîler Hz. Muhammed'in (sav) soyundan başka imam tanımazlar. Rasulullah'ın beşinci torunu olan İmam Cafer-i Sadık hazretlerinin çizdiği yolu mezhep olarak kabul etmişlerdir.⁹⁷

Hüseyin Orhan Dede'ye göre Hz. Muhammed ve Hz. Ali döneminde mezhep diye bir olgudan bahsetmek söz konusu değildir. Bu gerçekten hareketle Alevîler de mezheplere karşıdırlar.⁹⁸

⁹² Yaman Mehmet, a.g.e., s. 22

⁹³ Tur, a.g.e., s. 36

⁹⁴ Uğurlu, a.g.e., s. 66

⁹⁵ Yaman Mehmet, a.g.e., s. 23

⁹⁶ Yaman Mehmet, a.g.e., s. 25

⁹⁷ Uğurlu, a.g.e., s. 51

⁹⁸ Orhan, a.g.e., s. 26

Derviş Tur'a göre, Hz. Muhammed miladi tarih 632 yılında dünyasını değiştirdi. Mezhepler 755-756 yıllarında Abbasiler devrinde icat edildi. Onun için Alevîler, o gün de bugünde, mezhepçiliği kabul etmezler. Çünkü Alevîler, ilk halifelik ile ortaya konan haksızlıkları kabul etmedikleri gibi, ondan sonra yapılan bütün uydurma icma ve kıyaslara itibar etmemişlerdir.⁹⁹

1-Şiiler: Mehmet Yaman'a göre, Ehl-i Beyt'e (Hz. Muhammed, Hz. Ali, Hz. Fatıma, Hz. Hasan, Hz. Hüseyin'e) bağlı olanlar. Şiiler, ilk üç halifenin (Ebu Bekir, Ömer, Osman), Ali'nin halifelik hakkını gasbettiklerini ileri sürerler¹⁰⁰.

2-Sünnîler: Mehmet Yaman'a göre, Muaviye'ye (Emevilere) bağlı olanlar, aynı zamanda özellikle Hz. Ali'ye karşı olanlar¹⁰¹.

3-Hariciler: Hem Hz Ali'ye hem de Muaviye'ye karşı olan siyasi grup¹⁰².

Yukarıdaki şekilde mezhepleri sınıflandıran Mehmet Yaman bu sınıflandırmanın Siffin Savaşı öncesi ve sonrası meydana gelen durumu ifade ettiğini belirterek, günümüzdeki mezhepsel yapıyla karıştırılmaması gerektiğini belirtmektedir.

Mezheplerle ilgili olarak İbrahim Özer Dede şunları söylemektedir:

“İslamiyet'teki ayrılıkçı anlayış bir bakıma daha Peygamberin naaşı yerde iken başlamıştır. Hilafet zorla alınmış, çeşitli düzenbazlıklarla Ebu Bekir halife edilmiş, o da ölümünde Ömer'i yerine vekil tayin etmiş. Neticede Muaviye ve oğlu Yezid saltanatı iyice pekiştirmişler, doğrudan ve iyiden yana olan, İslamî akım içerisinde yönetimi ele geçiren art niyetli kişiler her türlü yalan ve entrikaya başvurarak kendi iktidarlarını ayakta tutabilmek için Peygamberin torunlarını katletme cüretini göstermişlerdir. Bu durum Abbasoğullarına kadar devam etti. Abbasi halifelerinden Ebu Caferi Mansur döneminde halk halifeye karşı isyan eder duruma gelmiştir. Caferi Mansur halkın isyanını önlemek için, parçala, böl, yönet taktiği kullandı ve İslam dinini dört mezhebe bölerek bunları ortaya çıkardı. İslam alemini bölüp parçalayan asıl sebepler Kur'an dışı uygulamalardır. Allah katında İslam dini bir olduğuna göre mezheplerin görevi ne? Bölüp parçalamaktan başka ne işe yarıyorlar.”¹⁰³

⁹⁹ Tur, a.g.e., s. 283

¹⁰⁰ Yaman Mehmet, a.g.e., s. 25

¹⁰¹ Yaman Mehmet, a.g.e., s. 25

¹⁰² Yaman Mehmet, a.g.e., s. 25

¹⁰³ Özer İbrahim, a.g.e., s. 113-114

V. TARİKAT NEDİR?

Mehmet Yaman dede; bir dinin içinde, “Tasavvuf” a dayanan ve kimi ilkelerle birbirlerinden ayrılan Tanrı’ya erişme yollarından her birine Tarikat adı verilir” şeklinde tarif ettiği tarikatların içinde İslamî olanlarının en ünlülerini şu şekilde ifade etmektedir: Bayramî, Bedevî, Bektaşî, Celvetî, Halvetî, Kadirî, Mevlevî, Nakşibendî, Rifaî, Sa’dî, Şâzîlî¹⁰⁴.

Ayrıca Yaman, “Bektaşî yolunda, Şeriat-Tarikat-Mârifet ve Hakikât diye Dört Kapı vardır. Asıl amaç, ilk üç kapıyı geçip Hakikât’a erebilmektir”¹⁰⁵ demektedir.

VI. DÖRT KAPI KIRK MAKAM

Seyyid Derviş Tur Dört Kapı Kırk Makamı şu şekilde tarif etmektedir: “İnsanı eğitmek için, kötü huylardan arındırarak, ilim irfan sahibi edip can gözünü açarak, insanı insan-ı kamil derecesine yükselten temiz bir toplum meydana getirmek için Muhammed Ali’nin kurduğu İmam Cafer Sadık’ın düzenlediği sırat-ı müstakimdir (Erkândır).”¹⁰⁶

Mehmet Yaman’ın kitabında yer aldığı şekliyle Hz. Pir Hacı Bektaş Veli buyurur ki:

“Kul, Tanrı’ya Kırk Makam’da erer, ulaşır, dost olur. Bu makamların 10’u Şeriat içinde, 10’u Tarikat içinde, 10’u Hakikat içinde ve 10’u da Marifet içindedir”¹⁰⁷.

Mehmet Yaman Dede’nin Erdebilli Şeyh Safî ve Buyruğu” adlı kitabında şu bilgiye yer verilmektedir:

“Şeriat Peygamberlerin, Tarikat evliyanın (erenlerin)dir. Marifet, onların yoluna salık olup gitmektir. Hakikat, vuslat makamıdır, Hak ile Hak olmaktır.”¹⁰⁸

Alevîlikte 4 Kapı Vardır:

- 1- Şeriat
- 2- Tarikat
- 3- Marifet
- 4- Hakikat

¹⁰⁴ Yaman Mehmet, a.g.e., s. 26

¹⁰⁵ Yaman Mehmet, a.g.e., s. 27

¹⁰⁶ Tur, a.g.e., s. 305

¹⁰⁷ Yaman Mehmet, a.g.e., s. 291

¹⁰⁸ Yaman Mehmet, *Erdebilli Şeyh Safî ve Buyruğu*, s. 43

A-Şeriat: Ahmet Uğurlu'ya göre, Şeriat denilince ister Alevî, ister Sünnî görüş olsun, bunda şu iki ögenin ağırlıkta olduğunu görürüz; Ahlak ve Hukuk...Ahlâk kişiye, hukuk topluma yöneliktir. Sünnî şeriatında Hukuk, Alevî şeriatında Ahlak öncelik taşır. Alevî şeriatı ahlâk, muhabbet (sevgi) esasına dayanır. Ahlâk; koşulsuz, ne ceza korkusu, ne ödül umudu olmaksızın geçerlidir. Mükafat iç aydınlığıdır. Alevî şeriatı, inançla, ahlâk ve hukuk alanını birbirinden ayırmıştır.¹⁰⁹

Mehmet Yaman'a göre ise Şeriat; kendi öz benliğini kötülükten arıtmayan, gelişmemiş, olgunlaşmamış insanın, din kuralları ve yasalar zoruyla eğitilmesi, kişilere ve topluma zarar verecek hareketlerde bulunmasına meydan verilmemesidir.¹¹⁰

4 kapıda Şeriat şudur;

- 1- İman Etmek
- 2- İlim Yapmak
- 3- İş veya meslek sahibi olmak
- 4- Helal kazanç sağlamak
- 5- Nikah kıyıp dünya evine girmek
- 6- İbadetini bilmek
- 7- Cemaate Uymak
- 8- Temiz giyip, temiz yemek
- 9- Şefkatli ve hoşgörülü olmak
- 10- Şer'den uzak olup doğruya yönelmek.¹¹¹

B- Tarikat: Mehmet Yaman Tarikat kapısı hakkında şunları söylemektedir; “İnsanın kendi istek ve iradesiyle, hiçbir dış zorlama olmadan her türlü kötülüğü benliğinden kovabilmesi, elinden gelebilecek tüm iyilikleri hiç kimseden esirgememesi devresidir.”¹¹²

“Tarikat kul hakkının sorulduğu kapıdır” diyen Ahmet Uğurlu devamla “Tarikat; ikrar vermektir” demektedir. Ahmet Uğurlu'ya göre Tarikat Makamları ise şu şekilde sıralamaktadır;

- 1- Eline-Beline-Diline sahip olarak Edeb'li olmak.

¹⁰⁹ Uğurlu, a.g.e., s. 9-10

¹¹⁰ Yaman Mehmet, *Alevîlik (İnanç-Edeb-Erkan)*, s. 292

¹¹¹ Uğurlu, a.g.e., s. 11

¹¹² Yaman Mehmet, a.g.e., s. 292

- 2- Mürşid'e ikrar verip talip olmak.
- 3- Musahip olmak.
- 4- Hakk yoluna hizmet vermek.
- 5- Yaratılanı yaratandan ötürü sevmek
- 6- Kul hakkı yememek.
- 7- Hakk kelamı dinlemek.
- 8- İman edip vefalı olmak.
- 9- Kendini, "öz"ünü tanımak.
- 10- Nefsine uymamak.¹¹³

C- Marifet: Ahmet Uğurlu'ya göre Marifet ise, Tanrısal sırlara erişmektir. Duygu ve düşüncede ve ilimde en yüce düzeye ulaşmaktır. Marifet Makamları ise şu şekildedir;

- 1-Ledün ilminden haberdar olmak.
- 2- Tarikat'ta aldığı Edeb'le yeni nesli ahlaklı yetiştirmek.
- 3- Öğrendiği bilgiyi geleceğe aktarmak.
- 4- İnsanlığa faydalı olacak yenilikler yapmak.
- 5- Engin olmak.
- 6- Tüm alemle barışık olmak.
- 7- Kanaatkar olmak, sabırlı olmak.
- 8- Malını Hakk yolunda harcamak.
- 9- Ahde vefa etmek.
- 10- Özünü yar eylemek.¹¹⁴

D- Hakikat: Yine Uğurlu'ya göre Hakikat, Hakk'ı görmek, Tanrısal alemin içinde olmak ve özünü eritmektir. Hakikat; Hakk'ı özünde bulmaktır. Hakikat Makamları da şöyledir;

- 1- Alçak gönüllü olmak.
- 2- Kimsenin ayıbını görmemek.
- 3- Her türlü iyiliği yapabilmek.
- 4- Yaratılanı sevmek.

¹¹³ Uğurlu, a.g.e., s. 11

¹¹⁴ Uğurlu, a.g.e., s. 11-12

- 5- Tüm insanları bir görmek.
- 6- Birliğe yönelmek.
- 7- Gerçeği gizlememek.
- 8- Mânâ'yı bilmek.
- 9- Sırrı öğrenmek.
- 10- Allah'ın varlığına ulaşmak.¹¹⁵

Dört Kapı Kırk Makam'ın sıralanışları ve içerikleri hususunda Dedeler'in kitaplarında küçük de olsa farklılıklar bulunmaktadır.

VII. YEDİ FARZ ÜÇ SÜNNET

A- Yedi Farz:

- 1-Dosta dost olmak.
- 2- Sır saklamak.
- 3- Özünü ululamak, yalan söylememek.
- 4- Hak ile hak olmak.
- 5- Mürşid-i Kamil'in (Pir) buyruğuna uymak.
- 6- Musahip tutmak.
- 7- Taç giymek (ikrar verip yola girmek).¹¹⁶

B- Üç Sünnet:

- 1-Allah'ı her dem anmak (kelimeyi tevhid getirmek).
- 2- Gönül kırmamak, can almamak, kin tutmamak, kimseye düşman olmamak, kibir tutmamak.
- 3- Tarikatın gereklerini yerine getirmek.¹¹⁷

¹¹⁵ Uğurlu, a.g.e., s. 12

¹¹⁶ Uğurlu, a.g.e., s. 13

¹¹⁷ Uğurlu, a.g.e., s. 13. İlyas Üzüm, bu çerçevede yapılan taramada yedi farz ve üç sünnete karşı bazı Alevî yazarlarının olumlu bazılarının ise ilgisiz olmak üzere iki farklı tutum içinde olduklarını tespit etmiştir. Rıza Zelyut, Aşık Ali Metin, Mehmet Yaman, Ahmet Uğurlu, Şakir Keçeli, Aziz Yalçın (başkanlığında kurul), Gülağ Öz, Aşık Durmuş Günel, Ali Yaman gibi yazarlar olumlu tutum sergileyenlerdir. (bk. Üzüm, *Kültürel Kaynaklarına Göre Alevilik*, s.137 vd.)

VIII. İLK İMAN EDENLER MESELESİ

Hız. Muhammed'e ilk önce Hz. Ali, ikinci olarak da Hz. Hatice inanmıştır diyen Mehmet Yaman dede Üsdü'l-Gabe'ye dayanarak Hz. Ali'nin " İnsanlardan yedi yıl önce Rasûlullah ile ibadet ettim" dediğini kaydetmiştir¹¹⁸.

Ayrıca Mehmet Yaman Dede, tarafgir yazarlar, ilk iman edenin Hz. Ali olmasını inkar etmekte ve Ebu Bekir'in ilk iman eden olduğunu tarihsel gerçeklere aykırı olarak iddia etmektedirler¹¹⁹ şeklinde birde tespitte bulunmaktadır.

IX. İMAMET MESELESİ

İmametle İlgili İddialar:

A- Kırtas Olayı:

Derviş Tur kitabında Kırtas olayıyla ilgili şunları söylemektedir: "Hz. Muhammed: 'Bana kağıt kalem getirin, size bir vasiyetname yazayım ki, benden sonra katiyen delalete düşmeyesiniz ve doğru yolu kaybetmeyesiniz (sapıtmayasınız)' der. Sahabelerden bir kısmı vasiyetnamenin yazılmasını isterlerken, bir kısmı da yazılmasını istemezler. Vasiyetnamenin yazılmasını istemeyenlerin başında Ömer İbni Hattab gelir. Ömer (saygısızca) "Bu adam kendine malik değildir. Hastalığı nedeniyle sayıklıyor. Kur'an varken, vasiyetnameye ne gerek var" der. Yazdırmamak için sert bir tavırla diretir ve vasiyetnamenin yazılmasına engel olur. Yazılsın, yazılmasın tartışmaları büyüdükçe, kavgaya dönüşmeye başlar. Bunu gören Hz. Muhammed, "Kalkın yanımdan defolun" diyerek diretenleri yanından kovar. Böylelikle de vasiyetnamenin yazılmasına engel olunur. Böylece, yazılmasını istemeyenlerde, emellerine kavuşmuş olurlar" diyen Tur, "Ömer ve arkadaşları biliyorlardı ki, bugüne kadar, Hz. Muhammed,

¹¹⁸ Yaman Mehmet, a.g.e., s. 29. Müellif Üsdü'l-Gabe'yi kaynak göstermektedir. Eserde metin şöyledir: عن أبي أيوب الأنصاري قال : قال رسول الله صلى الله عليه وسلم : " لقد صلت الملائكة علي وعلى علي سبع سنين وذلك أنه لم يصل معي رجل غيره "

Ebu Eyyüb el-Ensari'den rivayet edilmiştir. O, Rasulullah'ın şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir: "Melekler, bana ve Ali'ye 7 yıl salât getirmiştir. O zaman benimle henüz ondan başka kimse namaz kılmıyordu." (Üsdü'l-Gabe, I,790). Bazı rivayetlerde metin, " إن الملائكة صلت علي وعلى علي سبع سنين قبل أن يسلم " şeklindedir. Bk. *Kenzü'l-Ummal*, hadis nr. 32989. Hadis senedindeki Muhammed b. Ubeydullah'ın zayıf bir ravi olması sebebiyle tenkid edilmiştir. (Şevkanî, *el-Fevâidü'l-Mecmua*, s. 343). Bununla birlikte hadisin başka rivayetleri de vardır. İbn Asakir'in verdiği bir metne göre Hz. Peygamber'in ifadesi şöyledir: " لقد صلت الملائكة علي وعلى علي سبع سنين لأننا كنا نصلي ليس معنا أحد يصلي غيرنا" bk. *Tarihu Dimeşk*, XLII, 39. Müellif tarafından zikredilen bir başka metin " عن أنس قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم صلى علي الملائكة وعلى علي بن أبي طالب سبع سنين ولم يصعد أو ترتفع شهادة أن لا إله إلا الله من الأرض إلى السماء إلا مني ومن علي بن أبي طالب " şeklindedir.(bk. a.g.e., LVI, s.36.) Buna göre Hz. Ali ilk Müslüman olup bi'setten yedi yıl sonrasına kadar İslam'ı kabul eden başka kimse çıkmamıştır. Bu tarihi rivayetler açısından problemlidir.

¹¹⁹ Yaman Mehmet, a.g.e., s. 29

kendi yerine, Hz. Ali'den başkasını, hiçbir zaman halife veya vekil tayin etmemiştir. Biliyorlardı ki, yazılacak vasiyetnamede de yazılı olarak, Hz. Ali'yi, kendi yerine halife yapacaktır”¹²⁰ demektir.

Ayrıca Derviş Tur Hz. Ebu Bekir'in bu olaydaki yeriyle ilgili olarak “Halife Ebu Bekir'in, Ömer'e engel olmaması, Ömer'i desteklemesi ve bilinçli olarak yazılacak vasiyete engel olmaları, aynı suçu birlikte işlediklerini ortaya koyuyor. Bu da Hz. Muhammed'in sünnetini daha ilk günden tanımadıklarının kanıtıdır”¹²¹ şeklinde Ebu Bekir'in buradaki tavrıyla yapılanlara ortak olduğunu iddia etmektedir.

B- Usame'nin Ordusu:

Seyyid Derviş Tur bu olayla ilgili düşüncelerine kitabında şu şekilde yer vermektedir.

“Hz. Muhammed Tebuk Seferinden döndükten sonra, Bizans'a karşı yeni bir sefere karar vermişti. Tarih 25 Mayıs 632. Peygamber sefer hazırlıklarına başlarken, eski tecrübeli kumandanları atlayarak, Mute Savaşı'nda şehit düşmüş azatlı kölesi Zeyd bin Harise'nin oğlu Usame'yi baş kumandanlığa tayin etmiş, özellikle bu sefere, Ebu Bekir, Ömer, Osman, Abdurrahman İbni Avf, Ebu Übeyde, Âmir ibni Cerrah ve bunlar gibi dilden inanan, tatbikatta aksini yapanların hepsinin bu sefere katılmalarını, Hz. Muhammed bizzat emir buyurmuştur”.

Tur devamla, “Hz. Muhammed 27 Mayıs Çarşamba günü büyük bir merasimle karargahı kurar. Usame'ye ordunun bayrağını teslim eder. Medine'nin yakınındaki El-Curf'ta olan karargaha her taraftan akın akın insanlar gelip katılırken, iki yüzlüler ve kalbi çürükler, Usame'nin çok genç olduğunu bahane ederek, Hz. Muhammed'in emirlerine karşı gelip orduya katılmazlar” diyen Tur, “Asıl düşünceleri, ‘Ya biz sefere gittikten sonra Hz. Muhammed ölürse? Hz. Ali'nin halife olmasına mani olamayız. Hilafeti Hz. Ali'ye kaptırmış oluruz. Hilafet elimizden gider'dir. Bu anlayışlarıyla Hz. Muhammed'in emrine karşı gelirler ve sefere katılmazlar. O yüzden bu ordu sefere çıkamaz. İkinci sefer Peygamber'in emirlerine karşı geldikleri gibi, Allah'ın kelamı olan Kur'an ayetlerini de çiğnemişlerdir”¹²² demektir.

¹²⁰ Tur, a.g.e., s. 84

¹²¹ Tur, a.g.e., s. 93

¹²² Tur, a.g.e., s. 94

C- Sakife Olayı:

Mehmet Yaman kitabında olayı şöyle anlatmaktadır:

“Hz. Muhammed’in ölümü sonrası Müslümanlar başsız kalmış, bu durum kargaşa ve belirsizlik yaratmıştır. Hz. Ali ve bazı aile üyeleri, Hz. Muhammed’in defin işlemleriyle uğraşırken, Ebu Bekir ve Ömer de dahil, diğer Müslümanlar, bir halife arayışına yönelmişlerdir. Sakife toplantısında Ensar, Hz. Muhammed’den sonra halifelğe Sa’d bin Ubâde’yi aday göstermişti. Sa’d bin Ubâde ise bu öneriyi kabul etmişti. Ömer, Sakife toplantısını haber alınca Ebu Bekir’e gelerek durumu anlatmış ve Ebu Bekir ile Ömer derhal “Sakîfetu Beni Sâide” denilen avluya gelmişlerdir. Ebu Bekir burada yaptığı konuşmada halifelik hakkının Kureyş’e ait olduğunu, muhacirlerin üstünlüklerini bir bir sıralar, emirliğin muhacirlere yani Kureyş mensuplarına ait olduğunu anlatır. Daha sonra söz alan Ensar’dan biri “O halde bir emir onlardan, bir emir bizden seçilsin” der. Bunun üzerine Ömer araya girer ve Hz. Muhammed Kureyş’tendir diyerek, halifenin Kureyş’ten seçilmesi gerekliliğine işaret eder. Sakife toplantısını nakleden Taberi, daha sonra birkaç konuşma sonrası, Ömer’in Ebu Bekir’e biat ettiğini ve bazı Ensarlar’ın da Ömer’i izleyerek, Ebu Bekir’e biat ettiğini naklediyor. Bu arada Ensar’dan bir bölümü, ‘Biz Ali’den başkasına biat etmeyeceğiz’ dediler.”¹²³

Derviş Tur’a göre, bu duruma razı olmayan Medinelilerin orada bulunan bir kısmının da, Ömer ve yandaşları zor kullanarak biatlarını alırlar. İkinci günde Ömer, korkutabildiği insanları mescide toplar, zorla onlardan Ebu Bekir’e biat alır.¹²⁴

Mehmet Yaman’a göre, Sakife toplantısını iki şekilde ele almak mümkündür. Bunlardan birincisi, bu olayın tamamıyla siyasi bir güç mücadelesi olarak ele alınmasıdır. Yani bu olay, günümüz siyasi güç odaklarının, partilerin yaptığı gibi bir mücadele ve liderlik yarışının doğal bir örneğidir. Yaşanan bu olaylar, Müslümanlıkla, faziletle, dürüstlikle vb. moral değerlerle değil, siyasetle, siyasi mücadeleyle ilişkilendirilmelidir. İkinci şekilde, moral değerler bağlamında ele alırsak, Hz. Ali

¹²³ Yaman Mehmet, a.g.e., s. 62-63

¹²⁴ Tur, a.g.e., s. 96

dışındaki halifelik mücadelesine katılanları aklamak, haklılıklarını iddia etmek olanaksızdır.¹²⁵

D- Ebu Bekir, Ömer ve Osman'ın Halifelikleri:

Derviş Tur kitabında, “Kur'an'ın yasalarına göre, Peygamber'in döneminden beri, Beytülmalden kendilerine aylık bağlanan sahabeler, aylıklarını almaya geldiklerinde, Halife Ebu Bekir'e onaylatmaları gerekirmiş. Fakat o anda Ömer gelir, ellerindeki kağıtları alır ve yırtar. Ehli Beyt olan ve Hz. Muhammed'in çok yakın akrabalarından olan sahabelere, Ömer şu ifadeyi kullanır: ‘Size artık ihtiyacımız yoktur. Siz olmadan da İslam yücelecektir. Sizin yanımızda artık yeriniz kalmadı. Buna uymazsanız kılıçlar konuşur.’ Sahabeler, Ömer'in bu haksız tavrı karşısında, Ebu Bekir'e giderler. ‘Bize bu yapılan nedir? Halife sen misin, yoksa Ömer midir?’ diye çıkışır. Fakat bunlar da fayda vermez. Ebu Bekir'in, Ömer'den gelen emirlerin dışına çıkması mümkün değildi. Çünkü, Ebu Bekir'i halife koltuğuna oturtan Ömer'in gücüdür”¹²⁶ demektedir.

Mehmet Yaman, “Ebu Bekir döneminde zekat vermekten kaçınan bazı Arap kabilelerine askeri müdahalede bulunulmuş, yine bu dönemde bazı kişilerce peygamberlik iddiaları ortaya atılmıştır. Ebu Bekir ölmeden önce, hasta iken, yerine Ömer'i halife adayı olarak önermiş ve sahabeler Ömer'i halifelige getirmişlerdir”¹²⁷ demektedir.

Derviş Tur kitabında Halife Ebu Bekir'in Peygamberin hadislerine aykırı uygulamaları olduğundan bahsederek bu uygulamaları halktan gizlemek ve hadislerin halkın eline geçmemesini sağlamak için yaptığı bazı olaylardan bahsetmektedir. Şöyle ki Derviş Tur'un kitabında, bir çok kaynakta gösterilerek şu olay anlatılmaktadır:

Halife Ebu Bekir'in kızı Ayşe, babasının yaptıklarını şöyle anlatıyor: “Babam! Rasulullah'ın hadislerini toplattı. Bu hadisler yaklaşık beş yüz dolayında idiler. Babam gece boyunca uyku uyumadı, çok huzursuz bir gece geçirdi. Sebebini sordum. Bana şu cevabı verdi: “Rasulullah'ın hadisleri, bugün bizim yaptıklarımızın tamamen tersi. Halk farkına varırsa isyan başlar. Sende de ne kadar hadis varsa bana getir.” Bende, elimdeki

¹²⁵ Yaman Mehmet, a.g.e., s. 63

¹²⁶ Tur, a.g.e, s. 97

¹²⁷ Yaman Mehmet, a.g.e., s. 67

yazılı hadislerin hepsini kendisine verdim. Hiç tereddüt etmeden oracıkta hepsini yaktı.”¹²⁸

Mehmet Yaman, “Ömer’in halifelik dönemi daha çok fetihlerle geçmiştir” demektedir ve “Bu dönemde devletin fetihler sonucu yayılmasıyla, devlet örgütü de yavaş yavaş kabile yapısını aşarak daha organize bir yapıya bürünmüştür. Ömer, azatlı bir köle tarafından hançerlenerek öldürülmüştür. Ömer ölmeden önce, kendisinden sonraki halifenin seçimini şûra’ya havale etmiştir. Bunun üzerine toplanan şûra, Osman’ı halifeliğe seçmiştir”¹²⁹ demektedir.

Derviş Tur kitabında Hz. Ömer’in Hz. Ali ve Ehli Beyt’e karşı tavrını anlatırken şunları söylemektedir: “Hz. Ali’yi maddi ve manevi çökertmek için, Halife Ebu Bekir ile birleşerek bütün Beytülmal desteğini kesmiştir. Ebu Bekir’in halifeliğini kabul etmeleri için, Ehli Beyt’e zor kullanarak, Hz. Ali’nin evini yakmaya kalkmıştır. Hz. Fatıma’nın kapısını tekmeleyerek onu insafsızca hırpalamıştır. Bu sert davranışlarıyla, Hz. Fatıma’nın küçük yavrusu Muhsin’in ölümüne sebep olmuştur.”¹³⁰

Mehmet Yaman’a göre, Osman’ın halifelik dönemi, daha önce tohumları ekilmiş bulunan bölünmelerin, çıkış noktası bulunduğu, su yüzüne çıktığı bir dönem olmuştur. Osman’ın idari tavırları da bu karışıklıkları körükleyici rol oynamıştır. Akralarına, yani Emevi ailesine gösterdiği aşırı yakınlık ve valiliklere onları tayin etmesi, yakınlarına savaş ganimetlerinden hisse ayırması vb. etkenler, Osman’a karşı Irak, Mısır, Hicaz ve Suriye’de yoğun bir hoşnutsuzluk duyulmasına yol açmıştır. Öyle ki Osman, atadığı Emevi valiler halka kötü davranıyor olmasına karşın, bir bölümü akrabası olan bu valileri koruyucu bir tutum takınmıştır.¹³¹

Tur, “Ebu Bekir, Ömer ve taraftarları, Hz. Muhammed’in sünnetine karşı geldikleri gibi, Hakkın kelamı olan Kur’an ayetlerine de en ufak bir saygı veya bağlılık göstermemişler. Kur’an ayetlerine, Hz. Muhammed’in hadislerine baktığımız zaman, ne

¹²⁸ Tur, a.g.e., s. 98. Müellif, ““Rasulullah’ın hadisleri, bugün bizim yaptıklarımızın tamamen tersi. Halk farkına varırsa isyan başlar.” gibi tamamen kurguya dayalı bir ifade kullanmaktadır. Rivayetin aslı: قالت عائشة : جمع أبي الحديث عن رسول الله صلى الله عليه وسلم فكانت خمسمائة حديث فبات ليلة يتقلب كثيرا قالت : فغممني فقلت تتقلب لشكوى أو لشيء بلغك ؟ فلما أصبح قال : أي بنية هلمي الأحاديث التي عندك فجننته بها فدعا بنار فأحرقها وقال : خشيت أن أموت وهي شكله عندك فيكون فيها أحاديث عن رجل انتمنه ووثقت به ولم يكن كما حدثني فأكون قد نقلت ذلك (bk. *Kenü'l-ummal*, hadis nr. 29460), buna göre Hz. Ebu Bekir topladığı hadisleri aslına uygun olmayan en küçük bir fark olabilir endişesiyle yaktırıştır. Yoksa müellifin iddia ettiği uydurma gerekçeyle değil.

¹²⁹ Yaman Mehmet, a.g.e., s. 67

¹³⁰ Tur, a.g.e., s. 108

¹³¹ Yaman Mehmet, a.g.e., s. 67-68

soy bakımından, ne de bilgi ve kemalât bakımından, ne de Allah'ın ilahi emirleri doğrultusunda hiçbir zaman halife olma hakları yoktur¹³² iddiasında bulunmaktadır.

Celal Özer Dede, “Hz. Muhammed (a.s.) hayatta iken rüyasında bir takım maymunlar Peygamberin hilafet makamına inip çıkıyorlar. Hz. Muhammed (s.a.v.) rüyasının tabirini düşünürken kalbine şu ilham geliyor: “Rüyada gördüğün bu maymunlar Emeviler'dir. Senden sonra senin makamını onlar işgal edecekler. 80 yıl onlar mimberine inip çıkacaklar. O şecereye Allah lanet eder” diyor.¹³³

E- Sonuç Olarak:

Mehmet Yaman'a göre, “Hz Ali'nin halifeliğinin; Şia tarafından belirtilen birçok olay, Hz. Ali'nin, Peygamberden sonra, halife olması gerektiği ve Ali hakkında söyledikleri sözler, Gadiru Humm olayı ve Hz. Fatıma'yı ona eş olarak layık görmesi vb. gibi olaylar¹³⁴ ile desteklendiği söylenebilir.

Yine Yaman kitabında, “Ehl-i Sünnet, statükocu tavrı doğrultusunda, Hz. Ali'nin halifeliğini teyit eden delilleri de ya yok saymakta ve yahut da farklı yorumlamaktadır. Şia'ya göre Hz. Muhammed, Hz. Ali hakkında söylediği sözlerle onu halife tayin ediyordu. Üstelik Peygamber, Hz. Ali'nin katıldığı hemen hemen bütün savaşlarda, onu komutan olarak atamıştır¹³⁵ demekte ve devamla, “Sünnî taraf ise, namaz kıldırmanın, Müslümanlığın en önemli meselesi olduğunu, Hz. Muhammed'in ise ölmeden önce bu görevi Ebu Bekir'e vermesinden dolayı ve mağarada Ebu Bekir'in Hz. Muhammed'in yanında bulunuyor olmasından dolayı ve Hz. Muhammed'in sağlığında imam tayin etmediği iddiasından hareketle, hilafetin Hz. Ali'nin olduğu şeklindeki yaklaşımları reddetmişlerdir¹³⁶ demektedir.

Yaman, “Nakledilen rivayetler doğrultusunda, görülen, halifelik meselesinin bir oldu bitti ile sonuçlandırıldığıdır. Zira Ebu Bekir ve Ömer'in halifeliğe yönelik bu

¹³² Tur, a.g.e., s. 101

¹³³ Özer Celal, a.g.e., s. 101. Müellif eserin birçok yerinde olduğu gibi rivayetleri tahrif ederek ve aslına uygunluk açısında özen göstermeksizin vermektedir. Ebu Ya'la'nın rivayetine göre, Hz. Peygamber rüyasında Benü'l-Hakem'i (Emeviler'i) minberine çıkarken görmüş ve “bana ne oluyor da onları maymunlar gibi minbere tırmanıyorlar görüyorum” buyurmuşlardır. (bk. Ebu Ya'la, *Müsned*, XI, s. 348). İbnü'l-Arabi bu rivayeti Hz. Peygamber'in sağlığında Emevi ailesinden bir kısmına verdiği görevleri de delil getirerek reddetmekte ve aslının olmadığını söylemektedir. (bk. *el-Avasım mine'l-Kavasin*, s. 248-249)

¹³⁴ Yaman Mehmet, a.g.e., s. 61

¹³⁵ Yaman Mehmet, a.g.e., s. 61

¹³⁶ Yaman Mehmet, a.g.e., s. 62

davranışları ve neticenin kendi istekleri doğrultusunda oluşu, eğer hak üzere ise, ya da Hz. Muhammed, Ebu Bekir'i halifelğe layık görmüş ise Hz. Muhammed'in yakın akrabasının, Hz. Ali'nin ve Müslümanlardan bir bölümünün Ebu Bekir'e biat etmeyişi, Peygamber'in bu yönde bir isteği olmadığını kesin kes kanıtlamaktadır. Ebu Bekir'in halifeliği, (Ömer ve Osman'ın halifelikleri de dahil), deyim yerindeyse, Peygamberin Ehl-i Beyt'ine rağmen gerçekleşmiş, bu nedenle de tartışmalı bir halifelik olagelmıştır. Sünnî alimlerin hilafete ilişkin formülasyonlarında ısrarı sürdürmeleri, tarihsel gerçeklere tamamen aykırı ve dayanaksız olmaktadır”¹³⁷ demektir.

Görüldüğü gibi halifelik seçiminde gerçek olan şudur diyen Hüseyin Orhan: “İçine entrikaların, politik oyunların karıştırıldığı, aralarındaki kişisel problemlerin de seçimde belirleyici rol oynadığı, siyasi bir tercih (seçim) yapılmış olup, sonuç, kesinlikle ilahi bir vahiy değildir”¹³⁸ demektir.

X. Hz. ALİ'NİN HALİFELİĞİ

Mehmet Yaman'a göre, Osman'ın isyancı gruplarca öldürülmesi sonrası, Hz. Ali halifeliği ashabin ısrarları üzerine kabul etti. Tamamıyla siyasi nedenlerle, Talha, Zübeyr, Ayşe ve Muaviye, Hz. Ali'ye biat edilmesi sonrası, onun Osman'ın ölümünden sorumlu olduğunu iddia etmeye başlamışlardı.¹³⁹

Derviş Tur'a göre, Hz. Ali, Halife olduktan sonra ilk işi, Devlet yönetimini Emevilerden kurtarmaktı. Çünkü halk, Osman zamanında da, o valilerden ve o beylerden şikayetçiydi. Bu yöneticilerin çıkarını ön planda tuttıkları çarpık yönetime son vermek mecburiyetindeydi.¹⁴⁰

“Halifelik kimin hakkı idi?” şeklinde bir soruyla konuya başlayan Mehmet Yaman, Alevîlerin dayandıkları ayet, hadis ve tarihi olaylardan bazılarını şu şekilde sıralamaktadır:

1-Hz. Muhammed, sahabeler arasında Ali'ye gözle görünür bir ayrıcalık ve yakınlık göstermiş, Alevîlik inancı da Hz. Peygamber döneminde köklenmiştir. Şöyle ki:

¹³⁷ Yaman Mehmet, a.g.e., s. 63-64

¹³⁸ Orhan, a.g.e., s. 18

¹³⁹ Yaman Mehmet, a.g.e., s. 68

¹⁴⁰ Tur, a.g.e., s. 119

Daha İslam'ın ilk yıllarında, “Önce en yakın akrabaları İslam'a çağır.”¹⁴¹ Ayeti inince Peygamber, en yakın akrabalarını Ebu Tâlib'in evinde topladı ve:

“Ey Abdumuttalip soyundan gelenler, Arap toplumu içinde benden daha hayırlı bir işle gelen yoktur. Dünya ve ahiretin hayrı bendedir. Sizi çağırmamı Allah istedi. Kim bu işte bana yardımcı olacak?” dedi. Gelenler arasında daha yaşlılar olduğu halde, herkesten önce Ali ayağa kalktı, “Bu işte ben senin yardımcın olurum...” dedi. Hz. Muhammed, Ali'nin omzuna ellerini koyarak:

“Bu Tanrı'nın isteği gereğidir: Ali benim kardeşimdir, vasîmdir ve halifemdir. Sözü dinleyin ve kendisine itaatte bulunun!” dedi ve onu kutladı¹⁴².

2- Mehmet Yaman dede Kur'an-ı Kerim'de Mâide Suresinin 55. ayetinin Hz. Muhammed'den sonra, yerine Hz. Ali'nin Halife (İmam-Velî) olacağını söylediğini kitabında belirtmektedir¹⁴³.

3- Tevbe (Berâe) Sûresi inince, Ebu Bekir'e verip okuması için Mekke'ye gönderen Rasûlullah, Cebrâil'in, “Ya Muhammed, bu sûreyi ya kendin ya da vekilin okuyacaktır.” diyerek, bunun Allah'ın emri olduğunu bildirmesi üzerine, İmam-ı Ali'yi göndermiştir. Böylece sağlığında Ali'yi ikinci kez halife atamıştır¹⁴⁴.

4- Hendek Savaşında atıyla hendeği geçip İslâm ordusuna meydan okuyan Amr b. Abdu Vüd'ün karşısına çıkmaya kimse cesaret edemeyince, Hz. Ali bu kâfirle dövüşmek için izin istedi. Hz. Muhammed başındaki kırmızı sarığı Ali'ye giydirip Zülfikar'ı da beline kuşattı ve onu meydana uğurladı. Ali, Amr'ı öldürünce, Hz. Peygamber, Allah'a şükredip Ali için buyurdu ki:

“Ali'nin Hendek Savaşı'nda Amr'la savaşı, ümmetimin Kıyamete dek yaptığı ve yapacağı ibadetlerden üstündür.” Bu hadise “Darbe Hadisi” denir¹⁴⁵.

5- Mekke'nin alınışında, Hz. Peygamber'in omzuna çıkararak Kâbe'deki putları kıran İmam-ı Ali idi. Başka birinin bu görevi yapmaması, gerçekten düşündürücüdür”¹⁴⁶ diyen Mehmet Yaman delillerini sıralamaya devam etmektedir.

¹⁴¹ Şuara Suresi, Ayet: 214

¹⁴² Yaman Mehmet, a.g.e., s. 30

¹⁴³ Yaman Mehmet, a.g.e., s. 31

¹⁴⁴ Yaman Mehmet, a.g.e., s. 32

¹⁴⁵ Yaman Mehmet, a.g.e., s. 32. Müellif rivayetin kaynağını vermemiştir. Verdiği rivayetin üslubu rivayetin uydurma olduğunu göstermektedir. Çünkü Hz. Ali'nin bir mübarezesi (karşılaşma) bütün ümmetin kıyamete kadar yapacağı ibadetten üstün görülmektedir. Hadis âlimleri bu tür rivayetleri mevzu (uydurma) sayarlar.

¹⁴⁶ Yaman Mehmet, a.g.e., s. 33

6- Hayber Savaşı'nda, önce gönderdiği komutanların başarısızlığı üzerine, Rasulullah:

“Ey insanlar, yarın İslam kumandanlığını öyle birine vereceğim ki, onu Allah da Rasulü de sever, o da Allah ve Rasulünü sever. Cenab-ı Hak zaferi onun eli ile bize nasip edecektir.” buyurdu¹⁴⁷.

7- Bir başka delil olarak Mehmet Yaman; “Uhud Savaşı'nda zor durumda kalan Hz. Muhammed, “ Yetiş Ya Ali!” diyerek onu yardıma çağırdı. Anında bu çağrıya uyan Şâh-ı Velâyet (Allah'ın Arslanı), kafir ordusunu dağıttı ve İslam'ın yok olmasını önledi. “Lâ Fetâ illâ Ali, Lâ Seyfe İllâ Zülfikar” yani, “Ali'den üstün yiğit, Zülfikar'dan keskin kılıç yok.” övgüsünü kazandı.” şeklinde bir delil öne sürmektedir¹⁴⁸.

8- Hz. Peygamber (A.S.) Arafat vadisinin ortasında, 124 bin hacıya karşı, insanlık tarihinde büyük değer taşıyan, insanlığın geleceğine ışık tutan ünlü Veda Hutbesi'ni okuduktan sonra Medine'ye doğru yola çıkıp, “Gadir Hum” denilen yerde konakladılar. Burada iken, Cebrail (a.s.) nâzil olup, şu ayeti kerimeyi getirdi:

“Ey Peygamber! Sana Rabbinden indirilen emri bildir ve eğer bu tebliği yerine getirmezsен, O'nun elçiliğini yapmamış olursun ve Allah seni insanlardan korur; şüphe yok ki Allah, kafir olan kavme, doğru yola gitmek hususunda başarı vermez.” (Maide Sûresi, 67. ayet)

Kur'an-ı Kerim'in bu ayetine uyarak, İmam Ali'yi üçüncü kez müminlerin başkanı olarak ilan etmek üzere Hz. Rasulullah, İmam Ali'yi yanına çağırıp, onu da minbere çıkarıp, sağ yanına aldı, halka yönelerek bir konuşma yaptı ve “Ben, müminlere nefislerinden daha yakın değil miyim?” sorusunu yöneltti. Hazır bulunan sahabeler: “Evet Ya Rasulullah! Sen bizim nefsimize bizden daha çok tasarruf ve velâyet sahibisin.” diye bağrışıp, tasdik ettiler. Bunun üzerine, İmam-ı Ali'nin elini tutup kaldırdı ve yüce sesle buyurdu ki:

“Men küntü mevlâh fe-Hâzâ Aliyyün Mevlâh...”

Anlamı: “Ben kimin mevlâsı isem (kimin üzerinde tasarruf ve velayetim varsa) bu Ali, onun mevlâsıdır.”

Sonra minbere oturup, mübarek ellerini açıp, şu duayı ettiler:

¹⁴⁷ Yaman Mehmet, a.g.e., s. 33

¹⁴⁸ Yaman Mehmet, a.g.e., s. 33

“Allahım! O’nu seveni sev, ona düşman olana düşman ol. Ona yardım edene yardım et. Onu hor tutanı aşağılandır. Nereye giderse, hakkı onunla birlik et!”

Gadir Hum’da da açıkça görülüyor ki İmam-ı Ali, resmen “halife” tayin edilmiştir ve “Alevîler” 1400 yıldır Ali’yi tutmakta, sevmekte haklıdır.¹⁴⁹

Yukarıda zikredilen ve Hilafetin Hz. Ali’nin hakkı olduğunu açıklamaya çalışan sebeplere dayanarak Ahmet Uğurlu Dede kitabında “Alevîlerin Halife Ebubekir’i, Halife Ömer’i, Halife Osman’ı sevmediklerini”¹⁵⁰ beyan etmektedir.

“Alevîler Hz. Ali’ye duydukları sevgi ve muhabbetten dolayı ona çeşitli isimler vermişlerdir” diyen İsmail Onarlı, bunları şu şekilde sıralamaktadır:

- O, Şah-ı Merdan’dır. Yani yiğitlerin şahıdır.
- O, Şah-ı Evliya’dır. Yani evliyaların şahıdır.
- O, Şir-i Yezdan’dır. Yani Tanrı’nın aslanıdır.
- O, Nihan’dır. Yani sırdır.
- O, Şah-ı Velayet’tir. Yani veliliğin şahıdır.
- O, Ebu Turab’dır. Yani toprağın babasıdır.
- O, Babü’l-İlm’dır. Yani bilimin kapısıdır.
- O, Emirü’l-Müminin’dır. Yani inananların önderidir.
- O, Haydar’dır. Yani arslandır.
- O, Vechullah’tır. Yani Tanrı’nın yüzüdür, tecellisidir.
- O, Kur’an-ı Natık’tır. Yani Konuşan Kur’an’dır.¹⁵¹

XI. ONİKİ İMAM

Mehmet Yaman, “İmam Cafer-i Sadık mezhebine bağlı olanlar, Hz. Muhammed’in Veda Haccı’ndan dönerlerken Gadir Hum denen yerde, Allah’ın emriyle müminlere imam, kendilerine halife olarak Hz. Ali’yi (K.V.) seçtiğine, İslam Dininde On iki İmam’ın bulunacağına, birinci İmamın Hz. Ali, son İmamın da Mehdî olacağına ilişkin hadisleri bulunduğu inanırlar”¹⁵² demektedir.

Yaman kitabında, “İmam, üstün ve kutsal niteliklere sahip, Allah’a yakın kimsedir. Onun görevi insanlara örnek olmak, yüceliğin ve olgunluğun yolunu

¹⁴⁹ Yaman Mehmet, a.g.e., s. 34-35

¹⁵⁰ Uğurlu, a.g.e., s. 22

¹⁵¹ Onarlı İsmail, *Arap Alevîliği (Nusayriler)*, s. 24

¹⁵² Yaman Mehmet, a.g.e., s. 286

göstermek, Allah'ın gösterdiği doğru yola iletmektir. Bütün işlevi ilâhi'dir, yaptıklarından sorumlu değildir, yücedir. İmamların buyruklarını tutmak din görevidir; onlara gönülden, içten inanılır, ikrar ve iman edilir"¹⁵³ der.

Mehmet Yaman Dede On iki İmam'ın Adlarını şu şekilde vermektedir:

- 1- İmam Ali
- 2- İmam Hasan
- 3- İmam Hüseyin
- 4- İmam Zeynel Âbidin
- 5- İmam Muhammed Bâkır
- 6- İmam Cafer-i Sâdık
- 7- İmam Musa Kâzım
- 8- İmam Ali Rızâ
- 9- İmam Muhammed Takî
- 10- İmam Ali Nakî
- 11- İmam Hasan Askerî
- 12- İmam Muhammed Mehdi

Yaman, "Her Alevî'nin On iki imamların mübarek adlarını ezberleyip zikretmesi büyük bir ibadettir"¹⁵⁴ der.

Yine Yaman'ın kitabında, On Dört Ma'sum-i Pâk'ın İsimleri şu şekildedir:

On iki İmam soyundan ve henüz çocuk yaşta iken şehit edilen Ondört Masumlar şunlardır:

Muhammed Ekber, Abdullah b. İmam Hasan, Abdullah b. İmam Hüseyin, Kasım, Zeynelabâ, Kasım b. Zeynel-âbidin, Ali Eftâr, Abdullah b. İmam Cafer-i Sadık, Yahya el-Hadi, Salih, Tayyib, Cafer b. Muhammed Taki, Cafer b. Hasan el-Askerî, Kasım b. Muhammed Takî.¹⁵⁵

On Yedi Kemerbest'in İsimleri:

¹⁵³ Yaman Mehmet, a.g.e., s. 286

¹⁵⁴ Yaman Mehmet, a.g.e., s. 288

¹⁵⁵ Yaman Mehmet, a.g.e., s. 290

Hz. Ali'nin bizzat kemer kuşattığı çocuklarıdır:

İmam Hasan, İmam Hüseyin, Hadi-i Ekber, Abdülvahid, Tahir, Tayyib, Türeb, Muhammed Hanefi, Abdurrauf, Ali Ekber, Abdülvahhab, Abdülcelil, Abdurrahim, Abdulmuin, Abdullah Abbas, Abdülkerim ve Abdüssamed hazretleridir.¹⁵⁶

XII. KERBELA OLAYI:

Derviş Tur'a göre, Kerbela vakasını meydana getiren kin, o günün saltanat hırsından öte, Ümeyye oğullarının, Haşimilere eskiden olan düşmanlıklarının devamıdır. Muaviye ölmeden evvel oğluna şu vasiyette bulunur. Muaviye, "Ben bu ismini vereceğim kişilerin biatlarını alamadım. Fakat bugüne kadar idare ettim, isyan da ettirmedim. Ebu Bekir'in oğlu Abdurrahman, Zübeyr'in oğlu Abdullah, Ömer'in oğlu Abdullah ve Ali'nin oğlu Hüseyin. Bunların biatlarını almadığın müddetçe, senin halifeliğin her an tehlikededir. Diğerlerini dünya malı ve makamı ile elde edebilirsin. Fakat, Ali'nin oğlu Hüseyin en tehlikeli rakibindir. Onu hiçbir servet veya makam ile elde edemezsin. Ya biatını, ya da kellesini almalısın."¹⁵⁷

Tur devamla, "Muaviye M.S. 680 tarihinde Mart ayının son haftasında ölüyor. Yezit, babasının ölümünden hemen sonra ilk iş olarak, Medine valisi Atabe oğlu Velide aceleden bir ferman göndererek, şu emri veriyor: "Ey Velid! Babamın zamanında halen Medine'de biat etmemiş insanların, ya biatlarını alırsın veya kellelerini Şam'a gönderirsin"¹⁵⁸ dediğini rivayet etmektedir.

"Bu olaydan sonra yapılan çeşitli baskılardan dolayı Hz. Hüseyin, Medine'de kendini güven içinde görmez. Bir ay içerisinde de Kûfe'den yüzün üzerinde, "Biz Yezid'in halifeliğini tanımıyoruz, sen durma, buraya gel. Biz topluca sana biat edeceğiz." diye devamlı rica mektupları alıyor" diyen Derviş Tur, "Özellikle, Hz. Hüseyin'in kardeşi Muhammed Hanefi, Kûfe'ye gitmemesinde ısrar eder. Muhammed Hanefi der ki; "Evvela Mekke'ye git, oranın halkı sana saygı gösterir, biat ederlerse orada kal. Oranın halkı da Yezid'ten korkuyorsa, Yemen'e git. Çünkü Yemen Yezid'in emri altında değil, orada sana bir şey yapamaz. Kûfe'ye sakın gitme, Kûfe halkı kalleştir. Babamız İmam Ali'ye, kardeşimiz İmam Hasan'a yaptıkları kalleşliği sana da

¹⁵⁶ Yaman Mehmet, a.g.e., s. 290

¹⁵⁷ Tur, a.g.e., s. 153

¹⁵⁸ Tur, a.g.e., s. 153-154

yaparlar.” Hz. Hüseyin, kardeşi Muhammed Hanefî'nin bu önerisini mantıklı görür ve Mekke'ye göç etmek için hazırlıklara başlar.¹⁵⁹

8 Mayıs'ta Medine'den çıkan Hz. Hüseyin 25 Mayıs'ta Mekke'ye geliyor. Mekke halkı büyük bir coşkuyla, gelen Hz. Hüseyin'in göçünü karşılarlar. Saygı ve hürmet ile alıp kente getirirler. Hicaz halkı Kabe'yi tavaf edercesine, günlerce bölük bölük, dalga dalga ziyaret ederek, bağlılıklarını bildirirler. Bundan rahatsız olan Emevîler'in ileri gelenlerinden Mekke Valisi As oğlu Said, Yezid'e şöyle bir haber salar. “Mekke ileri gelenleri ve halkı, Ali'nin oğlu Hüseyin'e büyük saygıda bulunuyorlar ve kendileri için, Hz. Hüseyin'in halifeliğinin geçerli olduğunu, bunun karşısında kendisinin burada kalmasının tehlikeli olduğunu” ayrıntılarıyla Yezid'e rapor eder. Kendisi de bir zaman sonra, Yezid'den gelen emre uyararak ve halkın ayaklanmasından korkarak, gizlice Mekke'den çıkarak, Şam'a gider.¹⁶⁰

Kûfe ileri gelenleri Süleyman Hazain¹⁶¹,in evinde toplanarak, Hz. Hüseyin'e elçi gönderip, davet etmelerine karar alırlar. Kûfe kadısı olan Süreyhi¹⁶² kendilerine vekil seçip, Hz. Hüseyin'e biat edeceklerine, önünde de yemin ederek, bir davet mektubu verip Mekke'ye gönderirler. Devamlı her hafta başkasıyla davetlerini yenilerler.

Hz. Hüseyin, amcası Akil'in oğlu Müslüm¹⁶³,den Kûfe'ye giderek oradaki durumu araştırmasını ister. Müslim Akil'in, Hz. Hüseyin namına geldiğini duyan Kûfe ileri gelenleri ve halkı, akın akın gelerek bağlılıklarını ifade ederler. Bu güven ve bağlılıklarını gören Hz. Müslim, İmam Hüseyin'in gelmesinde bir sakınca yoktur ve Kûfe halkının verdikleri sözün üzerinde olduklarını Hz. Hüseyin'e bildirir.¹⁶⁴

Hz. Hüseyin, Miladi tarih Müslüm'ün şehit edildiği gün, 11 Eylül 680 tarihinde Mekke'den, Kûfe'ye gitmek üzere akrabalarına veda ederek yola çıkıyor. Hz. Hüseyin, Kûfe'ye doğru yol alırken, Kûfe Valisi Übeyd ibni Ziyad, Temimli Yezid'in oğlu Hür'ü 300 kişilik bir süvari bölüğü ile Hz. Hüseyin'in başka tarafa gitmemesini sağlamak için karşılamaya gönderiyor.¹⁶⁵

¹⁵⁹ Tur, a.g.e., s. 155-156

¹⁶⁰ Tur, a.g.e., s. 156

¹⁶¹ “Süleyman b. Surad el-Huzai” olmalıdır.

¹⁶² “Kadı Şureyh” olmalıdır.

¹⁶³ “Müslim” olmalıdır.

¹⁶⁴ Tur, a.g.e, s. 157-158

¹⁶⁵ Tur, a.g.e., s. 159

Hız. Muhammed'in sevgili torununa ve diğer bütün ev halkına yapılan bu zulüm ve katliam; Hicret tarihinin 61. yılında, Muharrem ayının 10'unda Cuma günü şafak ağardıktan hemen sonra başlamıştır. Miladi tarih, 10 Ekim 680 tarihidir. Hız. Hüseyin'in oğulları, kardeşleri ve sahabeleri kendisi ile 68 kişi, altı aylık Ali Asgar ve Hür, kardeşi, kölesi ile beraber şehit olanların yekunu 72 kişi idiler. Bunların 32'si atlı (süvari) diğerleri piyade idi. Kerbela'da Hız. Muhammed'in soyundan tam 19 can şehit edilmiştir.¹⁶⁶

XIII. Hız. MUHAMMEDİN YAZILAMAYAN VASİYETNAMESİ

İncelediğimiz dedelerin eserlerinde Hız. Peygamber'in İslam Tarihi'nde genellikle "kırtas olayı olarak" anılan vasiyetnamesinden söz edilmektedir ve yazılmayan vasiyetnamenin Hız. Ali'nin hilafetiyle alakalı olduğu iddia edilmektedir.

Mehmet Yaman'a göre, "Raslullah (a.s.) hastalığının arttığı bir gün, 'Bana bir kağıt, bir kalem getirinde size bir yazı (vasiyet) yazdırayım ki benden sonra ebediyen ihtilafa ve sapıklığa düşmeyesiniz' buyurdu. Yanındakiler, bu yazının yazılıp yazılmaması konusunda tartışmaya başladılar. Bu tartışmada bulunanlardan Ömer b. Hattab, 'Peygamber hastadır, sayıklıyor: Kur'an bize yeter...' demiş, hatta başka bir söz de söylenmişti. Hız. Peygamber de 'Kalkın ve yanımdan gidin!' buyurdular.¹⁶⁷

Tarihçilere göre, yazılmayan bu vasiyetinde, Hız. Peygamber, İmam-ı Ali'nin halife seçilmesini tavsiye edecekti" diyen Yaman devamla, "İmam-ı Ali, Ebu Bekir'in halife seçildiğini duyunca mescide gidip kendisinin "Peygamberin Halifesi" olduğunu halka anlattı ve ispat etti. Sahabeler bu duruma üzülop ve pişman olup, "Ya Ali! Biz bu durumu her nasılsa hatırlayamadık. Bize önce gelip bildirseydin, inan ki senden başka kimseye biat etmezdik." dediler. İmam-ı Ali ise onlara, "Acaba Raslullah'ın mübarek cenazesini evde bırakarak halifelik peşinde koşmam o dakika için doğru olabilir miydi? Sonra, esasen buna ne gerek vardı? Halifeliğin bizim hakkımız olduğunu inkar edecek bir kişi bulunacağını düşünmezdik. Çünkü, Allah'ın emriyle ben sizlerin üzerinize Mevlâ (önder) tayin edilmedim mi?" dediğini nakletmektedir. Ayrıca "Müslümanların büyük çoğunluğu (Selman-ı Farisi, Mikdâd, Ammâr, Eb Zer gibi ünlü sahabeler...) ile

¹⁶⁶ Tur, a.g.e., s. 167

¹⁶⁷ Yaman Mehmet, a.g.e., s. 38

İmam-ı Ali ve Hz. Fatıma, halife Ebu Bekir'e biat etmediler¹⁶⁸ şeklinde bir tespitte bulunmaktadır.

XIV. TEVELLÂ-TEBERRÂ

Tevellâ: Ehl-i Beyt'i cân-ü gönülden sevmektir.

Teberrâ: Ehl-i Beyt'e düşman olanlara, Kerbelâ'da İmam Hüseyin'i şehit edenlere lânet etmektir.

Şûrâ Sûresinin 23. ayetinde şöyle buyrulur:

“İşte bu, Allah'ın inanıp da güzel amellerde (davranış ve ibadet) bulunan kullarına muştulamakta olduğu (mutluluk)dur.

Sevgili Resûlüm Muhammed, buyur ki:

Ben bu (tebliğime, getirdiğim İslâm'a) karşılık olarak, Ehl- Beytim'e sevgiden başka bir ücret istemiyorum. Kim bir güzellik (Ehl-i Beyt-i Rasûl'e bağlılık ve sevgi) kazanırsa biz onun bu yoldaki güzelliğini (sevabını) artırırız. Çünkü Allah çok yargılayıcıdır, güzel amellere ödül vericidir.”

Mehmet Yaman, bu ayette, Ehl-i Beyt'e sevgi (Tevellâ) emrolunmuştur¹⁶⁹ demektedir.

Yine Yaman, Teberrâ'yı buyuran Kur'an ayetlerinden biri de aşağıdaki şekildedir demektedir:

Âl-i İmran Sûresinin 61. ayetinde şöyle buyrulur:

“Ya Muhammed, sana (gereken bu) bilgi geldikten sonra, artık kim bu konuda seninle tartışacak olursa, de ki: Haydi, gelinde oğullarınızı ve oğullarımızı, kadınlarımızı ve kadınlarınızı, kendimizi ve kendinizi çağıralım, sonra da dua edelim ve Allah'ın lanetini yalancılara üstüne okuyalım.”

Yaman'a göre, Ayette “oğullarımızdan” maksat, torunları Hasan ve Hüseyin'dir ki Allah tarafından, Resûl-i Ekrem'in oğulları sayılmaktadır. “Kadınlarımız”dan maksat,

¹⁶⁸ Yaman Mehmet, bk. aynı eser, s. 38-39. Müellif bu bilgiye kaynak olarak Abdülbaki Gölpınarlı'nın *Sosyal Açısından İslam Tarihi* adlı eserinin 287. sayfasını kaynak göstermektedir. Ancak adı geçen eser kitabının bibliyografyasında bulunmamaktadır. Sözü edilen eserin İstanbul 1975 baskısında, verilen sayfada böyle bir bilgiye rastlanmamıştır. Tarihçilerin tahminiyle alakalı bir bilgi bulunmamaktadır. Sadece İbn Abbas'tan bir rivayet verilmekte olup buna göre Hz. Peygamber, vefatından önce 3 vasiyette bulunduğu; bu vasiyetlerden ikisinin müşriklerin Arap Yarımadasından çıkarılması ve gelen elçilerin iyi ağırlanmasıyla alakalı olduğu İbn Abbas'ın üçüncü vasiyeti unuttuğunu söylediği ve bunun da “zamanın icabatından ve siyaseten unutulmuş” olabileceğinden söz etmektedir. (bk. Gölpınarlı, a.g.e., s. 161)

¹⁶⁹ Yaman Mehmet, a.g.e., s. 40

Hz. Fatıma'dır. "Kendilerimiz"den kastedilen de, Müminlerin Emiri Hz. Ali'dir. Ve Ali, Hz. Muhammed ile birlikte zikredilmiş, O'nun kendi öz nefsi sayılmıştır.¹⁷⁰

XV. ALEVİLİKTE MAKAMLAR

A-Dedelik:

Mehmet Yaman, "Dede ve talibin nasıllığı, özellikleri, İmam Cafer Buyruğu'nda ayrıntılı olarak anlatılır" demektedir ve özetle şunları ifade etmektedir:

"Dedelik (mürşitlik) Muhammed-Ali'den kalmıştır. Bu nedenle, Evlad-ı Rasul'den başkasına dedelik etmek ve talip olmak caiz değildir. Yediği, içtiği haramdır. Tarikat ve Hakikatten kovulmuştur. Ve de irşadı, biati ve tövbesi kabul değildir. Çünkü Evlad-ı Rasul'den el-etek tutmamıştır. Sermayesiz kalmıştır."¹⁷¹

Dede, dede soyundan yani ocakzade olmalıdır. Ocakzade olan dedelerin evladı resul yani peygamber soyundan geldikleri kabul edilir. Ancak "Buyruk"larda bulunan bu seyyid olma koşuluna karşın, keramet veya hizmet yoluyla mürşitlik payesi kazanmış bir Alevî ulusunun soyundan gelen ocakzadeler de bulunmaktadır. Bu tip dedeler daha çok Çelebilere bağlı ve dede, baba veya vekil olarak bilinen ocakzade dedeler ile dikme dedelerdir.¹⁷²

İmam Cafer-i Sadık Hazretleri buyurur ki:

Pir (dede) olan kimseler gerektir ki kamil olalar, Dört Kapı nedir bileler, ki bunlar nereden geldi ve neden hâsıl oldu ve aslı nedir, bunların edebi nedir, tövbesi nedir, farzı nedir, sünneti nedir, hayası nedir? Bunları bilmelidir.¹⁷³

Dedenin bilgili olması gerekir. Eğer karadan bilmezse, İlm-i Ledün bilmelidir. İlm-i Ledün şudur ki: Aklen düşün, ahireti ve dünyayı fark ed. Eğer doğru yolu fark edemezse, bir kamil mürşit (eğitim görmüş mürşit) bulup aydınlana, ondan sonra talibi göre.¹⁷⁴

Mehmet Yaman'a göre, Günümüzdeki dedeler yiyip içip, kuşluğa değin gaflet uykusunda uyurlar da demezler ki, "Hazret-i Kur'an bizim dedemize indi, bakalım ne buyurmuş? Biz dünyaya niçin geldik? Yarın ne yüzle Tanrı katına varacağız? Bu

¹⁷⁰ Yaman Mehmet, a.g.e., s. 41-42. Bu olay Necran Hıristiyanlarıyla alakalıdır.

¹⁷¹ Yaman Mehmet, a.g.e., s. 180

¹⁷² Yaman Ali Dr., *Kızılbaş Alevî Ocakları*, s. 65

¹⁷³ Yaman Mehmet, a.g.e., s. 180

¹⁷⁴ Yaman Mehmet, a.g.e., s. 180-181

taliplerin sorgusunu bizden elbette isterler. O zaman ne cevap verelim?” Böyle demez ve üstüne düşen görevi yerine getirmezse, vay o dedenin haline, başına ne gele!...¹⁷⁵

Hasan Şanlı Dede ise bu durumla ilgili şunları söyleyerek: “Yönetenleri yönlendirenleri maalesef Ortodoks düşünceli insanlar. Bu nedenle bilimsel gerçeklerden uzak saçma sapan söylem ve uygulamaları, gençliği yoldan uzaklaştırıyor. Günümüz gençliği Alevîlikten uzaklaşıyor. Bazı toplantılarda Bâtınilikten bahsettiğimizde bakıyorum ki gençler diyor ki, peki bu anlattığının Alevîlikle ilgisi ne? Bu anlattığınız felsefeyi biz kitaplarda okuyoruz, dedeleri görüyoruz, işte falanca dede bir ruhbandan farkı ne? Bu güne kadar topluma gericilikten başka ne verdi? Tabi ki söylediklerinde haklılar. Ruhban dedeler topluma gericilikten başka bir şey vermedi ki”¹⁷⁶ diyerek günümüzde Alevî dedelerinin durumuyla ilgili bir tespitte bulunmaktadır.

Ali Yaman’a göre, dedelerin çoğu “gezici”dir; bir başka deyişle belli zamanlarda kendilerine bağlı yerlerdeki taliplerini ziyaret ederek dinsel törenlerdedir, bazı yörelerde yanların yöreyi iyi bilen ve kendilerine yardımcı olan bir kişiyi de alabilirler ki bu kişiye “kamber” adı verilir¹⁷⁷ der ve dedelerin geleneksel yapı çözülmeyen, kırdan kente göç öncesi dönemdeki başlıca işlevlerini şu şekilde sınıflandırır:

- 1-Sosyal ve dinsel bakımdan topluma önderlik etme ve davranışlarıyla, yaşantısıyla örnek olma,
- 2- Toplumu irşat (aydınlatma) ve bilgilendirme,
- 3- Toplumda birliği ve dayanışmayı sağlama,
- 4- Sosyal ve dinsel törenleri (cem, cenaze, evlenme törenleri vb.) yönetme,
- 5- Adaleti sağlama, suçluları düşkün etme,
- 6- İnancı ve gelenekleri yaşatma ve aktarma,
- 7- Kutsal güçleri nedeniyle maddi-manevi sorunu olanların, hastaların başvuru yeri olma.¹⁷⁸

Ali Yaman devamla, “Alevî dedeleri de diğer topluluk üyeleri gibi kırsal alanda tarım ve hayvancılıkla geçimlerini sağlamışlardır. Bunun yanı sıra taliplerin hizmetlerini görmelerinden dolayı da onlara taliplerce mal veya para olarak verilebilen dinsel ödentiler bulunmaktaydı. Bir tür dinsel mali yükümlük olarak görülebilecek bu

¹⁷⁵ Yaman Mehmet, a.g.e., s. 181

¹⁷⁶ Şanlı, a.g.e., s. 22

¹⁷⁷ Yaman Ali, a.g.e., s. 52-53

¹⁷⁸ Yaman Ali, a.g.e., s. 68-69

ödentiler, dedelere, babalara, çelebilere verilebildiği gibi, Dergâhların ve küçük tekkelerin hizmetlerinin karşılanması için de verilebilirdi. Dedelere para veya mal olarak verilebilen bu armağanlar en yaygın olarak hakkullah veya çiralık olarak adlandırılmaktaydı. Ayrıca ‘üstad hakkı, pir hakkı, erkân hakkı, lokma hakkı, çırak hakkı, döşek hakkı’ gibi adlar da kullanılmaktadır”¹⁷⁹ demektedir.

Ali Yaman Buyruktan alıntı yaparak şunları söylemektedir: “Dedeler Alevîlik esaslarına göre büyük günahlardan (günah-ı kebair) kabul edilen suçları işlediklerinde dedelik görevlerini yerine getirmekten men edilirlerdi. İmam Cafer Buyruğunda, dedenin görevden alınmasını gerektiren büyük suçlar şu şekilde yer alıyor: “Bir pir (dede) avradını tatlık etse (boşasa), kan etse, kelime-i küfür söylese, livata eylese ebediyen ona günahı kebairdir. Bunu işleyen talip olsa derdine derman yoktur. Pir (dede) ederse onun yüzüne bakıp misafir ederlerse o bastığı yerde kırk sene kadar hayır bereket olmaz. Yanına varmıyalar...”¹⁸⁰ (Buyruk II: 197)

B-Mürşit:

Mürşit terimi genel olarak Alevîlerde Dede terimiyle eş anlamlı kullanılmaktadır.

Sözlük Anlamı; Doğru yolu gösteren, irşat eden klavuz. Müritlerine yol gösteren, adap ve erkanı öğreten Şeyh.¹⁸¹

Alevî Batını anlayışında mürşit en yüksek makamdır.

Bir dede soylunun mürşitlik yapabilmesi için gerekli şartlar:

Birincisi: Arınma, temiz olma, eline, beline, diline sahip olma, mürşitliğini bir çıkar aracı olarak kullanmama, ev ev dolaşıp talibin yemeğini yiyip dua vermek mürşitlik değildir. Mürşit toplumun çıkarını kendi çıkarı üstünde tutmalı.

İkincisi: İlim irfan öğrenmedir, meşayihî Kübra ilminden anlamalıdır. Günümüz biliminde bilimsel gerçeklerden haberdar olmalı gönül gözü açık olmalıdır.

Hasan Şanlı’ya göre, Alevî Bektaşî Batını inancında mürşit, aklın bedenleşmiş biçimidir. Zahirî anlamdaki yol gösteren mürşit müridin sorununu Ortodoks inancın gökteki tanrısına havale etmez, sorunu akılla sorgular, yargılar ve çözer.¹⁸²

Mehmet Yaman’a göre Mürşid-i Kamil şudur ki:

¹⁷⁹ Yaman Ali, a.g.e., s. 79

¹⁸⁰ Yaman Ali, a.g.e., s. 80

¹⁸¹ Şanlı, a.g.e., s. 22

¹⁸² Şanlı, a.g.e., s. 23

Talibin ayinesini (gönlünü) silip temizleye ve pırıl pırıl eyleye; her ne sorunu varsa yol içinde (buyruğa, erkana uygun olarak) çözümleye, terbiye (eğitim) ile onu Hakk'a (ve gerçeğe) erİştire; talibe, matlubunu (dilediğini, gerçekler yolunda istediğı şeyleri, bilgileri) göstere; yeteneğı varsa, talibi dostuna erİştire; gönlündeki muradını ve dileğini hâsıl ede.¹⁸³

Hasan Şanlı "Kimler Mürşit Olabilir?" diyerek şunları söylemektedir:

Önce Muhammed'in torunu olmak gerekiyor. Muhammed'in torunu ise Ali ile Fatıma'nın sülbünden gelenlerdir. İkincisi; arınmış olmalıdır. Üçüncüsü; eğitimli elinde eğitilmiş beraatı olmalıdır.¹⁸⁴

İbrahim Özer dede mürşit olunabilmesinin şartlarını şöyle ifade etmektedir:

"Bir kişinin, pir veya mürşit olabilmesi için bu kişinin illa ve illa İmamı Ali neslinden gelmesi, bila istisna şarttır. Bundan gayrı, bu kişi olgun, bişkin, hakikat ilmine vasıl, örnek bir insan olması iktisa eder. Çünkü yuyucu pak olmazsa yuduğı pak olamaz."¹⁸⁵

C-Pir:

Sözlük anlamı: İhtiyar, yaşlı, bir tarikatın veya bir işin bir mesleğın ilk kurucusu, bir sanatın ilk kurucusu ve en büyük ustası.

Anadolu Alevîliğının özü olan Batını anlayışta pir de mürşit gibi aklın bedenleşmiş biçimidir. Yani pir akıl demektir. Pirin pırlık yapabilmesi için aklının kılavuzluğında hareket etmesi lazımdır.¹⁸⁶

Pir toplumun iş ve uğraşları dallarında öğretmenidir.

Pir tarikatın kurucusudur. Anadolu Alevîliği'nin kurucusu Pir Ali kabul edilmektedir. Günümüzde de Talibe önderlik yapan dedeler içinde pırlık makamındaki dede Ali'nin halifesidir.¹⁸⁷

¹⁸³ Yaman Mehmet, *Erdebilli Şeyh Safi ve Buyruğı*, s. 123

¹⁸⁴ Şanlı, a.g.e., s. 24

¹⁸⁵ Özer İbrahim, a.g.e., s. 20

¹⁸⁶ Şanlı, a.g.e., s. 26

¹⁸⁷ Şanlı, a.g.e., s. 27

D- Talip:

Talip, ocakzade olmayan, yani dede soylu olmayan bütün Anadolu'daki Alevîler için kullanılan bir sözcüktür ve her talip ocakzade bir dedeye bağlıdır. Dedelerde olduğu gibi taliplerde de bağlı olunan ocak, soy yoluyla sürer.¹⁸⁸

İmam Cafer Sadık Hazretleri buyurur ki:

Talipler öyle gerektir ki çerağ gibi doğru duralar, fitil gibi yanalar, yağ gibi eriyeler, nûr gibi ışık vereler, Erenler meydanından dönmeyeler, tarikat halinde duralar ve de Hakikatten çıkmayalar, mürebbiden-musahipten dönmeyeler. Onlar talip olalar, kalıp olmayalar.¹⁸⁹

Şeyh Seyyid Safî hazretleri buyurmuşlardır ki:

Yol talibi olan kimse gerektir ki üstat nefesiyle yürüye, emrine uya, evliyaya iman getire. Eğer bir talip evliya nefesine iman getirmese, yani itikat ve itimat etmeyip inanmasa, gönlüne şüphe düşse, yetmiş evliya katletmiş gibi günah kazanır.¹⁹⁰

Geleneksel Alevîlikte talibin “Yol evladı” statüsü gereği, dede talip evliliği yasaklanmıştır. Aynı ocak içinden veya değişik ocaklara mensup dedeler veya talipler birbirleri ile evlenebilirler. Bu evlenme yasağının bir diğer gerekçesi ise dedelerin Ehl-i Beyt soyundan geldiği savıdır.¹⁹¹

Buyruklarda taliplerin dedelerle olan ilişkilerini düzenleyen esaslar da bulunmaktadır. Şöyle ki talibin dedeyi ziyareti bile belli kurallara bağlanmıştır: “İmdi malum oldu ki mürşit ve sofî olan, pirin ve mürebbinin nazarına varmakta üç erkan vardır. Birinci: Eli kuru boş varmaya. İkinci: Abdestsiz ve taharetsiz bedhuy ile varmaya. Üçüncü: Mürşidin, mürebbinin ve üstadın yanlarında şeriat ehli oldukta, ellerin bağlayıp nazarda duralar. Ondan şeriat ehli gittikten sonra kalkıp nazara geçip hayır dua alıp evvel ayaklarına sonra dizlerine ve ondan ellerine niyaz edeler. Eğer ki yanlarında tarikat ehli olursa sofî olan ellerin yanına salıp darı Mansur olup dura. Mürebbi ve mürşit ve üstat gülbenk edip talip, mürit ve şakirt secde edip şeytan aleyhüllaneden kurtulup meleğe ulu Ademe secde edeler.”¹⁹²

¹⁸⁸ Yaman Ali, *Orta Asya'dan Anadolu'ya Yesevilik, Alevîlik, Bektaşilik*, s. 209

¹⁸⁹ Yaman Mehmet, *Alevîlik (İnanç-Edeb-Erkan)*, s. 180

¹⁹⁰ Yaman Mehmet, *Erdebilli Şeyh Safî ve Buyruğu*, s. 56

¹⁹¹ Yaman Ali, a.g.e., s. 209

¹⁹² Yaman Ali, a.g.e., s. 211. Metin müellifin eserinden olduğu gibi kopya edilmiştir. İmla hataları müellifle alakalıdır.

XVI. ALEVİLİKTE ELİNE, BELİNE, DİLİNE SAHİP OLMA DÜSTURU

Hayvanlıktan sıyrılıp insanlığa girerken sınır: Eline-Diline-Beline sahip olmaktır. Görgü cemlerinde talibin beline bağlanan “Tığbent” kuşağına üç düğüm vurulur. Bunların anlamı, “Allah-Muhammed-Ali”nin simgesi olduğu gibi, “Eline-Diline-Beline” sahip olmak ve kendine güveni olmaktır.¹⁹³

Bunları daha geniş anlamları ile açıklamak gerekirse, Hz. Hünkar’ın yolunda kişiye yapılan “Elinle koymadığımı alma, kendine yapılmasını istemediğini başkasına yapma, kötü söyleme, haram yeme vb.” şeklindeki ahlâki telkinleri ve bunlar üzerine yaptırılan yemin (ikrar) ile kişinin bu niteliklerle bezenmesi ve buna söz vermesi, dünyaya yeniden ve masum (tertemiz) bir şekilde gelmesi demek olur.¹⁹⁴

¹⁹³ Yaman Mehmet, *Alevilik (İnanç-Edeb-Erkan)*, s. 295

¹⁹⁴ Yaman Mehmet, a.g.e., s. 297

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
TEMEL UYGULAMALAR

I. ALEVÎLİKTE CEM-KIRKLAR MECLİSİ-SEMAH TÖRENLERİ

Mehmet Yaman'a göre, "... Bütün Alevî-Bektaşî kolları esas inanışlarını (Kırklar Cemi) dedikleri Muhammed zamanında Ali'nin başkanlığında kurulan gizli bir toplantıda yapılan törenlerden almışlardır. Bunu alanlar ve yayanlar: Hoca Ahmet Yeseviler, Hacı Bektaşlar, Şeyh Safî'ler, Taceddinler ve böylece diğer ilk Türk tasavvuf ulularından oluşan Horasan Erenleri ve Rum Erenleri'dir.¹⁹⁵

Ayrıca Yaman'a göre, yukarıda isimleri sayılan manevi ermişlerin onlara söylediklerinden bahsederek:

O akşam Muhammed göğe çıkarak Miraç etmemiş, onun miracı, Cebrail aracılığıyla Kırklar Cem'ine, o gizli toplantıya gitmiş olmasıdır. Muhammed ilk önce orada gördüğünden çekinmiş, onların (Cem)inin gerçek olup olmadığından kuşkulanmış, fakat Kırklar kendilerinin hak olduklarını ispat etmek için içlerinden birinin kolu biraz kesilince kırkından birden –Muhammed de dahil- bileklerinden kan aktığını görmüş ve onların Cem'lerinin hak olduğuna inanmış. Bundan sonra orada bulunan Selman bir üzüm tanesi ezmiş, kırkların her biri onun suyundan içmiş, Muhammed'le birlikte hepsi de esrik (sarhoş) olmuş. İşte o zaman Muhammed vecde (coşkuya) gelerek kalkmış semah etmiş. Semah ederken sarığı çözülmüş, Kırklar onun sarığını alarak (kırk pâre) yapmışlar ve bellerine sarmışlar. O gece böylece Cem sürülmüş. İşte Alevîlerin Cem törenlerinin temeli o zaman böylece atılmış.¹⁹⁶

Ertesi gün meclisteki eski zahirî ashâbı (bu sırrı bilmeyenler) Muhammed'i gökten indi sanarak, onun Miracını kutlamışlar. Bunun içindir ki Alevîlerde merasim ve usul dairesinde Alevî oldukları gece merasimi bittikten sonra, Alevî veya Bektaşî olan zata "Miracın kutlu olsun!" derler. Alevî ve Bektaşîler Muhammed'e mürşit, Ali'ye rehber dedikleri gibi kimi kez de Ali'ye mürşit ve Muhammed'e rehber dediklerinin sebebi bu Kırklar Cemi'ne başkanlık etmesinden ötürü Ali'nin mürşitlik etmiş olmasındandır. İşte bütün Alevîlerin inandıkları bu "Cem"dir. Orada o gece Fatma Ana da varmış. Yine bunun içindir ki Alevîler kadınları da Cem'e alırlardı. Cem'de şerbetin olması kırkların içtiği üzüm suyudur. Nefes (deyiş) okunması, Ali'nin mürşit, Muhammed'in rehber olmasına övgü ve onları kutlamadır. Semah edilmesi de Muhammed'in semah etmiş

¹⁹⁵ Yaman Mehmet, a.g.e., s. 176

¹⁹⁶ Yaman Mehmet, a.g.e., s. 176-177

olmasına işarettir. Dervişlerin bellerine tülbent bağlamaları, o gece Muhammed'in kırk parça edilen sarığının Kırklar tarafından bellerine bağlanmış olmasının benzeridir.¹⁹⁷

Ali Yaman'a göre Cem ibadeti Alevîliğin temel taşlarından. Bu ritüel bazılarının sandığı gibi, bir folklorik gösteri veya ibadetten ayrı yapılan bir zikir uygulaması değildir. Bu ritüel Alevî ibadetinin kendisidir.¹⁹⁸

Cem'e ayrıca; Âyin-i Cem (Cem Ayini), Ali cemi, Görgü cemi, İçeri Kurban'ı da denir. Kış aylarında, özellikle Cuma akşamı başlaması kuraldır.¹⁹⁹

Cem'e katılmanın şartlarını sıralayan Ahmet Uğurlu şunları söylemektedir: "Cem başlamadan önce cem'e gelenler arasında dargınlar var ise barıştırılır. Nefsi için ailesini boşayanlar, yalancı şahitlik yapanlar, nefsi hakim olamayanlar, hırsızlık yapanlar, vatan borcunu ödemeyenler, haram kazanç sağlayanlar, atasına evlatlık görevi yapmayanlar, komşusuna zarar verenler, oruç tutmayanlar cem'e alınmazlar. Böylece cem halkı zararlı insanlardan kurtulmuş olur."²⁰⁰

Cem'de On İki Hizmet ve bu hizmetlerin ayrı ayrı sahipleri vardır. Her Alevî yılda bir kez görgüden geçer, hal ve gidişatının muhasebesini yapar, ikrarını tazeler ve topluma hesap verir. Kendilerinden şikayetçi olanları cem'de bulunan canlar şikayetlerinde haklı görürlerse, şikayet edilenler onları razı etmek zorundadırlar. Yıllık görgüden geçen talipler, aynı zamanda daha önce yaptığı hatayı bir daha tekrarlamamak üzere tövbe ederler. Görgüden geçtikten sonra mânen temizlenmiş olurlar. Ancak bundan sonra Cem'e katılanlar, görgü-sorgudan geçerek temizlenmiş olanların kurban lokmasını yiyebilir.²⁰¹

Cem, dinsel bir ibadettir ve bazılarının zannettiği gibi, bu törenlerde içki içilmez. İçki içilen muhabbet toplantıları ile bu kutsal ve edepli cem töreninin karıştırılması yanlıştır.²⁰²

Cem'e katılmak için en önemli kural, her Talip'in, Pir, Mürşit ve Rehberi yanında Musahibinin de olmasıdır. Yani, bu dört kapısı tamam olmayan bir talip, Dede'nin karşısında Dârı Mansur olup görülemez.²⁰³

¹⁹⁷ Yaman Mehmet, a.g.e., s. 177

¹⁹⁸ Yaman Ali, a.g.e., s. 159

¹⁹⁹ Yaman Mehmet, a.g.e., s. 185

²⁰⁰ Uğurlu, a.g.e., s. 81

²⁰¹ Yaman Mehmet, a.g.e., s. 185

²⁰² Yaman Mehmet, a.g.e., s. 186

²⁰³ Orhan, a.g.e., s. 34-35

Mehmet Yaman Dede, “Adam öldürmüş, karısını haksız yere boşamış, hırsızlık yapmış bir insan serbestçe gidip camide namaz kılabilirken, Hak-Muhammed-Ali meydanı (Hak meydanı) olan Cemevi’ne böyle yolsuzluklar yapmış biri kesinlikle giremez, girmeye cesaret edemez, girmek isterse kabul edilmez”²⁰⁴ demektedir.

Bu durumda olan bir kimseyi, Dede görgü cemine alır veya darı Mansur eder ise, o Dede yol düşkününü olur.²⁰⁵

Cem, köylerde büyükçe bir evde, varsa Cemevi’nde; günümüzde kentlerde yine ya müsait bir evde, ya bir salonda ya da Cemevi’nde yapılır. Cem’in müşid tarafından açıldığını herkese (köylerde bütün köylülere) bildirmek için on iki hizmetten biri olan peykler gönderilir. Bütün talipler Mürşit, Pir, Rehber huzuruna davet edilir. Bu daveti duyan canlar, musahibi ile buluşur. Herkes evinde boy abdesti alıp, en temiz elbiselerini giydikten sonra ev halkı ve musahibinin ev halkı ile birlikte, Mürşit’in belirttiği gün ve saatte Cem’e katılırlar.²⁰⁶

“Hak-Muhammed-Ali” yolunda Hicri Takvime göre 48, Miladi’ye göre 52 hafta; perşembeyi cumaya bağlayan gece saat 19-20 sularında; Cuma Suresi gereğince “Cuma Cemi” eda edilir.²⁰⁷

Gözcü tarafından taliplerin yoklaması yapılır, hasta ve mazereti olanlar meydana çıkarılır. On iki hizmet sahiplerinin de görevleri başında olup olmadıkları kontrol edilir.

Meydan postundan önce “Mürşit postu” serilir. Mürşit, postun duasını yapıp, postuna oturur.²⁰⁸

Akşam saat sekiz sıralarında herkes eşleri ve musahipleri ile “Hak Meydanı” olarak kabul edilen Cemevi’ne gelmeye başlarlar ve gelirken lokma (kuru yemiş, meyve, çörek, kömbe, baklava, helva gibi yiyecekler) getirirler. Musahipler ve eşleri Cemevi’ne gelince, Meydan’da Dâr’a durup, lokma(niyaz)larının duasını alırlar.²⁰⁹

Talipler lokmalarını görevliye teslim edip diz üzeri gelerek meydana niyaz (secde) ederler. Genellikle talip Dede’ye veya Post’a niyaz eder. Bunun anlamı: Hem “Âdem’e

²⁰⁴ Yaman Mehmet, a.g.e., s. 186

²⁰⁵ Orhan, a.g.e., s. 36

²⁰⁶ Yaman Mehmet, a.g.e., s. 187-188

²⁰⁷ Onarlı İsmail, *Alevilik’te Cem ve Musahiplik Nedir?*, s. 27-28

²⁰⁸ Yaman Mehmet, a.g.e., s. 188

²⁰⁹ Yaman Mehmet, a.g.e., s. 188

secde” hem de cemaatte bulunan bütün canlarla görüşmek, onlara saygı ve sevgi göstermektir.²¹⁰

Cemevi’ne gelen canlar, Gözcü’nün göstereceği yere yaş sırasına göre kurulmuş saflara otururlar. Musahiplerin eşleri ise Cemevi’nde kendileri için ayrılmış bölüme otururlar. Erkekler, yönü Dede’den tarafa gelmek üzere orta yerde büyükçe bir boşluk bırakarak daire (halka) oluşturacak biçimde otururlar. Burada herkes birbirine dönüktür.²¹¹

Mehmet Yaman’a göre Alevî inancında Cem, Hz. Muhammed’in “Mûtû Kalbe En Temûtû” buyruğuna dayanır. Bu hadisin anlamı şudur:

“Ölmeden önce ölün, mahşer günü gelmeden hesabınızı verin. Ahirete kul hakkı ile gitmeyin. Hiç kimseyle alıp vereceğiniz kalmasın. Alnınız açık, yüzünüz ak olsun. Dürüst, mert, iyi huylu, Gerçek Erenler safına katılmış insan-ı kamillerden olun. İnsanlar (halk) sizden razı ve hoşnut olsun ki, Hak da sizden razı ve hoşnut ola.”²¹²

Alevî cemlerinde, serdetse, evliya, pençe-i çevgân, dest-çup, tarik, erkân, erkân-ı evliya, Zülfikar ve alaca değnek adlarıyla anılan bir asa vardır. Zaman zaman dede ceme katılanların sırtlarına “Ya Allah, Ya Muhammed, Ya Ali” diye dokunur, talipler dede tarafından bu asanın altından geçirilirlerdi. Ayrıca bu asa ya da tarik, suçlu görülen taliplerin cezalandırılmasında da kullanılırdı.²¹³

Ali Yaman Cem kurumunun Alevî topluluklarında yüzyıllarca gördüğü işlevleri genel olarak şu şekilde özetlemektedir:

- 1-Dinsel işlevler,
- 2- Sosyal-eğitsel işlevler,
- 3- Hukuksal İşlevler.

Cem kurumunun dinsel işlevi ön plandadır. Alevîliğin temel ibadeti bu yolla icra edilir. Cem kutsal bir ritüeldir. Cemlerdeki dualar büyük ölçüde Türkçedir.

Cem kurumunun bir diğer yönü de sosyal ve eğitsel işlevidir. Sosyal dayanışmayı sağlamasının yanı sıra, orada gerçekleştirilen ritüel ve anlatılanlar inanca, tarihe, gündelik yaşama ilişkin bilgiler de içermektedir.²¹⁴

²¹⁰ Yaman Mehmet, a.g.e., s. 188

²¹¹ Yaman Mehmet, a.g.e., s. 188-189

²¹² Yaman Mehmet, a.g.e., s. 189

²¹³ Yaman Ali, *Kızılbaş Alevî Ocakları*, s. 44-45

²¹⁴ Yaman Ali, *Orta Asya’dan Anadolu’ya Yesevilik, Alevilik, Bektaşilik*, s. 162

Ali Yaman'a göre, Cem törenleri bugün, eskiden sahip olduğu işlevlere oranla daha dar işlevselliğe sahiptir. Yeni sosyoekonomik yapı içerisinde cemler, büyük ölçüde inanç işlevini sürdürmektedir. Özellikle hukuksal boyutu tamamıyla devre dışı kalmıştır.²¹⁵

A- Cem'de On iki Hizmet:

Burada Cem'de görev alan hizmet sahiplerinin tanımlamaları yapılmış, bu hizmetlerle ilgili uygulamanın nasıl gerçekleştiği konusuna çalışmamızı fazlasıyla uzatacağı düşüncesiyle yer verilmemiştir.

1-Dede (Mürşit): Cem'de birinci hizmet sahibidir. Cem'i yönetir, sorunları çözer, toplumu aydınlatır, eğitir ve yönetir, halka doğru yolu gösterir.²¹⁶ İsmail Onarlı'ya göre Mürşit, Hz. Muhammed'dir.²¹⁷

2- Rehber: Dede'den sonra en yetkili hizmet sahibidir. Bilgili olması gerekir. Cem'de görgüsü yapılanlara yardımcı olur.²¹⁸ Rehber Hz. Ali'dir. Pir Hünkar Hacı Bektaş Veli'dir.²¹⁹

3- Gözcü: Cem'de düzeni ve sükuneti sağlar, uygun davranmayan olursa önce uyarır, gerekirse Dâr'a çekilmelerini ister, cezalandırır. Gözcülük görevinin piri Karaca Ahmed Sultan'dır.²²⁰

4- Çerağcı (Delilci): Çerağ'ı (mum'u) ya da "Delil" adı verilen aydınlatma aracını yakar, meydanın aydınlatılmasını sağlar. Günümüzde aydınlatma araçlarının (elektrik) bulunması dolayısıyla, çerağ'ın sadece sembolik anlamı kalmıştır.²²¹ Piri, Cabir ül-Ensari'dir.²²²

5- Zâkir (Sazandar, Güvende, Âşık Baba): Deyiş, düvaz, miraclama, mersiye, nefes söyler. Saz çalar, semah'ı yönetir. Genellikle üç kişi olur. Cem töreninin yürütülmesi, örneğin: Semahların yapılması, deyişlerin söylenmesi, tevhidlerin

²¹⁵ Yaman Ali, a.g.e., s. 168

²¹⁶ Yaman Mehmet, a.g.e., s. 191

²¹⁷ Onarlı, a.g.e., s. 53

²¹⁸ Yaman Mehmet, a.g.e., s. 191

²¹⁹ Onarlı, a.g.e., s. 53-54

²²⁰ Yaman Mehmet, a.g.e., s. 191

²²¹ Yaman Mehmet, a.g.e., s. 191-192

²²² Onarlı, a.g.e., s. 55

çekilmesi, zâkirlerin düzenleyip yönlendirmesi ile olur.²²³ Bilal-i Habeş ve İmam Zeynel Adul-Samed piri olarak kabul edilir.²²⁴

6- Süpürgeci (Ferraş, Faraşçı, Câr'cı): Meydana, her hizmetin bitiminde sembolik olarak “Ya Allah, Ya Muhammed, Ya Ali!” diyerek süpürge çalar. Gerekirse Rehber’e yardım eder.²²⁵ Piri Selman-ı Farisi ve Seyyid-ül Ferraş’dır.²²⁶

7- Saka (Sakacı, Sakî, Dolucu, Tezekâr, İbriktar): Cem’de mersiyeler okuyarak saka suyu dağıtır, susayanlara su verir. Lokmalar yendikten sonra, el temizliğini sağlamak için ibrik ve leğen getirip havlu tutan hizmet sahibidir.²²⁷ Piri, İmam Hüseyin’dir.²²⁸

8- Sofracı (Lokmacı, Nakip, Kurbançı, Niyazcı): Kurban ve yemek işlerine bakar. Yiyecekleri eşit olarak dağıtıttıktan sonra, “Elimde yok kantar ile terazi, herkes oldu mu hakkına razı?” diye sorar. Lokmalar herkese ve eşit olarak dağıtılmışsa, “Önüne gelen Allah Allah...” diye lokmaların yenilmesine başlamak için izin (destûr) verilir.²²⁹ Mahmud ül Ensari ve Emir Meryem veya Hz. İbrahim pirleri sayılır.²³⁰

9- Pervâne (Dışarı Gözcüsü, Pazvand): Cemevi’ne gelen gidenlerle ilgilenir. İçeriden ve dışarıdan haberi olur, güvenliği sağlar. Arada bir Dede’ye gelip, her şeyin yolunda gittiğini haber vermek için, “Hü, bir şey yok!...” diyerek. “Kurtla kuzunun yan yana durduğunu” belirtir.²³¹

10- Peyik (Dâvetçi, Okuyucu): Cem’in yapılacağını önceden bütün canlara haber verir.²³² Peyik cemaati Cemevine, her haneye bir elma vermek suretiyle davet eder. Verilen bu elmaya “şah lokması” denir. Peyik piri olarak: Cebrail Emin ile Amri Eyyar kabul edilir.²³³

11- İznikçi (Meydancı): Cemevi’nin temizliğine bakar. Cem’e gelenlerin ayakkabılarını düzeltir, yanlışlıkları önler.²³⁴ Piri, Hüseyim-ül Ensari’dir.²³⁵

²²³ Yaman Mehmet, a.g.e., s. 192

²²⁴ Onarlı, a.g.e., s. 56

²²⁵ Yaman Mehmet, a.g.e., s. 192

²²⁶ Onarlı, a.g.e., s. 56

²²⁷ Yaman Mehmet, a.g.e., s. 192

²²⁸ Onarlı, a.g.e., s. 55

²²⁹ Yaman Mehmet, a.g.e., s. 192

²³⁰ Onarlı, a.g.e., s. 54

²³¹ Yaman Mehmet, a.g.e., s. 192

²³² Yaman Mehmet, a.g.e., s. 192

²³³ Onarlı, a.g.e., s. 54

²³⁴ Yaman Mehmet, a.g.e., s. 192

12- Kapıcı (Bekçi): Cem töreni yapılan evin kapısında bekler. Cem'e gelenlerin evlerinin güvenliğini sağlar. Girene çıkana göz kulak olur. Kurban yenirken kimsenin çıkmamasını sağlar.²³⁶ Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin bu hizmetin piri sayılırlar.²³⁷

İsmail Onarlı, "bu hizmetlerin yanında "Ateşbaz", "Efsuncu", "Kanber", "Tarıkçı", "Aşık", "Pansumancı" gibi bazı özel görevler de vardır"²³⁸ demektedir.

B- Cem Töreninin İcrası:

Her Alevî'nin görgüden geçmesi, hal ve gidişatının muhasebesini yapması, ıkrarını tazelemesi ve gerektiğinde topluma hesap vermesi genel kuraldır. Ocakzade dedeler, her yıl düzenli bir şekilde kendilerine bağlı köylerdeki taliplerini ziyaret ederler. Dedelerin bu ziyaretleri genellikle, hasat zamanı geçtikten sonra yapılır. Dede bir yere geldiğinde peyikçi (davetçi) adı verilen bir kişi ev ev dolaşarak dedenin geldiğini ve cem yapılacağını köylülere haber verir. Köydeki evlerden biri cem töreni için hazırlanır. Bu cem töreni cuma akşamı, yani perşembeyi cumaya bağlayan gece yapılır.²³⁹

Cem'i yönetecek Dede'nin postu başköşede bulunur, buna "Mürşid Postu" denir. Dede'den başka on bir hizmet sahibi, sağ başta Rehber olmak üzere ayaklarını mühürleyip, hep birlikte Dâr'a dururlar.²⁴⁰

Ferraş (Süpürgeci) meydana üç defa süpürge çaldıktan sonra, süpürgeyi sol koltuğuna alarak dâr'a durur ve:

"Allah... Allah... Gürüh-u Nâciyim, Kırklar meydanında süpürgeciyim. Hüseyin-i Kerbela için gözlerim kanlı yaştır. Yüzbin lanet olsun Yezid'in bağı kara taştır. Pirimiz Kırklar içinde Seyyid-i Ferraştır. Allah eyvallah. Nefes pirdedir..." gülbankını okur.²⁴¹

İki musahip ailenin, görülmek-sorulmak üzere meydana (Dâr'a) gelmesiyle Görgü Cemi başlamış olur. Kural olarak, Görgü ilk önce Rehber ve musahibinden başlayarak

²³⁵ Onarlı, a.g.e., s. 55

²³⁶ Yaman Mehmet, a.g.e., s. 193

²³⁷ Onarlı, a.g.e., s. 54

²³⁸ Onarlı, a.g.e., s. 56

²³⁹ Yaman Ali, a.g.e., s. 163

²⁴⁰ Yaman Mehmet, a.g.e., s. 193

²⁴¹ Yaman Mehmet, a.g.e., s. 193-194

sonra sırasıyla halkadan on iki hizmet sahipleri, on iki kişiden oluşan kâmil şahıslar ve musahipleri, sonra da tüm cemaatin görülmesiyle devam eder.²⁴²

Öz olarak Cem ibadetleri Mehmet Yaman Dede'nin aşağıda verdiği sıraya göre yapılmaktadır.

1-On iki hizmet sahipleri Cem'de gerekli araç ve gereçleri tamamlarlar.

2- Cemaat, Cemevinde toplanır.

3- Dede, usulünce Cemevine girip postuna oturur.

4- Dede, canlara eğitici bir konuşma yapar.

5- Zakirler, sazla deyiş çalıp söyler.

6- Süpürge(car) çalınır.

7- Post (seccade) serilir.

8- Dargınlar barıştırılır, sorunlar çözümlenir, canlardan rızalık alınır.

9- On iki hizmet sahiplerinin duaları verilir.

10- Çerağ (delil) uyandırılır.

11- Tezekâr (ibriktar) tarikat abdesti aldırır.

12- Kurban ve lokmaların duaları verilir.

13- Dede, yol-erkan konusunda canlara bilgi verir.

14- Gerekirse kısa bir dinlenme arası verilir.

15- Cem mühürlenir (Secde yapılır).

16- Üç Düvazimam okunur (Secde yapılır).

17- Üç Tevhîd çekilir (Secde yapılır).

18- Miraclama okunur, Kırklar Semahı yapılır.

19- İstek semahları yapılır.

20- Saka suyu dağıtır.

21- Mersiyeler okunur.

22- Lokma ve Kurban (sofra) hizmeti sunulur.

23- Lokmalar yenilip sofraya duası edildikten sonra Dede "Duran oturan..." duası verir. Bundan sonra da şu hizmetler yerine getirilir: Süpürge çalınır, post kaldırılır, On iki hizmet sahiplerinin duası verilir, çerağ dinlendirilir ve cem ibadeti sona erer.²⁴³

²⁴² Yaman Mehmet, a.g.e., s. 194

²⁴³ Yaman Mehmet, *Alevîlik'te Cem, Can Yayınları*, İstanbul 2003, s. 11-12

II. ALEVİLİKTE MUSAHIPLİK

Musahiplik Hz. Peygamber Muhammed Mustafa (SAV)'den kalmadır. Allah'ın emri ile Hz. Muhammed, Hz Ali ile musahip olmuşlardır. Bu nedenle her mümine musahiplik hem farz hem de sünnet olmuştur. Hz. Peygamber Efendimiz Hz. Ali ile musahip olunca, Mekke ve Medine halkını da birbirleriyle musahip etmiştir.²⁴⁴

İsmail Onarlı'ya göre "Musahiplik Kurumu" Feodal döneme özgü bir "Sosyal Güvenlik" teşkilatıdır. İnsanın insana yabancılaşmasını önleyen bir mekanizmadır. Musahiplik Alevilikte, inançsal ve toplumsal akrabalığın adı olmuş ve İslam (Alevilik) inanç sisteminin önemli kurumlarından birini oluşturmuştur.²⁴⁵

Mehmet Yaman'a göre Musahipler şöyle gerektir ki; önce kendi bildiğinden geçeler, Batın gözünden perdeyi açalar, senlik-benlik etmeyeler, dünyalık halinde birbirinin rızıkına ve malına tekeffül yolunu seçmeyeler. Mal da candandır. Hak katında biri yargılanmış olup, cennete giriyor olsa, öbürü de günahlı olup cehenneme gidiyor olsa, birbirini bırakıp cennete gitmezler.²⁴⁶

Birbirleriyle musahip olacak 4 can, hayat boyu yaşamlarını dürüstçe sürdürebilmek için anlaşılırsa, halleri de ibadete uygunsa pir huzuruna gelirler... diyen Ahmet Uğurlu, "Mürşit ikrar verecek canların ahvali ruhiyesini, giderini, karakterini cem halkından sorar. Cemdekilerden iyimserlik cevabı alırsa, musahip olmalarına rıza gösterir"²⁴⁷ demektedir.

Musahip olan kardeşlerden yaşça büyük olana, mürşidin önünde sağ kol üzerine, küçük olan sol kol üzerine yüz yüze gelecek şekilde yatarlar. Bu arada büyük olan canın sağ kolu, küçük olanın boyun kısmının altında olur. Her bir musahip kardeş eşi de, diğer musahip kardeşin ayakucunda, diz çökerek oturur ve musahip kardeşin ayağını bir havlu ile örter. Bunun anlamı, sen ölünceye kadar benim ve eşimin dünya ahiret kardeşimsin demektir. Bunu, Rehber'in yerdeki canların üzerlerine beyaz bir bez (ahiret gömleği olarak) örtmesi izler, bezin üzerine de bir kalıp sabun, bir makas, bir iğne, birazda iplik koyar. Daha sonra Dede, Ahiret gömleğinin altında duran musahiplere, dua okur.²⁴⁸

²⁴⁴ Uğurlu, a.g.e., s. 77

²⁴⁵ Onarlı, a.g.e., s. 6

²⁴⁶ Yaman Mehmet, *Erdebilli Şeyh Safî ve Buyruğu*, s. 101

²⁴⁷ Uğurlu, a.g.e., s. 77

²⁴⁸ Orhan, a.g.e., s. 55

İlk musahiplere bütün vazife ve yükümlülükleri telkin edildikten sonra, Eline-Diline –Beline sahip olmaları ihtar edilir. Aksi halde o toplulukta yaşayamayacağı, içlerinden çıkarılacağı anlatılır. Bu kurallara uymanın bir sonucu olarak: Bir Alevî köyünde hırsızlık, zina, işsizlik, haksızlık, saygısızlık ve benzeri toplumun suç saydığı kötü davranışlar olamaz. Eğer olursa, çağrılıp, kendisinin cemaat huzurunda and içtiği hatırlatılır ve kendisinden “Fahr-i Âlem’in, Şâh-ı Velâyet’in, Ehl-i Beyt’in, bu yolun piri Hacı Bektaş Veli’nin razı ve hoşnut olmayacağı...” ona güzelce anlatılır, ıslaha sevk edilir.²⁴⁹

III. ALEVİLİKTE KURBAN

Mehmet Yaman’a göre Kurban, Allah’a yaklaşma niyetiyle kesilen özel bir hayvandır. Yükümlü olanlardan gücü yetenler ve bir yerde devamlı oturanlar için kurban kesmek vaciptir. Kurban; ibadet niyetiyle, Kurban Bayramı’nın üç günü içinde, belirlenen hayvanları kesip, kan akıtmaktır. Geleneksel olarak bayramın birinci günü ve gündüz kesilir. Kurban olabilen hayvanlar koç, koyun, keçi, sığır, deve ve horozdur. Kurbanda esas amaç, sevaba ermek için yapılan niyettir.²⁵⁰

Mehmet Yaman devamla, “Kurban edilecek hayvanlarda; sağlam, kusursuz, özürsüz olması, güçlü-kuvvetli bir görünüme sahip bulunması gibi özelliklere dikkat edilir. Kurban kesen, bu işte ehil olup, merhamet duygusuna sahip biri olarak, hayvana önceden su verilmesine, onun rahat bir şekilde yatırılmasına dikkat eder. Ayrıca, ayakların ve yüzün bağlanmasından sonra, vakit geçirilmeden ve hayvana eziyet verilmeden kurban edilmesine özen gösterilir. Derinin yüzölüşü biraz geciktirilir. Kesen kimsenin “Besmele” ve “Tekbir” ile başlaması, başta gelen ilkedir”²⁵¹ demektedir.

Alevîler, Kurban Bayramı’nı kendilerine özellikle Hz. Hüseyin’in Kербela Çölleri’nde susuz şehit edildiğini hatırlattığı için de severler. Hz. İmam Hüseyin insanlık için kurban olduğundan, bugüne kutsallık verirler. Ayrıca kurbanı kesilen kimsenin, o kurbanla birlikte bütün kötü duygularının kesildiğine inanılır.²⁵²

²⁴⁹ Yaman Mehmet, *Alevîlik (İnanç-Edeb-Erkan)*, s. 245

²⁵⁰ Yaman Mehmet, a.g.e., s. 279

²⁵¹ Yaman Mehmet, a.g.e., s. 279

²⁵² Yaman Mehmet, a.g.e., s. 282-283

A-İçeri Kurbanları:

1- Görgü Kurbanı: Cemde yıllık görgüsü (sorgulanıp aklanması) yapılan canların kestiği kurbandır.²⁵³

2- Matem (Aşure) Kurbanı: Muharrem ayında on iki gün tutulan oruçtan sonra kesilen kurbandır.²⁵⁴

3- Düşkün Kaldırma Kurbanı: Alevîlik kurallarına aykırı davrandığı için düşkün (suçlu) duruma düşenlerin aklanması için düzenlenen cem töreninde kesilen kurbandır.²⁵⁵

4- Abdal Musa Kurbanı: Özellikle kış aylarında, köyün ileri gelenleri toplanır, her yıl yapılan Abdal Musa kurbanına karar verirler. Görevli olanlar, evleri dolaşarak yiyecek (lokma) toplarlar. Kurbanlar kesilir, kara kazanlarda etli pilav yapılır, yufka pişirilir. Abdal Musa Sultan gönüldeki dileklerini versin diye gençler sabahlara kadar lokma (yemek) pişirmede hizmet ederler. Abdal Musa Kurbanı ve cem törenleri düzenleyen Alevî halkı öyle inanmıştır ki, kurban kesildiği yıl köyde elem, keder, hastalık olmaz, ekin ve ürünleri bereketli olur. Daha güzeli, doğan çocuklar anne-babasına ve büyüklerine karşı saygılı olur. Dargın, küskün varsa barıştırılır.²⁵⁶

5- Dâr'dan İndirme Kurbanı: Ölen bir canın alacak-vereceklerini çözümlmek için kesilen kurban.²⁵⁷

6- Musahip Kurbanı: İki canın musahip olmaları için düzenlenen cem töreninde kesilen kurbandır.²⁵⁸

B-Dışarı Kurbanları:

1- Adak Kurbanı: Bir dileğin gerçekleşmesi için kesilen kurbandır, yatır ve ziyaret yerlerinde kesilir.²⁵⁹

2- Kurban Bayramı'nda Kesilen Kurban

3- Hızır Orucu Kurbanı: Her yıl Hızır Orucu'nun (13-14-15 Şubat tarihlerinde üç gün tutulan orucun) bitiminde düzenlenen cemlerde kesilir.²⁶⁰

²⁵³ Yaman Mehmet, a.g.e., s. 280

²⁵⁴ Yaman Mehmet, a.g.e., s. 281

²⁵⁵ Yaman Mehmet, a.g.e., s. 281

²⁵⁶ Yaman Mehmet, a.g.e., s. 271

²⁵⁷ Yaman Mehmet, a.g.e., s. 281

²⁵⁸ Yaman Mehmet, a.g.e., s. 281

²⁵⁹ Yaman Mehmet, a.g.e., s. 281

4- Sultan Nevruz Bayramı Kurbanı: Her yıl 21 Mart'ı 22 Mart'a bağlayan gece Şah-ı Merdan Ali'nin doğum gününde düzenlenen cemlerde kesilen kurbandır.²⁶¹

5- Hıdırellez Bayramı Kurbanı: Her yıl 6 Mayıs gününde kesilen kurbandır.²⁶²

IV. ALEVİLİKTE EVLİLİK KURUMU

Mehmet Yaman'a göre Alevîlikte aile kurumunun daha etkili bir önem ve yere sahip olması, onunla birlikte kişinin toplum içerisinde elde ettiği kazanımlardaki artışta kendini göstermektedir. Alevîlerin inanç esaslarının yer aldığı buyruklara göre bekar kişi inanç bakımından tam değildir. Bir Alevî için, anne babadan doğduktan sonra topluluk içine tam anlamıyla kabul, evlilik önkoşulu ardından olanaklı olabilmektedir. Topluluğun bütün sosyal-dinsel süreçlerine katılım ancak bu önkoşul ardından olanaklıdır.²⁶³

Evlenme, kadınla erkeğin aile kurmak için yasaca birleşmeleridir. Kızın ve erkeğin sosyalleşme süreçlerinin önemli bir aşamasıdır. Aileler arası dayanışmayı, toplumsal ve ekonomik ilişkiyi belirler, düzenler.²⁶⁴

Evlenecek olan kız ve erkeğin özgürce beyanları alındıktan sonra, erkek tarafı kız evinde toplanır. Her iki tarafın arzularını dede dinler. Alevî geleneklerine uygun olarak her iki tarafı usulünce anlaştırır.²⁶⁵

Mehmet Yaman "Ömür boyu birlikte yaşayacak olan eşlerin, evliliğe karar vermeden önce birbirlerini görmeleri ve beğenmeleri, ileride bazı sorunlar çıkmaması bakımından önemlidir. Alevîlikte kaç-göç olmadığından gençler birbirlerini görerek, tanıyarak evlenirler. Alevîlerde boşanma olayının çok az olması da bundandır. Alevîlerde ağır "başlık paraları" istenmemiş hatta yasaklanmıştır²⁶⁶ demektedir.

Alevî aile kurumunda ataerkil bir aile yapısının varlığı ilk dikkati çeken özelliktir. Fakat kadın, Sünnî topluluklarda olduğunun aksine eve bir konuk geldiğinde ondan gizlenmez, yüzünü kapamaz.²⁶⁷

²⁶⁰ Yaman Mehmet, a.g.e., s. 281

²⁶¹ Yaman Mehmet, a.g.e., s. 282

²⁶² Yaman Mehmet, a.g.e., s. 282

²⁶³ Yaman Ali, *Alevîlikte Dedelik ve Ocaklar*, s. 108

²⁶⁴ Onarlı İsmail, *Arap Aleviliği (Nusayriler)*, s. 243

²⁶⁵ Ahmet Uğurlu, *Alevîlikte Cem ve Musahiplik*, s. 53

²⁶⁶ Yaman Mehmet, a.g.e., s. 326

²⁶⁷ Yaman Ali, a.g.e., s. 109

Evliliklerde resmi nikahla birlikte dinsel (geleneksel) nikah da yapılır. Evlenmede amaç, nikah yoluyla (yasal olarak) temiz bir nesil yetiştirmektir. Nikah törenine yol-erkan kurallarına göre “düşkün” ya da herhangi bir kusuru olan kişiler katılamaz. Nikahlanacak kız ve erkeğin, nikaha engel bir durumlarının olup olmadığını, nikahı kıyacak Dedenin ve vekillerle şahitlerin önceden araştırıp öğrenmeleri gerekmektedir. Alevîlerin nikahını, Alevî olmayanlar kıyamaz.²⁶⁸

Alevîlikte evlilik meselesi genel bazı düzenlemelere sahiptir. Alevî topluluklarda bireylerin kendi toplumları dışında kişilerle evlenmeleri istenmeyen bir durumdur. İç evlilik yoluyla topluluğun içine yabancı unsurların girmesi önlenmiş olmaktadır. Ayrıca kirve ve musahip çocuklarının da evlenmeleri yasaktır. Yine Dede aileleri kendi aralarında Talip aileleri de kendi aralarında evlenmeler yapabilirler. Çünkü dede ve talip arasındaki bağ aynı zamanda ana-baba şeklinde bir bağ olmaktadır.²⁶⁹

Ali Yaman kitabında, “Eskiden çok dikkat edilen ve ocakzadelerin ocakzadelerle ve taliplerin taliplerle evlenmesi, giderek ocakzadelerle taliplerin evlenmesi şekline dönüşmüştür. Geleneksel Alevîliğin bugünde yaşanmasını coşkuyla arzulayan ve eskiyi her zaman anan muhafazakar Alevîler, Alevîliğin eski inanç ve itikatlarının zayıflamasını dede-talip soyluların birbirleriyle ve/veya Alevî-Sünnî evliliklerine bağlamaktadırlar”²⁷⁰ şeklinde bir tespitte bulunmaktadır.

Alevî (yaşlı ve orta kuşak) ailelerin, çocuklarının yine bir Alevî ile evlenmesini tercih ettikleri gözlemlenmektedir. Evliliklerde eş seçimi sırasında denklik konusu ön planda tutularak adaylar belirlenir. Eğitim düzeyi, inanç, dil, din, çevre vb. birçok unsur dikkate alınır. Alevî aileler Alevî olmayan bir gelin geldiğinde kendilerine çok rahat uyum sağladığını, bir sorun çıkmadığını, ancak Alevî kızlarının Alevî olmayan bir aileye gelin gitmesi durumunda genellikle mutsuz olduğunu, onun özellikle inanç dünyasına saygısızlık edildiğini vurgulamaktadırlar.²⁷¹

Nikah yapılacak eve dede veya hoca gelir. Kızın annesi, babası ve oğlanın annesi, babası gelirler. Bunların haricinde nikaha şahitlik yapmak için, en az iki kişi kız için, iki kişide damat için şahitlik yapacak bir cemaatin bulunması lazımdır. Cemaatin kalabalık

²⁶⁸ Yaman Mehmet, a.g.e., s. 327

²⁶⁹ Yaman Ali, a.g.e., s. 111-112

²⁷⁰ Yaman Ali, *Orta Asya'dan Anadolu'ya Yesevilik, Alevîlik, Bektaşilik*, s. 183

²⁷¹ Yaman Ali, a.g.e., s. 187

olmasının hiçbir mahsuru yoktur. Gençlere birlikte yaşadıkları sürece, evlilik sorumluluklarını ve yuvanın kutsallıkları anlatılır.²⁷²

Nikah hocanın “edep erkan mümine nişan” demesi ve duasıyla başlar. Hoca cemaate tövbe ettirir ve dua okur. Önce kıza “evladım (...) Allah’ın emri ile Peygamber’in kavli ile imamımız İmam-ı Cafer’in (veya on iki imamın) imameti üzere, hazır bulunan ehli cemaatin şahadetinde, Hünkarımız Hacı Bektaş-ı Veli’nin erkânı üzere (...) beyi helalliğe kabul ediyor musun?” diye sorar. Kız “evet, kabul ediyorum” der ve bu işlem üç kez tekrarlanır. Sonra damada döner benzer şekilde ona da sorar. Sonra cemaate “şahit misiniz diye sorar” ve hoca eline bıçağı alır, Kur’an’dan bir ayet okur ve “Bende on iki imamın inayetiyle sizi birbirinize helal diyorum” diyerek bıçağı üç kez “Allah, Muhammed, Ya Ali” diyerek suya çalar ve nikah duasını okur. Dua, Sünnîlerin yaptığı nikah duasıyla benzerlik arzeder. Arapça duadan sonra Türkçe olarak da uzunca bir dua yapılır.²⁷³

V. ALEVİLİKTE SÜNNET VE KİRVELİK

Dinimizde çocuk ergenlik çağına gelmeden önce sünnet ettirilir. Sünnet geleneği, Hz. İbrahim’le başlar. Sünnet yapılmadan önce veya sonra Kur’an okumak ve dua etmek gelenek olmuştur.²⁷⁴

Hz. Muhammed dahi torunları Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin’i sünnet ettirmiş ve bizzat kendisi de kirvesi olarak bu işe önem vermiştir.

Hz. Resulullah’ın sünneti gereği her doğan erkek çocuğa ikrarlık kapısını bilecek erdemliğe erişmiş bir kişiyi kirve yaparlar. Çocuğun sünnetiyle o ikrar perçinlenmiş olur. Musahiplikte olduğu gibi, kirvelikte de yardımlaşma, bölüşme ön plana çıkar.²⁷⁵

Kirve olacak her iki ailede birbirlerini çok iyi tanımalıdır. Kültürel, siyasal ve inançsal değerlerde birbirlerine eşit olmasalar da, uyum sağlayacak kadar, sorunlarına ortak çözüm arayabilecek bir yapıda olmadırlar. Bu iki aile birbirine karşı yanlışlık ettiklerinde, Alevî inancına göre suç işlemiş sayılırlar.²⁷⁶

²⁷² Tur, a.g.e., s. 508

²⁷³ Şanlı, *Munzur Efsanesi*, s. 56 vd.

²⁷⁴ Yaman Mehmet, a.g.e., s. 324

²⁷⁵ Ahmet Uğurlu, *Alevîlikte Cem ve Musahiplik*, s. 54-55

²⁷⁶ Tur, a.g.e., s. 517

Kirve olan iki aile birbirine akrabalıktan da öte yakın bir bağla bağlanmış olurlar. Bu iki aile arasında musahiplikte olduğu gibi kız alıp verilmesi ve her türlü evlenme dinsel tabudur. Kirvelerin arasına imam kanı girer; bu, kutsal bir bağ anlamındadır. Kirve sünnet töreninin en önemli kişilerinden biridir, düğünün giderlerini karşılar, düğünün ayrıntılarıyla da ilgilenir. Kirveye hiçbir zaman hıyanet yapılmaz. Kirveliğe verilen değerden ötürü kanlar bağışlanır, küskünlükler giderilir, anlaşmazlıklar tatlıya bağlanmış olur.²⁷⁷

Çocukları olmayan çiftler türbelere (yatırlara) veya dede ocağına (pir ocağına) giderek, niyaz olurlar ve Allah'tan kendilerinin çocuk sahibi olmalarını dilerler. Çocukları olunca o türbeyi ve dedeyi kirve yaparlar.²⁷⁸

Kirveliğe davet edilen kişi örf ve adetlerin gereklerine uyarak daveti kabul etmek zorundadır. Daveti kabul etmeyen kişi çok kınanır. Sünnet düğününe evlilikten daha çok önem verilir. Düğünlerde olduğu gibi, sünnet törenlerinde de çeşitli eğlenceler düzenlenir, halay çekilir, silahlar atılır, at yarışları ve cirit oyunları düzenlenir, çocuk ata bindirilip gezdirilir.²⁷⁹

Davetliler sünnet düğününe gelirken herkes durumuna göre sünnet evine yardım mahiyetinde bulgur, yağ, un, şeker, koyun, keçi ve koç gibi hediyeler getirir.²⁸⁰

Çocuk yaşamı boyunca, kirvesine saygı ve sevgi gösterir, onu akrabadan yakın sayar. Kirvelikte peygamber dostluğu vardır.²⁸¹

Kirvelik ikrar verildikten sonra başlar. Öncesini bağlamaz. Kirvelik sülaleyi bağlamaz. Birbirlerinden kız alıp verebilirler. Yalnız kirvenin kardeşi ve bacısı diğer kirvenin kardeşi ve bacısıyla evlenemez.²⁸²

Kirveligin, İbrahim Peygamber'in oğlu İsmail'i sünnet etmesiyle başladığı söylenir. Kirve olan aileler yedi göbek sonra kız alıp verebilirler. Günümüzde sünnet işlemini hastanelerde doktorlar yapmakta, kirve de çocuğun başında bulunmaktadır.²⁸³

²⁷⁷ Yaman Mehmet, a.g.e., s. 319

²⁷⁸ Uğurlu, a.g.e., s. 55

²⁷⁹ Yaman Mehmet, a.g.e., s. 320

²⁸⁰ Yaman Mehmet, a.g.e., s. 320

²⁸¹ Yaman Mehmet, a.g.e., s. 321

²⁸² Uğurlu, a.g.e., s. 55

²⁸³ Yaman Mehmet, a.g.e., s. 323

VI. DÜŞKÜNLÜK NEDİR?

Alevîlik inanç ve ilkelerine karşı suç işleyen, Yol'un, Erkân'ın kurallarını çiğneyen, yani Hak-Muhammed-Ali Yolu'nda yasaklanan eylemleri yapan, bu nedenle Yol'dan süreli ya da süresiz olarak uzaklaştırılan kimseye Düşkün (Suçlu) denilir.²⁸⁴

Düşkünlük, Alevîlikte ahlakî yaptırım yasasıdır. Düşkün olanla kimse konuşmaz, alış-veriş yapmaz, birlikte oturup durmaz. Düşküne verilen en büyük ceza, toplum tarafından dışlanmaktır. Düşkünlükten kurtulması için, düşkün olan kişinin, kurulacak cem ibadetinde (Düşkünlük Meydanında) cem erenlerinin huzurunda, pîr divanında yargılanması, aklanması, sitemini (cezasını) ödemesi gerekir.²⁸⁵

Kimler Yol Düşkün Olur?

- 1- Adam öldüren,
- 2- Zina yapan,
- 3- Hırsızlık yapan,
- 4- Namusa dolanan,
- 5- Musahibi ile küsen,
- 6- Piri, rehberi, yolu inkar eden,
- 7- Anaya, babaya, diğer aile üyelerine saygısızlık eden,
- 8- Yalan söyleyen ve yalancı şahitlik yapan,
- 9- Haklı nedenlere dayanmadan nikahlı kadını boşayan,
- 10- Birden fazla kadınla evli olan,
- 11- Dede ve cem erenlerine yalan söyleyen,
- 12- Aldığı emanete hıyanet eden,
- 13- Kul hakkı yiyen, işçisini sömüren,
- 14- Komşularını huzursuz eden,
- 15- Edebe, görgü kurallarına uymayan,
- 16- Dedikodu ve iftiracılık yapan,
- 17- Haram kazanç sağlayan,

²⁸⁴ Yaman Mehmet, a.g.e., s. 246

²⁸⁵ Yaman Mehmet, a.g.e., s. 246

18- Alevî olduğunu söylediği halde cemevlerine, Dergâhlara, Alevî kültür merkezlerine üye olmayan, cem ibadetlerine katılmayan, dernek çalışmalarında yardımcı olmayan, sonra da kalkıp bu tür etkinlikleri ve çalışanları eleştiren,

19- Kız kaçıran,

20- Musahiplik ikrarından dönen,

21- Başkasının malına, namusuna göz diken,

22- Dedelik ve taliplik görevini hakkıyla yerine getirmeyen,

23- Yüz kızartıcı suç işleyen,

24- Kısacası, Eline-Diline-Beline sahip olamayanlar düşkün (suçlu) olurlar.²⁸⁶

Düşkünlük Meydanı'nın nasıl gerçekleştiği ile ilgili daha ayrıntılı bilgiye Mehmet Yaman Dede'nin "Alevîlik (İnanç-Edeb-Erkan)" isimli kitabından ulaşılabilir.

Alevî toplumunun disiplinli yapısını korumasında yüzyıllardır önemli işlevler görmüş olan "düşkünlük kurumu" bugün için geçmişi anmak bakımından istisnai durumlar dışında işlevini yitirmiş, unutulmaya yüz tutmuştur. Dedeler ve talipler kentleşme sonucunda birbirlerinden kopmuşlar, nesillerin değişmesiyle özellikle yeni nesil düşkünlük de dahil Alevîlikle ilgili kurumlardan uzaklaşmış ve düşkünlük kurumu yerini yeni sosyal yapının kurumlarına bırakmıştır.²⁸⁷

VII. ALEVÎLİKTE BAYRAMLAR

A-Nevruz Bayramı:

Nevruz Bayramı, Miladi her yılın 21 Mart günü kutlanır. Alevîlerin büyük bayramıdır. Bu günü şekerler, şerbetler, çiçeklerle kutlar ve yaşatırlar. Hz. Ali'nin doğumuna ait deyişler okurlar. Semah ederler. Bugüne verilen önemin birçok nedeni vardır:

1-Hz. Ali Mürteza bugün doğdu.

2- Hz. Ali ile Fatıma bugün evlendi.

3- Ulu Tanrı, dünyayı bugünde yarattı.

4- Hz. Yusuf kuyudan bugün çıkarıldı.

5- Hz. Muhammed Gadir-hum'da okuduğu hutbede, Hz. Ali'yi Müslümanlara bugün vasî (önder) ilan etti.

²⁸⁶ Yaman Mehmet, a.g.e., s. 248

²⁸⁷ Yaman Ali, *Kızılbaş Alevî Ocakları*, s. 83-84

6- Bugün bayramların sultanıdır. Nevruz, ilkbaharın başlangıcı, doğanın uyandığı gündür. Her şey yeni doğar, her şey yeniden başlar, her şey taptazedir.

7- Nevruz, bütün mutlu günlerin başlangıcıdır. Dargın olanlar bugün barıştırılır, dost dostu ziyaret eder, yoksullar yoklanır, gönül alınır. Her evde şenlik, muhabbet vardır.

8- Nevruz sabahı taze su içilir, taze su ile yıkanılır ve hayvanlara taze su verilir. Artık ilkbahar başlamış, gündüzün aydınlığı, gece karanlığına üstün gelmeye başlamıştır.²⁸⁸

Nevruz Bayramı akşamı toplanılacak odaya halk gelir ve lokma getirir. Cemevinde halk toplandıktan sonra bir tas süt iyice kaynatılıp bir tepsi üzerine ortaya konur. Mevsim çiçekleri de bulundurulur. Sütün içine iki parça saman çöpü atılır, karıştırılır. Saman çöplerinin birleşmeleri itikat birliğine delalet eder. Saat sekiz olunca Dede kalkıp, sıra ile şunları yapar:

1-Nâd-ı Ali duasını okur.

2- On iki İmamın adlarını sayar.

3- Bir dua okur.²⁸⁹

B- Hıdırellez Bayramı:

Her yılın 6 Mayıs günü kutlanan Hızır İlyas günüdür. Hızır ve İlyas sağdır, yaşamaktadırlar. Hızır, karada; İlyas da denizde, yardıma muhtaç olanlara, câr diyenlerin (imdat isteyenlerin) cârına yetişirler. Hızır ve İlyas yılda bir kere (6 Mayıs Hıdırellez Günü)'nün gecesi, bir gül ağacının dibinde buluşurlar.²⁹⁰

C-Kurban Bayramı ve Kurban

VIII. ALEVÎLİKTE CENAZE HİZMETLERİ

A- Ölüm Halinde Olana Ne Yapılır?

Ölmek üzere olan kimseyi kendisi için zor olmazsa sağ yanına yatırarak, yüzü kibleye gelecek şekilde çevirmek adet olmuştur. Böyle yapmak güç olursa, ayakları kibleye gelecek şekilde sırt üzeri yatırılır, fakat yüzünün kibleye gelmesi için başı biraz

²⁸⁸ Yaman Mehmet, a.g.e., s. 274

²⁸⁹ Yaman Mehmet, a.g.e., s. 274-275

²⁹⁰ Yaman Mehmet, a.g.e., s. 277

yukarı kaldırılır. Bu hazırlıktan sonra yanında Tevhid Kelimesi (Allah'tan başka Tanrı yoktur. Muhammed Mustafa Allah'ın elçisidir. Aliyyel Mürteza, Allah'ın velisidir) veya Şehadet Kelimesi (İnanırım ve derim ki Allah'tan başka Tanrı yoktur; yine inanırım ve derim ki Muhammed Mustafa Allah'ın elçisidir. Ve yine inanırım ve derim ki Aliyyel-Murteza Allah'ın velisi ve müminlerin önderidir) söylenerek ona şehadet telkin edilir. Fakat “sende söyle” diyerek kendisine teklif yapılmaz. Ayrıca, ölmek üzere olanın yanında çok hafif sesle düvazımam okunabilir. Ölüm halinde olanın yanına aile bireyleri ve onun en çok sevdiği arkadaşları girmelidir. Cünüp kimselerle hayız ve nifas halinde bulunan kadınların yanına girmemesi gerekir.²⁹¹

B- Kişi Ölünce Yapılacak İlk İşlemler:

Dede veya görevi üstlenmiş bir er/bacı tarafından gözleri yumulur, çenesi enlice bir bezle çekilip ağzı kapatılarak başından bağlanır. Bunu yapan kimse ölünün göğüs hizasında durup, şöyle dua etmelidir:

“Allah, Muhammed, Ali inancı üzerine ölmüş olsun. Ey Allah'ım, onu yargıla, onun derecesini hidayete ermiş kimseler içinde yücelt, bizleri ve onu affet, ey evrenlerin Rabbi! Onun kabrini geniş eyle ve orasını ona ışıklı kıl.” Ayrıca düvazımam okunur, salavat getirilir. Bir mümin (can) Hakk'a yürüdüğünde (öldüğünde) üzerinden elbisesi ve çamaşırları çıkarılır, üstüne bir örtü çekilir. Elleri göğsü üzerine değil, yanlarına uzatılır. Sonra bir çarşafa sarılıp, Hak Döşeği'ne indirilir (yere indirilir). Baş ucunda üç adet mum yakılır (uyandırılır). Yaşlı ve olgun insanlar ölünün olduğu evde kalırlar. Yanında güzel kokulu şeyler bulundurulur. Yıkanıncaya kadar yanında dua okunmaz, hiç bir işlem yapılmaz. Fakat bir başka odada sesi fazla yükseltmeden okunabilir. Hatta ölünün bulunduğu oda geniş olur, ölünün de üstü tam örtülü bulunursa, bir köşede gizlice okunmasında engel yoktur (konuyla ilgili düvazlar ve dua sözleri okunur).²⁹²

Alevî inanç ve töresinde; Hakk'a yürüyen bir kimse daha naşı gömülmeden bir “Toprak Kurbanı” tığlanır.²⁹³

²⁹¹ Yaman Mehmet, *Alevilikte Cenaze Hizmetleri*, Can Yayınları, İstanbul 2003, s. 14-15

²⁹² Yaman Mehmet, a.g.e., s. 15-16

²⁹³ Onarlı İsmail, *Alevilik'te Cem ve Musahiplik Nedir?*, s. 35

C- Cenazenin Yıkanması

Cenazenin yıkanması şu sıraya göre yapılır:

a) Cenaze, Hak Döşeginden alınarak Teneşir denilen yüksekçe (60-70 cm.) bir yere (ayakları kibleye gelecek şekilde) sırtüstü yatırılır.

b) Teneşirin etrafı güzel kokulu bir şey ile tütsülenir. Ölen mümin yıkanırken mürşidi, musahibi ve yakınları başında bulunur, fazla kimsenin bulunması doğru değildir.

c) Ölünün göbeğinden (hanımlarda göğsünden) dizlerine kadar “edep” yeri bir örtü ile örtülüp, elbisesi tamamen çıkarılır. Yıkayıcılardan biri su döker, diğer biri yıkar.

d) Cenaze yıkayan, önüne bir önlük takar, ayaklarına çizme giyer.

e) Bu hazırlıktan sonra yıkayıcı Besmele çekip, yani “Bismillah ve Bismi Şah” deyip, yıkama için niyet etmeli, yani “Bu ölüyü yıkamaya Allah rızası için niyet ettim” demeli ve yıkama işi bitinceye kadar “Ey esirgeyen, bağışlayan Allah’ım! Yargılamamı dilerim” diye dua etmelidir. Yine yıkama işi bitinceye kadar Allah-Muhammed-Ali ve On İki İmam efendilerimizin isimlerini anmaları gerekir.

f) Yıkayıcı, eline “temizlik bezi” denilen bir bez parçası (ya da eldiven) alarak örtünün altından önce Edeb yerini yıkar ve bu bezi (ya da eldiveni) bir kenara koyar, ikinci temiz bir bezle (eldivenle) abdest aldıracaktır.

Sonra abdest aldirmaya başlar:

Önce yüzünü yıkar.

Ağzını, burnunu yıkamaz; ancak, dudaklarının içini, dışını, burun deliklerini, göbeğinin çukurunu sıvazlar (bunu üç kez tekrarlar)

Sonra elleriyle kollarını birlikte yıkar.

Başını da sıvazladıktan sonra, ayaklarını yıkar.

Böylece abdesti tamamlamış olur.

g) Abdest aldırma işi bittikten sonra, cenazenin üzerine ısıtılmış su dökülür. Baş (ve varsa sakalı) “Hatmi” denilen kokulu bir bitki ile ya da sabunla taranmadan yıkanır.

h) Sonra sol tarafa çevrilerek önce sağ tarafı bir kere; sonra da sağ tarafına çevrilerek sol tarafı bir kere yıkanır.

Bu şekilde sağ ve sol tarafları üçer kez yıkanmalıdır. Sonra yakınları yine dualar, düvazlar okuyarak üçer kez helallik suyu dökerler.

1) Bundan sonra cenaze, yıkayıcının göğsüne (veya eline veya dizine) yaslanılarak karnı hafifçe sıganır. Eğer bir şey çıkarsa diğer bir temizlik bezi ile ve su dökülerek temizlenir (yeniden abdest aldirmaya ve tüm vücudu yıkamaya gerek yoktur). Cenaze bol sabun ve suyla tertemiz yıkanır. Hakk'a yürüyen canın mürşidi, merhumun yargılanması için dua eder, düvazimam okur, boydan boya üç kez (Allah, Muhammed, Ya Ali) diyerek su döker.

i) Yıkama işi bittikten sonra bir havlu ile kurulanıp, kefen gömleği giydirilir.

j) Secde mahalli olan elleri, ayakları, dizleri, burnu ve alınına "Kafuru" sürülür. Eğer cenazenin saçları ve tırnakları uzunsa kesilmez. Kefenleme işi bitince, cenaze, dedenin okuyacağı dualar eşliğinde tabuta konur (iki kişi belindeki kuşaktan, ikişer kişi de baş ve ayaklarından tutarak).

k) Erkek ölüyü erkek, kadını da kadın yıkamalldır.

l) Cenaze namazımızı, dualarımızı Dede'lerimiz (mürşitlerimiz) ya da Alevî hocalarımız yıkamalldır.²⁹⁴

D- Cenazenin Kefenlenmesi

Kefen, ölüye sarılmadan önce güzel kokularla tütsülenir. Önce "Sargı" tabuta veya kilim üzerine yayılır. Onun üzerine de "Eteklik" serilir. Kurulanan cenaze, "Gömlek" giydirilerek "Sargı" üzerine uzatılır. Cenaze erkek ise, etekliğin sol tarafı alta, sağ tarafı üste gelecek şekilde eteklik ölüye sarılır. Sonra, sargı da aynı bu şekilde sarılarak baş ve ayak uçlarından uzayan fazlalıklar bağlarla bağlanır. Eğer kefenin açılmasından korkulursa, belinden de bunun için kesilmiş bulunan bağ ile bağlanır. Bu bağlar, kabirde çözülür. Cenaze kadın ise ve saçları da uzun olursa, saçları ikiye ayrılarak "Gömlek" üzerinden göğsü üstüne konur. Onun üzerine, yüzünü de örtecek şekilde "Baş Örtüsü" örtülür, üstüne de "Eteklik" sarılır. Etekliğin üzerinden "Göğüs Örtüsü" bağlanır. Daha sonra da "Sargı" sarılır. Göğüs örtüsü sargı üzerine de bağlanabilir. Cenaze kefene sarıldıktan sonra yüzü açılır, yakınları ziyaret eder, sonra yine kapatılır.²⁹⁵

²⁹⁴ Yaman Mehmet, a.g.e., s. 16-17-18. "Cenaze namazımızı, dualarımızı Dede'lerimiz (mürşitlerimiz) ya da Alevî hocalarımız yıkamalldır" cümlesi "Cenaze namazımızı, dualarımızı Dede'lerimiz (mürşitlerimiz) ya da Alevî hocalarımız kıldırmalı ve yapmalıdır." şeklinde olmalıdır.

²⁹⁵ Yaman Mehmet, a.g.e., s. 21

Şehitler yeşil kefene sarılır ve ayrıca doğum üzeri ölen genç anneye de yeşil kefen sarılır.²⁹⁶

E- Helallik Almak

Helallik hem evinin önünde hem de cenaze namazı kılınırken alınır. Bu, yakınlarının ve komşularının rızasını almaktır.

Dede, hoca ya da bu konuda bilgili olan herhangi bir can, cenazenin huzurunda, toplumun karşısında önce bir konuşma yapar. Sonra “Helallik almak için” canlara şöyle seslenir;

“Canlar! Hakk’a yürüyen bu eri (ya da bacıyı) yaşamı süresince nasıl bilirdiniz?”

Cemaat: “İyi biliriz. Allah rahmet eylesin”.

Dede: “Bu canımızın Hak-Muhammed-Ali yoluna inanmış, Ehl-i Beyt dostu bir kardeşimiz olduğuna tanıklık eder misiniz?”

Cemaat: “Ederiz”.

Dede: “Üzerinde eğer hakkınız varsa helal eder misiniz?” (Üç kez sorar).

Cemaat: “Helal olsun”.

Dede: Helal olsun diyen dillerden Hak-Muhammed-Ali razı olsun!” der, duaya başlar.²⁹⁷

F- Cenaze Namazı

Buyruk, evladı Resul soyundan olmayan dedenin arkasında namaz kılmayınız der. Kılınan namazı da fasık sayar. Dolayısıyla, cenaze namazını dede kıldırmalıdır.²⁹⁸

Hakk’a yürüyen (ölen) her müminin cenazesi için (kadın-erkek-çocuk) toprağa verilmeden önce namaz kılınır, dua edilir. Bu namaz, cenaze sahipleri ve cenazeyi duyanlar için kutsal bir görevdir. Cenaze namazı ayakta, Allah rızası niyetiyle ve dört tekbir ile kılınır. Cenazenin erkek, kadın veya çocuk oluşuna göre niyet yapılır ve tekbir ile eller bağlanır. Tekbirleri, hoca sesli, cemaat sessiz alır. Kefene sarılmış, tabutlanmış

²⁹⁶ Uğurlu, a.g.e., s. 72

²⁹⁷ Yaman Mehmet, a.g.e., s. 22-23-24

²⁹⁸ Uğurlu, a.g.e., s. 71

cenaze, başı batıya, ayakları doğuya gelecek biçimde Kible (Kerbela) tarafa konur. Niyet ederken ölüyü belirlemelidir.²⁹⁹

a) Cenaze Namazına Başlama:

Cenaze namazına başlamak için, imam cemaate şöyle seslenir:

“Allah rızası için salâta,

Muhammed Mustafa ve Ehl-i Beyt için salavata,

Hakk’a yürüyen er kişi (ya da bacı kişi/erkek çocuğu/kız çocuğu) için duaya,

Gönlümüz On İki İmam’a,

Er kişi (ya da bacı kişi/erkek çocuğu/kız çocuğu) niyetine,

Dört tekbir ile uyun hazır olan imama”.

deyip, birinci tekbiri alır, namaza başlanır.³⁰⁰

b) Cenaze Namazının Kılınışını Mehmet Yaman şu şekilde anlatmaktadır:

Birinci Tekbir: İmam açıktan, “Tanrı Uludur = Allahu Ekber” der, eller kulak memelerine (hizasına) kadar kaldırılır ve göbeğin üzerine bağlanır. İmam ve cemaat, içinden (sessiz olarak) Tevhid Kelimesi’ni okurlar: “Allah’tan başka Tanrı yoktur; Muhammed Mustafa Tanrı’nın elçisidir ve Aliyyel-Mürteza Tanrı’nın Velisi’dir.”

İkinci Tekbir: “Tanrı Uludur = Allahu Ekber” diyerek, ikinci tekbir alınır ve şu dua (salavat) okunur:

“Ulu Tanrım! Muhammed Mustafa’ya ve O’nun yüce soyuna dua ve sevgilerimi sunarım, kabul eyle. Muhammed’e ve Ehl-i Beytine bereketi sürekli kıl; İbrahim’e ve soyuna kıldığın gibi. Ulu Tanrım! Sen övgülere değer ve yücelikler sahibisin: Bütün peygamberlere, erenlere, şehitlere, doğru ve iyi olan kullarına dua ve sevgilerimi sunarım, kabul buyur.”

Üçüncü Tekbir: “Tanrı Uludur = Allahu Ekber” diyerek, üçüncü tekbir alınır ve şu dua okunur:

“Yüce Tanrım! Beni, Hakk’a göçen bu canımızı ve bütün müminleri bağışla! Onların hayatta olanlarını da, ölmüş olanlarını da yargıla! Bizim ve onların arasında iyilikleri geçerli kıl! Duaları, dilekleri yerine getiren Sen’sin! Her şeye gücü yeten Yaratıcı Sen’sin!”

²⁹⁹ Yaman Mehmet, a.g.e., s. 25-26

³⁰⁰ Yaman Mehmet, a.g.e., s. 27

Dördüncü Tekbir: “Tanrı Uludur = Allahu Ekber” denir ve herhangi bir şey okunmadan imam ve cemaat “Esselamu aleyküm ve rahmetullah (Allah’ın selamı ve rahmeti üzerinize olsun!)” diyerek, önce sağa sonra sola selam verir, namaz biter.³⁰¹

G- Ölünün Toprağa Verilmesi:

Cenaze mezarlığa getirildiğinde omuzlardan indirilmeden oturmamalıdır. Ölünün gömüleceği kabir (mezar), uzunluğuna ve derinliğine kazılmış bir çukurdur. Mezarın boyu, ölünün boyu kadar, derinliği de göğüs yüksekliği kadar kazılır ve “lahit” yapılır. Lahit, kabrin alt kısmında Kible’ye doğru açılan oyuktur. Ölü işte bu oyulan kısma konulur. Cenaze kabre konulacağı zaman birkaç kişi kabre inerek kabrin kible tarafından cenazeyi, tabutta olduğu gibi alır, kabre indirip yüzü kibleye çevrilmiş olarak sağ tarafa yatırır. Kibleden tarafa gelen yere yumuşak toprak konur ve düzeltilir. Cenazeyi kabre indirirken de:

“Bismillah ve billah ve alâ milleti Rasulullah” sözleri tekrarlanır.

Anlamı:

“Yüce Tanrı’nın adıyla, Tanrı Elçisi’nin ve Ehl- Beyti’nin inancıyla seni toprağa veriyoruz.”

Kefen baş ve ayak kısmından bağlanmış ise, bağlar çözülür. Kadını kabre kendi mahremi, yani, kendisine nikahlanması mümkün olmayan kişiler indirirler. Erkek cenazeyi ise yakınlarının indirmesi iyi olur. Ölü kabre bu şekilde yerleştirildikten sonra üstü, kerpiç, tahta ve benzeri şeylerle kapatılır. Bunların üzerine toprak atılarak gömme (defin) işlemi tamamlanır.³⁰²

H- Ölüyü Dardan İndirmek:

Ölen kişi adına kırkinci ölüm günü yemek verilir. Yemekten önce musahibi ve ölenin yakınları halkın rızalığını toplarlar. Borcu varsa öderler. Musahip, ölen musahibin mezarına gider, dua ederler. Pir’in huzuruna gelip dar-ı Mansur olurlar. Tarikat abdestini alırlar. İşte bu hizmete dardan indirme erkanı denir.³⁰³

³⁰¹ Yaman Mehmet, a.g.e., s. 27-28

³⁰² Yaman Mehmet, a.g.e., s. 30

³⁰³ Uğurlu, a.g.e., s. 73

I- Cenaze Konusunda Bilinmesi Gerekli Diğer Hususlar:

Ölünün yıkanacağı yer örtülü olmalıdır. Yıkayıcı ve yardımcılarında başkası onu görmemelidir (yakınları görebilir). Erkek ölüyü erkek, kadın ölüyü kadın yıkamalıdır. Cünüp ve hayız halde bulunan kimseler cenaze yıkayamaz. Cenaze namazı kılınabilmesi için ölünün azalarının tam olması veya bedeninin çoğu veya hiç olmazsa başı ile bedeninin yarısı bulunması şarttır. Bedenin bu kadarı olsun bulunmayan ölü yıkanmaz, kefenlenmez, namazı kılınmaz, bir beze sarılarak gömülür. Güneş doğarken, öğlen vakti ve güneş batarken cenaze namazı kılınmaz. Henüz dokuz yaşına varmamış bir kız çocuğunu erkek; henüz erginlik çağına (12 yaşına) erişmemiş bir erkek çocuğunu da kadın yıkayabilir. Suda boğulmuş bir mümin, gusül niyetiyle suyun içerisinde üç defa hareket ettirilir. Böylece yıkanmış sayılır.³⁰⁴

³⁰⁴ Yaman Mehmet, a.g.e., s. 33-34

SONUÇ

Yaptığımız bu mütevazî çalışmada çok farklı Alevî anlayışlarının olduğuna şahit olduk. Bazı Alevî dedelerinin bir takım ideolojilerin etkisinde olduğu görülmektedir. Bunların aralarında dinin kaynağını tabiat olayları karşısında duyulan korku ve ümide dayandıranlar dahi bulunmaktadır. Hasan Şanlı'nın şu ifadesinde olduğu gibi “Zahiri anlamdaki yol gösteren mürşit müridin sorununu Ortodoks inancın gökteki tanrısına havale etmez, sorunu akılla sorgular, yargılar ve çözer”, şeklinde Sünnî ve Allah inancıyla alakalı katı ve çelişkili bir anlayış sergileyenler dahi bulunmaktadır. Dedelerin çoğunun eserine baktığımızda cenaze ve nikah törenlerinde olduğu gibi Sünnî anlayıştan çok da farklı olmadıkları görülmektedir. Alevî geleneği daha çok sözlü kaynaklara dayandığı için olayların yorumunda kullanılan rivayetler çoğu kere ince bir titizlik gösterilmeden verilmektedir. Bazen görüşlerini desteklemek için rivayetlere hiçbir kaynakta bulunmayan ilaveler yapılabilmektedir.

Alevîliğin tanımını yapan dedelerin tamamı Hz. Ali ve Ehl-i Beyte bağlılık ve sevgiyi ön plana çıkarmaktadırlar. Bazı dede veya dede soylular Alevîliğin Eski Türk inançları, doğu dinleri ve semavi dinlerden etkilendiklerini söylediklerine rastlamak da mümkündür. Alevîler çok çeşitli inanç-felsefi düşüncelerin ve kültürlerin etkisinde kaldığı tezi de yine dedeler tarafından dile getirilmektedir. Onlara göre bu inanç sistemleri ve İslâm'ın birleşmesi Alevîliği meydana getirmektedir. Dedelerin eserlerinde bir takım konulara Tevrat ve İnciller'den örnekler getirildiği görülmektedir. Bu ve benzeri hususlar bizim kanaatimize göre, bazı dede veya dede soylular tarafından iddia edildiği gibi İslâm'ın özünün Alevîlik olduğu iddiasıyla çelişki arz etmektedir.

Alevîlikte dedelik kurumunun çok etkili bir yere sahip olduğu söylenebilir. Dedeler Alevîlerin dini hizmetlerini yürütmekle birlikte geleneksel Alevîlikte farklı anlam ve güçlere de sahiptiler. Nitekim bazı dedeler kitaplarında hasta olanların iyileşmek için dedelere başvurmalarını öngörmektedirler. Ayrıca çoğu zaman kutsal bir yönünün olduğu da ifade edilmektedir. Ayrıca Alevîlerin dinî hizmetlerini dedelerden başkası, yani kendi düşüncelerine göre, Hz. Ali soyundan olmayan bir kimse kesinlikle yerine getiremez.

Alevîler musahiplik ve kirvelik gibi, kendi inanç ve düşünceleri paylaşan insanları bir araya getiren kurumlara da çok önem vermekteler. Bu kurumları akrabalık bağlarının önünde daha kutsal bir birliktelik veya bağlılık olarak sayarlardı. Bu durum

bu iki düşünceyle birbirine bağlı ailelerin kız alıp verememesi gibi bir durum ortaya çıkarmakta ve birbirlerine musahip veya kirve olan Alevîlerin karşı taraftan sorumlu olması, cemlerinde mutlaka beraber olmaları gibi daha birçok husus ortaya çıkmaktadır. Yaptıkları yanlış ve kötü hareketlerden musahiplerinin de sorumlu olması bir otokontrol mekanizması geliştirmekle birlikte suçun şahsiliği hususuna ters düşmektedir.

Alevîlerin yukarıda saydığımız kurumlarının birçoğu eski işlevselliğini yitirmiştir. Bunu dedelerin eserlerinde, kendilerinin esefle karşıladığı bir durum olarak görmek mümkündür. Kentleşmenin neticesinde ortaya çıkan bu durum dedelik, musahiplik, kirvelik gibi Alevî uygulamalarının eskiye oranla çok zayıfladığını, bazı dedelere göre de bunun sebebinin Alevîlerin kendilerinden olmayan insanlarla evlenmeleri olduğu ifade edilmektedir.

İbadetler hususunda Alevîlerle Sünnî Müslümanlar arasında uygulamada çok ciddi farkların olduğu görülmektedir. Namaz konusunda daha da ileri giden bazı Alevî dedeleri İslâm'a sonradan girdiğini dahi iddia edebilmektedir. Namazın daha çok gece yapılan bir zikir, ibadetlerin özünün insanların hakkına riayet ederek onların gönlüne girmek olduğu inancı bütün ibadetlerde kendisini göstermektedir.

Alevîler imamet ile ilgili hususlarda çok katı bir tutum sergileyerek Hz. Ebu Bekir, Ömer ve Osman'ın halifeliklerini kabul etmemekte ve hilafeti gaspettikleri öne sürülmektedir. Emevî ailesi hususunda bazı dedelerin kitaplarında geçen tabir ve söylemler ise burada zikredilemeyecek kadar ağırdır.

Günümüzde Alevîler birçok hususta kendilerine haksızlık edildiğini, ibadet, eğitim vb. konularda isteklerinin yerine getirilmediğini düşünmektedirler. Devletin kurumlarının bu hususta üzerlerine düşeni yapmadığı ve Alevîlerin bu durumda yapması gereken şeyler hakkında dedelerin eserlerinde öngörüler çokça yer almaktadır. Devletin yapmasını istedikleri düzenlemeler; bütçeden Alevîlerin inançlarını yaşatabilmeleri için kaynak ayrılması, Diyanet İşleri Başkanlığının Alevî inançlı insanlara onların inançları doğrultusunda hizmet götürmesi isteği, cem evlerinin tanınması ve her zaman gündemde olan bir konu olarak da zorunlu din derslerinde Alevîliğe yeteri kadar yer verilmesi gibi hususlar sayılabilir.

KAYNAKÇA

- 1- Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, İstanbul 1982 (Kahire 1313'den fotokopi baskı)
- 2- Ali el-Muttaki, *Kenzü'l-Ummal*,
- 3- “Anadolu İnanç Önderleri Birinci Toplantısı (16-19 Ekim 1998) Alevî İslâm İnançının Öncüleri Dedeler, Babalar, Ozanlar Ne Düşünüyor?”, Cem Vakfi Yayınları 4, İstanbul 2000
- 4- Chiera Edward, *Kilden Kitaplar (They Wrote on Clay)*, Derleyen: George G. Cameron, trc. Ali Muzaffer Dinçol, İstanbul 1964
- 5- Ebubekir İbnü'l-Arabi, *el- Avasım mine'l-Kavasin fi Tahkikî Mevâgifi's-Sahâbe bağde Vefâti'n-Nebiyyi (s.a.v.)*, nşr. Muhibu'd-Din el-Hatib-Mahmud Mehdi el-İstanbulî, Kahire 1405
- 6- Ebu Ya'la, *Müsned*, nşr. Hüseyin Selim Esed, Dimeşk, 1984
- 7- Editör Ayhan Aydın, Bşk. İzzettin Doğan, “Anadolu İnanç Önderleri II Toplantısı (12-14 Mayıs 2000) Alevî İslâm İnançının Öncüleri Dedeler, Babalar, Ozanlar Ne Düşünüyor?”, Cem Vakfi Yayınları 6, İstanbul trz.
- 8- Gölpınarlı Abdulbaki, *Sosyal Açından İslâm Tarihi Hz. Muhammed (S.M.) ve İslâm'ın İlk Devri*, İstanbul 1975
- 9- Hizmetli Sabri, “Karmatîler”, Diyanet Vakfi İslam Ansiklopedisi, C. XXIV, İstanbul 2001
- 10- İbn Abdi'l-Berr, *Üsdü'l-Gabe*,
- 11- İbn Asakir, *Tarihu Dimeşk*, nşr. Ömer b. Ğarame el-Amri, Beyrut, 1995
- 12- İbnü'l-Esir, *en-Nihaye fi Garîbi'l-Hadis*, Beyrut, 1979
- 13- Ocak Ahmet Yaşar, “Alevî”, Diyanet Vakfi İslam Ansiklopedisi, C. II, İstanbul 1989
- 14- Onarlı İsmail, *Alevîlik'te Cem ve Musahiplik Nedir?*, Karacaahmet Sultan Derneği Yayınları, İstanbul 2003
- 15- Onarlı İsmail, *Arap Alevîliği (Nusayriler)*, Etik Yayınları, İstanbul 2006
- 16- Orhan Hüseyin, *Alevîlikte İbadet*, Garip Dede Yayınları, İstanbul 2003
- 17- Öz Mustafa Prof. Dr., “Rafizîler”, Diyanet Vakfi İslam Ansiklopedisi, C. XXXIV, İstanbul 2007
- 18- Özer Celal, *Hakikat'te Muhabbet*, Celal Özer Dede Yayınları, İstanbul 2006

- 19- Özer İbrahim, *Tanrı ve İnsan (Kemalat Yolu)*, Gözde Yayınevi, Adana 1996
- 20- Şanlı Hasan (Hayri Dede), *Alevîlik ve Kurban*, Can Yayınları, İstanbul 2001
- 21- Şanlı Hasan (Hayri Dede), *Munzur Efsanesi*, Can Yayınları, İstanbul 2001
- 22- Şevkanî, *el-Fevâidü 'l-Mecmua*, nşr. Abdurrahman Yahya el-Muallimi, Beyrut, 1407
- 23- Tur Seyit Derviş, *Erkânname (Alevîliğin İslam 'da Yeri ve Alevî Erkânları)*, Can Yayınları, İstanbul 2002
- 24- Uğurlu Ahmet, *Alevîlikte Cem ve Musahiplik*, Erzincan 1995
- 25- Üzüm İlyas Doç. Dr., *Kültürel Kaynaklarına Göre Alevîlik*, Horasan Yayınları, İstanbul 2002
- 26- Üzüm İlyas Doç. Dr., “Kızılbaş”, *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. XXV, Ankara 2002
- 27- Yaman Ali Dr., *Alevîlik-Bektaşilik Bibliyografyası*, Alevî-Bektaşî Kültür Enstitüsü, Mannheim 1998
- 28- Yaman Ali, *Alevîlikte Dedelik ve Ocaklar*, Karacaahmet Sultan Derneği Yayınları, İstanbul 2004
- 29- Yaman Ali Dr., *Orta Asya'dan Anadolu'ya Yesevîlik, Alevîlik, Bektaşilik*, Elips Kitap, Ankara 2006
- 30- Yaman Ali Dr., *Kızılbaş Alevî Ocakları*, Elips Kitap, Ankara 2006
- 31- Yaman Mehmet, *Alevîlikte Cenaze Hizmetleri*, Can Yayınları, İstanbul 2003
- 32- Yaman Mehmet, *Alevîlik'te Cem*, Can Yayınları, İstanbul 2003
- 33- Yaman Mehmet, *Alevîlik (İnanç-Edeb-Erkan)*, Garip Dede Türbesi Koruma Onarma ve Yaşatma Derneği, İstanbul 2007
- 34- Yaman Mehmet, *Erdebilli Şeyh Safî ve Buyruğu*, İstanbul 1994